

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİN EĞİTİMİ BİLİMİ)
ANABİLİM DALI**

**TOPLUMSAL GÜVENLİĞİ
TEHDİT EDEN DİNLE İLİŞKİLİ
SORUNLARLA BAŞA ÇIKMADA
ENTELEJANS EĞİTİMİNE DİN
EĞİTİMİNİN KATKISI**

**(Bir Hizmetiçi Eğitim Modeli Geliştirme
Denemesi)**

Yüksek Lisans Tezi

Koçtuğ Volkan ÖZBİLGİN

Ankara-2014

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİN EĞİTİMİ BİLİMİ)
ANABİLİM DALI**

**TOPLUMSAL GÜVENLİĞİ
TEHDİT EDEN DİNLE İLİŞKİLİ
SORUNLARLA BAŞA ÇIKMADA
ENTELEJANS EĞİTİMİNE DİN
EĞİTİMİNİN KATKISI**

**(Bir Hizmetiçi Eğitim Modeli Geliştirme
Denemesi)**

Yüksek Lisans Tezi

Koçtuğ Volkan ÖZBİLGİN

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Yıldız KIZILABDULLAH

Ankara-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİN EĞİTİMİ BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

**TOPLUMSAL GÜVENLİĞİ
TEHDİT EDEN DİNLE İLİŞKİLİ
SORUNLARLA BAŞA ÇIKMADA
ENTELEJANS EĞİTİMİNE DİN
EĞİTİMİNİN KATKISI**

**(Bir Hizmetiçi Eğitim Modeli Geliştirme
Denemesi)**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı :
Yrd. Doç. Dr. Yıldız KIZILABDULLAH

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

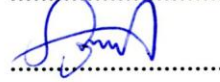
İmzası

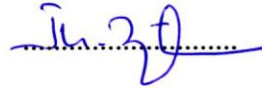
(Danışman) Yrd. Doç. Dr. Yıldız Kızılabdullah

Prof. Dr. Cemal Tosun

Yrd. Doç. Dr. İbrahim SEZGİN

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

İmzası

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının temelleri, fikirlerini saygı ve dikkatle takip ettiğim değerli hocam Prof.Dr.Mualla Selçuk'un Politik Psikoloji ve Kriz Yönetimi başlıklı eğitim programında yaptığı “Kur'an'ın Özsel Değerleri ve Din Eğitimi” konulu konuşmasında atıldı.

İlk düşüncem, Türkiye'nin entelejansındaki sivil yapıyı kuvvetlendirecek ileri demokrasi hedefinde çalışmalar yapmaktı. Bu bağlamda kendime sorduğum soru: “Sahada yetişmekte olan personele ‘yumuşak güç’ (soft power) kullanmasını nasıl öğretebiliriz?” oldu. Yani söz konusu olan, ülkemizin hukukunun, diplomasisinin, toplum ahlakının ve temel politikasının gücüyle hareket etmektir.

Ben bunları düşünürken, sivil toplum, demokrasi, özgürlük ve muhafazakârlık diyen insanların dini istismar faaliyetleri, takiyye ya da yandaşlıkla itham edildiklerini gözlemlemek mümkündü. Bunun yanı sıra iç meselelerdeki “askeri uygulamalara” ve bu konuda hatası bulunan şahıslara getirilmesi gereken eleştirilerin ve önlemlerin zaman zaman görevi sadece dışarıdan gelen tehditlere karşı savaşmak olan/olması beklenen “kurumsal yapıya” yöneltilmesi gibi hatalar da yapıyordu.

Bu bağlamda; din, eğitim ve entelejans parametrelerinin kesiştiği alanda önleyici perspektifte toplumsal güvenlik adına doğru kararların alınması ve uygulanması gerekiyordu. Bu da ancak kamu idari alanında doğru bilgilerin elde edilmesi ve bilgi merkezli iyi tahminde bulunmakla mümkündü. Söz konusu hedefi başarabilecek kamu görevlisi profiline de bir tek eğitimle ulaşılabilirdi.

Bu bağlamda hazırlanan, “Toplumsal Güvenliği Tehdit Eden Dinle İlişkili Sorunlarla Başa Çıkma Entelejans Eğitimine Din Eğitiminin Katkısı (Bir

Hizmetiçi Eğitim Modeli Geliştirme Denemesi) ” başlıklı sözkonusu çalışma, beş bölüm, sonuç ve önerilerden oluşmaktadır.

Araştırmada toplumsal güvenliğin görünen ve belirleyici kriteri olan “yazılı hukuk kurallarının” yanında, gelişiminin kaynağı din, dil, ahlak, güzel sanatlar, ilmi bütünü kapsayan “kültür”, önleyici toplumsal güvenlik bağlamında kamu yönetimi, entelejans ve din eğitimi ile birlikte incelenmiştir. Öte yandan, Türk-İslam düşünürleri, aldıkları eğitimler ve eserleri çerçevesinde bilgi merkezli toplumsal güvenliğe geçiş sağlanarak Türk istihbaratı tarihsel boyutta irdelenmiş ve günümüze kadar getirilmiştir. Nihayetinde verilmek istenen hizmetiçi din eğitiminin amacı kapsamında; kamuda bilgi merkezli karar alma noktaları, yaklaşımlar, proaktif amaçlı olumlu inisiyatif kullanımı, entelejans görevlisinden beklenen davranışlar analitik düzlem üzerinde din eğitimi ile ilişkilendirilerek incelenmiş insan kaynaklarının eğitime olan katkısı gösterilmeye çalışılmıştır.

Bunun yanı sıra, sosyal bilimlerin verilerinden istifade eden din eğitim bilimlerinin gelişiminden hareketle disiplinler bir bakış açısı ile istihbaratın yöntemsel arayışları incelenmiştir. Entelejans çalışmalarının güvenilirliğini artırmak amacıyla epistemolojinin entelejanstaki önemine yer verilerek geleneksel yaklaşımın hataları üzerinden bilimsel araştırma yöntemi kullanmanın gerekliliği vurgulanmıştır.

Bu itibarla da, dış tehditler, hoşgörüsüz köktenci hareketler, din istismarı, terörist eylemler, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, etnik çatışmaların engellenmesi için çalışan ve dini ortak değerler, özgürlükler ile insan hakları temelinde hareket edecek entelejans görevlisinin vizyonunu geliştirecek din eğitim modelinin alt yapısı oluşturulması yönünde çaba verilmiştir.

“Fikir Ağacının” insana, özgürlüklere, düşünceye, ahlaki olana, kültürel mirasa saygı kavramlarından oluşan kökleri, istihbaratın işleyişini ve döngüsünü sağlayan “Entelejans Çarkı” ile entegre edilmiştir. Bu yönde de “Fikir Ağacı”nı oluşturan kavramlar ve Entelejans Çarkı’nın aşamaları açıklanmış, istihbaratın hizmetiçi eğitimine anlatılanlar seviyesinde katkı sağlayacağı değerlendirilen karma bir din eğitimi modeli önerisinde bulunulmuştur.

Son olarak, yüksek lisans sürecimin her aşamasında, bilgi ve tecrübesiyle yardım ve desteğini benden esirgemeyen Prof.Dr.Mualla SELÇUK, Dr.Hakan FİDAN, danışman hocam Yrd.Doç.Dr.Yıldız KIZILABDULLAH ve Doç.Dr.Zakir GÜL’e, tezin çatısının oluşmasında fikir ve önerileriyle beni yönlendiren ve kaynak temininde yardımcı olan Prof.Dr.Halis ALBAYRAK, Prof.Dr.Cemal TOSUN, Prof.Dr.Nahide BOZKURT, Yrd.Doç.Dr.İbrahim SEZGÜL, Yrd.Doç.Dr.Halise Kader ZENGİN, Yrd.Doç.Dr.Mücahit ARPACI, Gürbüz YÜKSEL ve yüksek lisans öğrenimim boyunca fikirlerinden istifade ettiğim ve tercüme çalışmalarında yardımını esirgemeyen meslektaşlarıma, araştırma boyunca manevi yardım ve destekte bulunan tüm büyüklerime, dostlarıma ve arkadaşlarıma, ayrıca tüm öğrenim ve hayatım boyunca sevgi, ilgi ve destekleriyle daima yanımda olan ailemin tüm fertlerine teşekkürü bir borç bilirim.

Koçtuğ Volkan ÖZBİLGİN

2014-Ankara

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR	VIII

I. BÖLÜM

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi	1
2. Araştırmanın Amacı	6
3. Araştırmanın Önemi.....	8
4. Sorular	9
5. Kapsam ve Sınırlılıklar	11
6. Yöntem.....	13
7. Kavramsal Tartışma	13
7.1. Din.....	13
7.2. Din Eğitimi.....	15
7.3. Din Eğitim Bilimi.....	16
7.4. Dinden Öğrenme Yaklaşımı.....	17
7.5. Din Hakkında Öğrenme Yaklaşımı	19
7.6. Güvenlik Yönetimi.....	20
7.7. Entelajans	23
7.8. Kültür	25

II. BÖLÜM

TOPLUMSAL GÜVENLİK YÖNETİMİNİN TARİHSEL KÖKLERİ

1. Önleyici Toplumsal Güvenlik Yönetimi	28
---	----

1.1. Kamu Yönetimi	30
1.2. Entelejans Bağlamında Kamu Yönetiminin Hukuksal İncelemesi	33
1.3. Din Eğitiminin Hukuksal İncelemesi ve Entelejans Boyutu.....	37
2. Türk-İslam Düşünürleri, Aldıkları Eğitimler ve Eserleri Bağlamında Bilgi	
Merkezli Toplumsal Güvenliğe Geçiş	41
2.1. Farabi	41
2.2. Yusuf Has Hacip	45
2.3. Nizam'ül Mülk.....	47
2.4. Vezir Lütü Paşa.....	51
2.5. Görüceli Koçi Mustafa Bey	53
3. Osmanlı Öncesi Türklerde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda İstihbarat	55
3.1. Osmanlı Öncesi Türklerde İstihbarat	56
3.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda İstihbarat	57
4. Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Türk İstihbaratı ve Gelişimi.....	64
5. Kamuda Bilgi Merkezli Karar Alma Noktaları, Yaklaşımlar, Proaktif Amaçlı	
Olumlu İnisiyatif Kullanımı	68
5.1. Statüko Alanı.....	74
5.2. Kişisel Menfaat Alanı	76
5.3. Suç Alanı.....	78
5.4. Reformist Alan	80
6. Din Eğitiminin Bilgi Merkezli Toplumsal Güvenliğe Katkısı	81

III. BÖLÜM

ENTELEJANS, DİSİPLİN VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

1. Entelejans ve Eğitim İlişkisi.....	84
---------------------------------------	----

2. Entelejansa Disipliner Bakış Açısı.....	88
3. Entelejans: Yöntemsel Arayışlar.....	90
3.1. CIA Örneğinde Yöntemsel İncelemeler.....	92
3.2. Entelejans Çalışmalarının Güvenilirliğini Artırmak: Epistemolojinin	
Entelejans İçin Önemi	98
3.3. Bilgi ve İstihbarat	101
3.4. Epistemoloji Çerçevesinde Kavramlar ve İstihbaratta Kullanımı.....	105
3.5. Bilginin Dayanakları	106
3.5.1. Otorite Figürü.....	108
3.5.2. Önceki Uygulamalar	110
3.5.3. Kişinin Kendi Deneyimleri	112
3.5.4. Bilim.....	113

IV. BÖLÜM

ENTELEJANSIN HİZMETİÇİ EĞİTİMİNE KONU OLABİLECEK DİN

EĞİTİM MODELLERİ

1. Günümüz Yöntem Arayışları Bağlamında Din Öğretim Modelleri.....	122
1.1. Dini Öğrenme Yaklaşımı ve Temel Nitelikleri.....	123
1.2. Din Hakkında Öğrenme Modeli.....	128
1.3. Dinden Öğrenme	135
2. Hizmet İçerik Eğitim ve Din Eğitim Modelleri Temelinde Entelejans.....	140

V. BÖLÜM

ENTELEJANSIN HİZMETİÇİ EĞİTİMİNDE

DİN EĞİTİMİ MODELİ

1. Fikir Ağacının Dayanakları.....	150
------------------------------------	-----

1.1. İnsana Saygı	151
1.2. Düşünceye Saygı.....	152
1.3. Özgürlüklere Saygı	154
1.4. Ahlaki Olana Saygı	155
1.5. Kültürel Mirasa Saygı	157
2. Entelejansın Aşamaları: İstihbarat Çarkı Pratikte Nasıl ve Kim İçin İşler?.....	160
2.1. Planlama ve Yönetim	163
2.2. Bilginin Toplanması.....	165
2.3. İşleme ve Kullanım	167
2.4. Analiz ve Üretim	168
2.5. Yayımlama ve Tüketim.....	169
3. Fikir Ağacı ve Entelejans Döngüsü(Çarkı) Entegrasyonu	169
4. Modelin Yeterlilikler Çerçevesi	172
5. Modelin Muhtemel Kavramları ve Değerleri.....	173
5.1. Kavram Listesi	173
5.2. Değerler Listesi	174
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME.....	175
KAYNAKÇA	181
ÖZET.....	193

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
AÜ	: Ankara Üniversitesi.
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
CIA	: (İng) Central Intelligence Agency
çev.	: çeviren
DE	: Din Eğitimi
DKAB	: Din Kültürü Ahlak Bilgisi
Ed.	: Editör
İSAMER	: MİT İstihbarat Araştırmaları Merkezi.
IC	: (İng) Intelligence Community (İstihbarat Toplulukları)
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MİTEM	: Milli İstihbarat Teşkilatı Eğitim Merkezi
no.	: Numara
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar arası
SWOT	: (İng) Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats
sy.	: Sayı
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayınevi

I.BÖLÜM

GİRİŞ

1.Araştırmanın Problemi

Ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal alanların her biri üzerinde kendini gösteren küreselleşmenin etkisi artan bir hızla devam etmektedir.¹ Küreselleşme dâhilinde dış güçlerin atakları, terör gibi sorunlar da değişim göstermekte ve sınır tanımaz bir hal almaktadır. Yaşanan bu değişim paralelinde ise gerek dini gerekse ideolojik ve etnik sahada olsun toplumsal güvenlik ihtiyacı, süregelen güvenlik tanımı ve araçları ile artık karşılanamaz duruma gelmiştir.

Her geçen gün ihtiyacını biraz daha hissettiğimiz toplumsal güvenliğin en önemli aktörlerinden biri olan entelejansın² şartlarını daha önceden edindikleri öğrenim ile yerine getirmekte zorluk çeken kamu görevlisinin, hizmet içinde yetiştirilmesi zorunluluğu, gün geçtikçe artmaktadır. Teknoloji ve bilgi dünyası içinde, bu teknolojiyi ve bilgiyi yönetecek, geleceğe ilişkin isabetli tahminler yapabilecek eğitilmiş insan gücü boşluğunun doldurulması ülkemiz güvenliği açısından elzemdir. Bu hedefte, 2011 politikasını “sıra dışı bir kariyer” olarak belirlemiş olan kurumsal bir yapı; bugün, personelin seçimine ve görevlendirilmesine ayrı bir önem vermektedir. Bu değişim; insan kaynakları eğitime ve eğitimin yöntemsel araştırmalarına yaklaşımda da kendini göstermektedir. Bu bağlamda, tespit edilen boşlukların en hızlı şekilde doldurması beklentiler arasındadır.

¹ Refik Balay, “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, *AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Ankara 2004, C:37, sy.2, s.66-67

² Entelejans: Daha geniş bir içeriğe sahip olduğu için “istihbarat” kavramına karşılık kullanılmıştır.

Eğitim ve entelejans düzleminde problemin esası, istihbaratçının; mesleği hakkındaki geleneksel yaklaşımı, etik durumu, ilgilendiği sahaya ilişkin sahip olduğu yargılardır. Sorunun çözümü ise entelejans eğitiminde, kültürün, ahlakın, önleyici toplumsal güvenliğin, devletin kavramsal yapısı ve fonksiyonlarının açık ve net bir şekilde ortaya konulması ve anlaşılmasıdır.

O halde, bugünün sorunları için proaktif (önleyici) yaklaşımı geliştirmek gerekecektir. Amaç sıkıntı yaratacak olayın elde edilecek bilgilerle meydana gelmeden önce önlenmesidir. Bu tarz önleyici güvenlik anlayışının tek enstrümanı ise entelejanstır. Ancak burada vurgulamak istediğimiz geleneksel değil, akademik bir disiplin olma yolundaki entelejanstır.

Entelejansı bir disiplin haline getirme yönünde dünya çapında çalışmalar – henüz tam olgunlaştığı söylenememekle birlikte- sürdürüledursun, uzmanlaşma açısından istihbarat konularını, dini, etnik, ideolojik, ekonomik, sosyal, kültürel, askeri, siyasi ve coğrafi şeklinde sıralayabiliriz. Bununla birlikte küreselleşen dünyada “din” üzerinde en çok düşünülen konulardan biri haline gelmiştir. Modernleşme, sekülerleşme, bilimsel gelişmeler, demokratikleşme, dini ve kültürel farklılıklar gibi unsurlar, genelde dinin özelde din eğitiminin sürekli gündemde kalmasına neden olmaktadır.³

Öte yandan, bireysel, toplumsal, kültürel ve evrensel bir olgu olan din, ideolojilere ve etnik yapılara göre daha hâkim konumdadır. Dünyadaki değişimlerin ülkemize tüm hızıyla yansıdığı böylesine dinamik bir ortamda; din konusundaki gelişmeleri takip etmek ve ülkemizin stratejik konumunu bu gelişmelerden hareketle tahmin etmek zorundayız. Çünkü insanların düşüncelerini şekillendiren ve onları

³ Yıldız Kızılabdullah, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, Öncü Yay., Ankara 2008, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C:11 sy. 32, s.107

harekete geçiren böylesine önemli bir faktöre kayıtsız kalmak dini uluslararası çevrenin kararına bırakmak anlamına gelebilir.⁴

Ülkenin iç ve dış güvenliği açısından yapılacak araştırmalara konu olabilecek çeşitli dini doktrinler ve bu yönde oluşan çeşitli yapılanmalar, sadece bir gelenek olarak kalmayıp felsefi bir kimliğe bürünerek çeşitli şekillerde ve boyutlarda varlığını devam ettirmektedirler. Bu sürecin yanında uygulamanın da kendini din eğitimi alanında geliştirerek, dini doğru algılayan, anlatan ve sahada sağlıklı diyaloglar geliştirebilecek donanıma sahip personeli hızla yetiştirmesi gerekmektedir.

Din, Türkiye'ye yönelik iç ve dış tehditlerin her daim istismarına konu olabilecektir. Buna rağmen, dinin bilimsel yollarla entelejansın mesleki eğitimine konu edildiğini söylemek oldukça zordur. Bunun yanı sıra çok dinli dolayısıyla çok kültürlülük kavramlarıyla eski standartlarından uzaklaşan dünyanın, entelejans açısından ortaya çıkaracağı durumlar söz konusudur. Bu da istihbaratçıdan beklenen davranışlar ve mesleki etik açısından ayrı bir sorun alanını karşımıza çıkarır.

Entelejansta günümüz gereklerinin doğru algılanması önemlidir. Kurumsal yapı içerisinde hizmet içi kavramıyla sınırlandırdığımız din eğitimi ile algılanması sağlanacak sorun bireyi çözüm arayışlarına götürecektir. Öte yandan sorunların üzerine önleyici bir bakış açısıyla gitmek istersek barış kültürüne sahip, evrensel değerlerin bilincinde bireylere olan ihtiyacımız açığa çıkacaktır. Bu boşluğu

⁴ Fazlı Arabacı, "Din Öğretiminin Sosyolojik Boyutu ve Beliren Sorunlar", *Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, ss.284-286

doldurmaya yönelik çalışmalarda ise “Din Eğitimi”nden⁵ destek almak bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır.

Bilimsel araştırmalar kapsamında Milli İstihbarat Teşkilatı’nın ilgili biriminin 2007 yılında gerçekleştirdiği SWOT analizleri⁶ sonucu hazırladığı raporun, “eğitim” başlığı incelendiğinde; uzmanlaşmanın esas alındığı bir yapıda çalışmaların eğitim ile desteklenmek suretiyle geliştirilmesinin vurgulandığı görülmüştür. Bununla birlikte, verilecek hizmet içi eğitimin daha ileri seviyelere taşınması gayesinde akademik ölçütler kullanılarak eğitimin niteliklerinin artırılmasının beklentiler arasında olduğu, bunun paralelinde günümüz dünyasını doğru algılamak için eğitim merkezinin vizyonuna katkı sağlayacak çeşitli bilimsel kaynaklar oluşturulmasının istendiği görülmektedir.⁷

Söz konusu araştırma kapsamında;⁸

“Çalışanlar bilgilerini ve becerilerini artırmak için daha fazla seminer kursa katılmalıdır.” önermesine “katılıyorum” yanıtını verenler %40.2, “tamamen katılıyorum” yönünde cevaplayanların oranı ise %48.6 olmak üzere toplam oran %89’a ulaşmaktadır.

Bu araştırmanın verilerinden de anlaşıldığı üzere; eğitime, dolayısıyla kendisini ve kurumu geliştirmeye, daha iyiye götürmeye önem veren personel profili göze çarpmaktadır.

Araştırmanın,“Personelin master, doktora eğitimi alması desteklenmelidir.” şeklindeki bir diğer sorusuna verilen cevap da yine personel eğitiminin

⁵ Mualla Selçuk, “Dünyada Din Öğretimi ve Yeni Açılımlar”, *Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.173-174

⁶ Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (SWOT); Güçlü yönler, Zayıf yönler, Fırsatlar, Tehditler, Ayrıntılı bilgi için bkz: Robert M.Clark, *Intelligence Analysis, A Target-Centric Approach*, CQ Pres, Washington DC, 2010, s.55

⁷ Başbakanlık Stratejik Araştırmalar Birimi(SAB), *Yeniden Yapılanma Raporu*, Ankara 2007

⁸ SAB, a.g.e., Ankara 2007

zorunluluğunu destekler niteliktedir. Bu soruya verilen cevaplarda,“katılıyorum” oranı %37.5 ve “tamamen katılıyorum” oranı ise %38.2 olup toplamı %75’i bulmaktadır. Geline nokta personelin bilgi ve becerilerini artırma isteği içerisinde olduğu ve akademik çalışmalara önem verdiği söylenebilecektir.

Öte yandan, akademik disiplin olma yolunda birçok problemini çözmek zorunda olan entelejans, daha önceleri salt beceri, zanaat veya yaratıcı yetenek gerektiren bir iş olarak görülürken, günümüzde bu sayılanlara ilave olarak uzmanlaşmış bilgi, uzun ve yoğun akademik hazırlığı gerektiren faaliyet alanı ve meslek haline gelmiştir.⁹ Bu bağlamda entelejans, kendi metodolojisini ve sistematüğini geliştirmesi halinde disiplinler arası köprü görevi görebilecektir ve diğer bilimlerden kendine gerekli olan kısımları alarak önleyici iç ve dış toplumsal güvenlik sorunlarının çözümüne uygulayabilecektir. Bu amaçla entelejansın akademik gelişimine katkıda bulunabilecek bilimler arasında Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, İşletme Bilimi, Hukuk, Sosyoloji, Sosyal Psikoloji, Felsefe ve Din Bilimleri gibi disiplinleri sayabiliriz.

Sonuç olarak bu araştırmanın problemini birkaç cümle ile şöyle ifade edebiliriz. Akademik disiplin olma hedefindeki entelejans, ilgi alanına giren birçok bilimle bağ kurmak zorundadır. Bugüne kadar ise entelejansın, tezimizde irdeleyeceğimiz “Din Eğitimi”nden başta bilimsellik açısından olmak üzere aksiyolojik¹⁰ bakımdan da pek istifade ettiği söylenemez.

Bu bağlamda tez; “İç ve dış güvenliğin sağlanmasında, din eğitiminin katkısı nedir? Din eğitimi, iç ve dış güvenliğin sağlayıcıları için hizmet içi eğitimde

⁹ Stephan Marrin, CIA’in sponsorluğunda Mayıs 2005’te düzenlenen “*Uluslararası İstihbarat Analizi*” konferansındaki “İstihbarat Analizi: Becerinin Mesleğe Dönüşümü” başlıklı tebliğinden.

¹⁰ Aksiyoloji: Değerlerin neliği ile ilgilenen felsefenin disiplin alanlarından biridir. Etik ve estetik konularını kapsar.

kullanılabilir mi? Verilecek hizmet içi eğitimde nasıl bir din eğitimi modeli uygulanmalıdır? sorularına cevap aramaktadır.

2. Araştırmanın Amacı

Bu tezin temel amacı, iç ve dış toplumsal güvenliği tehdit eden sorunların önleyici yaklaşımla çözümü için sosyal bilimlerin verileri ile sürekli diyalog içinde olan din eğitiminin katkısını ortaya koymaktır. Bununla birlikte akademik bir disiplin olma yolunda ilerleyen entelejansın örtüşen taraflarıyla felsefe ve din bilimlerinden metodik ve sistematik olarak yararlanabileceği varsayımından hareketle hizmet-içinde kullanılabilecek din eğitimine ilişkin model önerisi geliştirilecektir.

Kurumsal yapılar, ileriye dönük bir yatırım olarak değerlendirebileceğimiz hizmet içi eğitim ile üretimlerinin temeli olan insan gücünün yeteneklerini geliştirmek, etkinliğini artırmak ve sorumluluklarını kavratmak ister.¹¹ Entelejansta da durum çok farklı değildir. Bu çerçevede “İç-dış Toplumsal Güvenlik”in sağlanmasında önemli bir görev üstlenen entelejansta insana yapılan bu yatırımın daha iyi hale getirilmesi halinde bireyin özgüveni, morali ve uyumu sağlanacak ve hizmet verimliliği artacaktır.¹² Aynı zamanda kurumsal etik açısından personelin, yöneticilerin mahiyetine olan güveni gelişecek ve denetleme gereksinimlerinin optimum seviyede tutulması sağlanacaktır.

Diğer taraftan din öğretiminde¹³ olduğu kadar entelejansta da “bilgi” meselesi ile “bilinç” meselesi yakın ilişki içerisindedir. Geliştirilen modellerle bilginin çözümlenerek bilinç haline getirilmesi hedeflenmektedir. Bu sayede bilginin etkili

¹¹ Ramazan Geylan, *Personel Yönetimi*, Met Yay., Eskişehir 1992, ss.1-10

¹² Mustafa Karaağaçlı, “Toplam Kalite Yönetimi Yönüyle Mesleki Teknik Eğitim Süreçlerinin Durumu”, *Kamu Yönetiminde Kalite I. Ulusal Kongresi 26-27 Mayıs 1998*, TODAİE, Ankara, C:1, s.445

¹³ Mualla Selçuk, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Yay., İstanbul 2000, s.14

kılınmasının yanı sıra yanlış ilişkilendirmelere neden olmasının da önüne geçilmeye çalışılacaktır. Bilgiyle bütünleşen bir bilinç oluşumunun ve gelişiminin asgari yanılgi ve berraklık demek olduğunu söyleyebiliriz. Din olgusunu entelejansın hizmet içi eğitimine konu ederken bu bilginin özelliğini ve nesnesini iyi tayin etmek yolunda; istihbaratın üretilme süreçleri ve karar vericilere iletilmesi aşaması bilimsel yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda entelejans ile örtüşen taraflarıyla din öğretimi bir bilgi verme vasıtası olmakla beraber, insanın bilgi elde etme yollarını ve aklını kullanma kabiliyetlerini geliştiren bir süreçtir. Amaçlanan eğitim modeli, körü körüne bir uygulayıcı olmak yerine bilginin hangi amaçla kim için nasıl bir dünyada kullanılabileceğini sorgulayacak biçimde personel yetiştirilmesine yöneliktir.¹⁴ Bu gayede istihbaratçının alacağı eğitimle bilgi merkezli tahmin ve uygulamalarla demokratik toplum yapısının geliştirilmesine katkı sağlayacak, din ve vicdan özgürlüğüne saygılı mesleki davranışlar geliştirmesi beklenmektedir.

Öte yandan araştırmanın amacı şu şekilde ifade edilebilir:

-Sosyal Bilim olarak Din Eğitiminin Entelejansa katkısını irdelemek.

-İstihbaratçının bilgiyi elde etme, üzerinde akıl yürütme ve karar vericilere ulaştırma süreçlerinde kullandığı geleneksel ve bilimsel yaklaşımların yanında din eğitiminin katkısını ortaya çıkarmak.

-Entelejansın akademik bir disiplin olması yönündeki çalışmalara katkı sağlamak.

-Türk toplumunun kültürel değerlerini bir bütün halinde entelejansın hizmet içi eğitim konularına dâhil etmek.

¹⁴ Mualla Selçuk, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Yay., İstanbul 2000, s.13

3. Araştırmanın Önemi

Kamu tüzel kişiliğe getirdiği faydanın yanında bireyin sağlıklı diyaloglar kurabilmesi, doğru karar alması ve başarıya odaklanması beklentilerine sahip bir hizmet içi eğitim sosyal, kültürel, iktisadi, sanatsal, fenni ve teknik alanlarla olduğu kadar din konusuyla da ilişkilendirilmelidir. Çünkü değişen ve gelişen şartlara göre beliren konuların sağlıklı bir şekilde aktarımı toplumsal gelişimin niteliğini olumlu yönde oldukça etkiler.

Dünyada karşılaşılan Suriye Sorunu, mezhep çatışması vb. son olaylarla birlikte, göç, dinler ve kültürler arası yanlış anlamalar gibi konular, güvenlikle ilgili tüm kuruluşlara; “toleransın, ayrımcılık yapmamanın, din ve vicdan özgürlüğünün önemini tekrar gözler önüne serdi. Durum böyleyken, dinler ve inançlar hakkında daha iyi bir anlamının gerektiği gün geçtikçe daha da belirginleşmektedir. Yanlış anlamalar, negatif stereotipler ve provakatif görüntüler ötekine karşı yüksek kin ve bazı kötü olayların yaşanmasını artırmak için anlatılır/öğretilir.”¹⁵Bu tezin güvenlikle ilgili kurumlara global anlamda en son hedefi toleranssızlığa karşı savaşarak; eşitlik ve karşılıklı saygıyı yükseltmek, anlayışı sağlamak olmuştur. Bunu pratiğe geçirmenin yegâne yolu da kapsamlı hizmet içi eğitim politikaları ve stratejileri geliştirmektir.

Entelejans sahasında beklenen kalitede bilimsel çalışmaların azlığı bilinmekle birlikte gizlilik prensibinin bu tarz çalışmalara yönelmedeki sınırlayıcı etkisi yadsınamaz. Ancak din eğitimi, kamu yönetimi ve güvenlik alanlarında iyi ölçülerde akademik çalışmalar mevcuttur. Bu çerçevede tezin entelejans ve din eğitim bilimleri kapsamında, hizmet içi eğitim programlarında eğitimcilere yönelik olarak yapılacak

¹⁵ AGİT, *Toledo Guiding Principles On Teaching About Religions And Beliefs In Public School*, ss.5-10

çalışmalara, din eğitimi ile ilgili materyal geliştirmede ve eğitimcilere yönelik olarak hazırlanan yardımcı ders kitaplarına kaynak olabileceği umulmaktadır.

Diğer taraftan Devlet Memurları Kanunu, hizmet içi eğitime özel bir önem vermiştir. Buna göre hizmet içi eğitim kamu görevlilerinin yetiştirilmesi, verimliliklerinin artırılması ve daha ileriki görevlere hazırlanması amacıyla yapılır. Bu itibarla önümüzdeki süreçte gerçekleştirilmesi planlanan Anayasal düzenlemelere ilişkin kamu personelinin eğitim ile belli standartlara ulaştırılması ve söz konusu düzenlemelere katkı sağlayacak konuma getirilmesinin gerekliliği çalışmanın önemini artırmaktadır.

4. Sorular

-Neden bilgi ihtiyacı? Burada din öğretiminin katkısı nedir? Madem ki din toplumsal bir zorunluluk, o zaman önleyici toplumsal güvenliğin vazgeçilmez parçası olması istihbaratçının bu zorunluluk üzerinde bilgi sahibi olmasını gerektirmez mi?

Dini, etnik ve ideolojik kültür, toplumsal yapıyı etkileyen temel taşlardır. “Bunlar içinde din önemli hem de çok önemli bir olgudur. İnsanların manevi varlıklarına yön verir ve bunu toplum yaşamına da yansıtır. Böylesine önemli bir olguya karşı hukukçu”¹⁶ kayıtsız kalamayacağına göre istihbarat görevlisi hiç kalmamalıdır. Ancak hukukçu din kuralından yeni bir kural ıkartamazken, yorumuyla temel hukuka sadık kalmak kaydıyla alt hukuk kuralı üretebilir. Bu açıdan bakıldığında, istihbaratçının böyle bir sınırlaması olmadığı gibi kural koyma gibi bir misyonu da yoktur. Dinle iletişimi daha esnektir. İstihbaratçı elde ettiği

¹⁶ Ahmet Mumcu, “Din ğretiminin Hukusal Boyutu”, *lkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din ğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.304

bilgiyi hangi konuda ise onun üzerine temellendirir, süzgeçten geçirir ve bilgi temelli öngörülerde/yorumlarda bulunarak yasama, yargı ve yürütmenin karar vericilerine sunar.

-Çağdaş din eğitiminde, din dilinde bilgi nedir? Bilgi felsefesi açısından bilgi nedir? Din eğitimi istihbaratın hizmet içi eğitiminin kapsamına alınarak din, dil, ahlak, güzel sanatlar ve ekonomik değerlerin karşılığı olan toplumsal kültür istihbaratçıya öğretilir mi? Bu sayede istihbarat her türlü eylem ve işleyişin yasalarla ayrıntılı olarak belirlenemediği alanlar için pozitif belirlemelere yönelebilir mi?

Yasal ve kurumsal yönü olduğu kadar davranış ve ilişkiler cephesi de bulunan¹⁷ kamu yönteminde bilginin temelini entelejans oluşturur.

-Din eğitimi nedir? Entelejansın hizmet içi eğitimine konu olan din eğitimi nasıl olmalıdır ve statüsü ne olmalıdır?

Din eğitimi öğrencilerin nasıl algıladığı ve öğrenme sürecinde eğitimcilerin öğrencilere nasıl yardımcı olabileceği konusundaki bilgilerimiz, son yıllarda önemli ölçüde artış göstermiştir.¹⁸ Öyle gözüküyor ki; yukarıdaki gibi sorular günümüzde ve gelecekte daha çok tartışılacak konular arasındadır. Bu tartışmalar çerçevesinde din eğitimi ile ilgili farklı modeller geliştirilmiştir. J.Hull, eğitim kurumlarında farklı din eğitimi modellerinin uygulanmasında dört faktörün¹⁹ etkili olduğunu belirtmiştir. Bunlar: “Toplumun dinle ilişkisi; tek dinli mi çok dinli mi olduğu, her ülkenin din ve laiklik ilişkisi, her ülkenin tarihi geleneği, eğitim kurumunda din eğitiminin amacı ve doğası” şeklinde belirtilir. Hull’un yaptığı bu analiz, genelde toplumların, özelde ise

¹⁷ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman Yay., Ankara 2010, s.40

¹⁸ Yıldız Kızılabdullah, “Tolode Kılavuz İlkeleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı”, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, ss.175-183

¹⁹ Kızılabdullah, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *a.g.e.*, s.107-109

belli kurumsal yapıların kendilerine has din eğitimi modelleri olabileceğinin en güzel göstergesidir.

-Kamu idari alanında doğru karar alınması için ihtiyaç duyulan doğru bilgilerin elde edilmesi amacıyla istihbaratçıya nasıl bir din eğitimi verilmelidir? ve verilecek din eğitiminde mevcut din eğitimi modellerinin hangilerinden yararlanılabilir?”

Din Eğitimi sahasına ilişkin Selçuk'un; “Din Öğretimi, kişilerin zihin gelişimine katkıda bulunabilir mi? Bir başka deyişle din öğretimi; bireyin karar verme, akıl yürütme, öğrenme, araştırma, sorgulama, yorumlama ve anlamaya yönelik zihinsel çabalarını zenginleştirip besleyebilir mi ?”²⁰ soruları yukarıdaki sorularımızı destekler tarzdadır.

-Din Eğitimi, Kamu Yönetimi ve Entelejansın kesiştiği bir alan tanımlanabilir mi? Toplumsal Güvenlik açısından proaktif uygulamaların tek dayanağı olan entelejans ve eğitim ilişkisini nasıl açıklayabiliriz? Entelejans bir disiplin midir? Felsefe ve Din Bilimleri ile entelejans arasında nasıl bir bağ kurulabilir? Din eğitiminde yeni yöntem arayışları kapsamında öne çıkan modeller nelerdir? Öne çıkan din eğitim modellerini entelejansın hizmet içi eğitimine kamu yararı temelinde nasıl entegre edebiliriz?

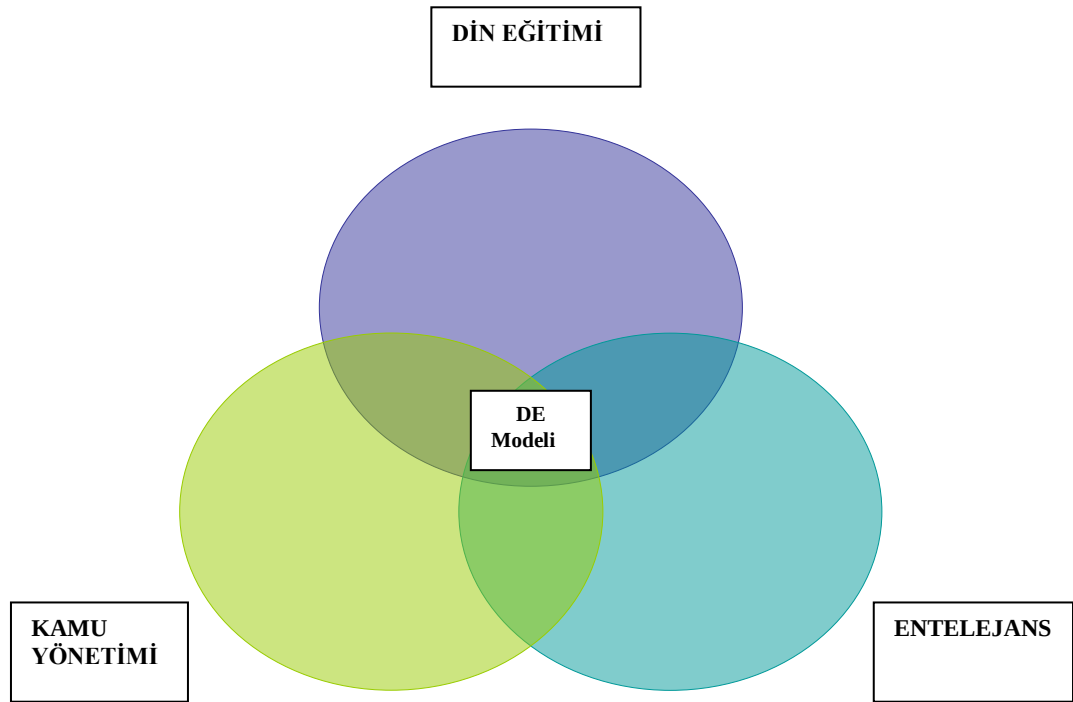
5. Kapsamve Sınırlılıklar

Kamu yönetiminin önemli dayanağını oluşturan entelejansın hizmet içi eğitiminde; bütün dinler için din eğitiminin katkısı tezin kapsamı olup çağdaş din eğitimi yaklaşımları çerçevesi ile sınırlıdır. Tezde sunulanlar hizmet içi eğitime ve

²⁰ Mualla Selçuk, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Yay., İstanbul 2000, s.13

program geliştirmeye yöneliktir. Bilgi temelli istihbaratın tarihsel kökleri incelenirken Türk Tarihi esas alınmıştır. Batı lkeleri kapsamında din eēitiminin istihbaratın hizmet iēi eēitimine konu edilmesine ilişkin ise güvenilir ve yeterli bilgiye ulařılamadıēından kapsam dışı bırakılmıştır.

Bunun yanı sıra Din Eēitimi, Kamu Yönetimi ve Entelejansın keřiřtiēi alan, “bilgi merkezli iē ve dış toplumsal güvenlik yönetimine ve eēitimine” ilişkin yapılacak belirlemelerin sınırlaması olarak ařaēıda gösterilmiştir. (şekil-1)

şekil 1: Entelejansta Din Eēitimi (DE) Modeli şeması

6. Yöntem

Entelejans, din eğitimi, kamu yönetimi, güvenlik, güvenliği tehdit eden sorunlar konularında yerli ve yabancı kaynaklar bağlamında ilgili literatür incelenmiştir. Bu itibarla yöntem literatür taramasıdır.

Bununla birlikte, istihbari alandaki olayların ele alınışı kapsamında istihbaratın işleyiş ve uygulamalarına ilişkin fenomenolojik bir bakış açısı da sağlanmıştır.

7. Kavramsal Tartışma

7.1. Din

Türk Dil Kurumu sözlüğünde; “Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet”²¹ olarak tanımlanan genel anlamda din ceza, ivaz manasına gelirken, terimsel olarak “Allah ile kul ve kullar arasındaki münasebetleri tanzim eden nizam”²² şeklinde açıklanmaktadır.

Bununla birlikte İslam inanç ve ilkelerine dayalı olarak çoğu Müslüman düşünürler tarafından klasik kabul edilen Ahmet Hamdi Akseki'nin tanımına göre din “Cenab-ı Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla kullarına tebliğ eylediği itikadi, ameli, ahlaki bir kanuni umumidir ki, akli olan insanları hayır ve fazilete sevk eder”.²³ Bu tanımın; akli sorumluluğa sahip bireyin, Allah Teâlâ tarafından gönderilmiş ilahi nitelikte kanunlara uyması halinde, maddi ve manevi hayatta huzura kavuşacağı bahsinden hareketle dini temel unsurları içerdiği söylenebilir.

²¹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/> [11/05/2012]

²² Abdullah Yeğin, Yeni Lügat, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1997, s.107

²³ Ahmet Hamdi Akseki, Dini Dersler, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul 1951, s.3

Dinin, sosyoloji bilimi açısından tanımları ise genelde; Dinin muhtevası üzerinde duran onun insanlar için getirdiği değerleri; kutsallık, ilahilik ve aşkınlık özelliğini ön plana çıkaran “özel” ile, birey ve toplum hayatında yerine getirdiği fonksiyonlar üzerinde duran “işlevsel” tanımlar olarak iki kategoriye ayrılabilir.²⁴ O halde “bireye yönelen dinin içeriği, fonksiyonel olarak hem sosyal ilişkilerin hem de insan ile kutsal varlık arasında kurulacak bağın yöntemidir” demek yanlış olmayacaktır.

Din ile ilgili olarak entelejans görevlisinin zihindeki soyut ve genel tasarım, büyük ağırlıkta dinin işlevsel tanımıyla ilişkilidir. Çünkü istihbaratçı ilgilendiği iç ve dış sorun alanlarında veya tehdidin içinde, dinin doğrudan veya dolaylı etkisine sürekli tanık olmaktadır. Kendi siyasi düşüncesini din gibi aksettirmeye çalışan ülkeler ve yönlendirdikleri organizasyonlar entelejans görevlisinin büyük sıklıkla karşılaştığı ve dini içselleştirerek, dini bilinçle üstesinden gelmek zorunda olduğu sorunlardır.

İstihbaratçının din denildiği zaman aklına ilk gelen diğer durum da, birbirinden ayırmak zorunda olduğu; din inancı güçlü, din kurallarına bağlı kimse, mütedeyyin şeklinde açıklanan²⁵ “dindar” ve dini görüşleri her alana yaymak isteyen kimse olarak tanımlanan²⁶ “dinci” kavramlarıdır.

Bunların yanı sıra istihbaratçının düşüncesinde, din kavramının içeriği farklılıklarına ve anlamlarına ayrı ayrı değinilmek suretiyle, mezhep, tarikat, cemaat, dini oluşum, radikal dini hareketler, sekülerleşme, dini istismar faaliyetleri ve bunlardan çoğaltılacak bir çok terimle doldurulabilecektir.

²⁴ Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi, Gündüz Yay., Ankara 2008, s.41-42

²⁵ <http://tdkterim.gov.tr> [27/07/2014]

²⁶ <http://tdkterim.gov.tr> [27/07/2014]

7.2.Din Eğitimi

Osmanlıca terbiye olarak adlandırılan ve insanlık tarihi kadar eski bir olgu olan eğitimi Akyüz; “kişinin zihni, bedeni, duygusal, toplumsal yeteneklerinin, istenilen doğrultuda geliştirilmesi, ya da ona bir takım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar, bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümü” olarak tanımlamaktadır.²⁷ Bu bağlamda, bireyin doğumundan ölümüne kadar hayatı boyunca sürececek, planlı ya da tesadüfi bir şekilde gerçekleşebilecek eğitimi; bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde değişim ve gelişim ihtiyacına yönelik süreklilik arz eden, bireyler ile toplumlar arası müspet/menfi etkileşim faaliyeti olarak da açıklayabiliriz.

Bununla birlikte doğumla başlayan ve hayat boyu süren, planlı veya tesadüfi olabilecek eğitim²⁸ öğretimi de içine alan daha kapsamlı bir terimdir. Din eğitimine ise bireyin dini davranışlarında istendik davranışları meydana getirmek üzere dinler tarihi boyunca harcanan çabalar bütünü diyebiliriz. Ancak burada din eğitiminin²⁹ yalnız bilgi aktarımı ile sınırlı olmadığına altını çizmekte fayda vardır. Bu çerçevede, din eğitimi çalışmaları günümüzde daha sistematik ve metodik bir hal alarak bugünlere gelmiştir.

Bugün için din eğitimini, kişiyi din alanında doğru bilgi ile eleştirel düşünmeye açık bir şekilde yetiştirme ve din başlığında yeni öğrenmeleri mümkün kılacak temel prensipleri aktarma süreci olarak açıklayabiliriz.³⁰

²⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., 1995, ss.1-5

²⁸ Cemal Tosun, *Din Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2005, s.24

²⁹ Cemal Tosun, “Tartışma Metni”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu*, MEB Yay., Ankara 2004, s.259-260

³⁰ Cemal Tosun, *Din Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2005, ss.22-24

Din eğitimi tez dahilinde de, insan kaynağının yaşadığı dünyada din konusundaki farkındalığını artırmak ve bu sayede etik duruşunu geliştirmek hedefinde; hizmet içi eğitimde, kendi kişisel görüşlerinin ötesinde, çevresini gören, duyan, düşünen ve anlayan, bunları yaparken aklını kullanan, bununla birlikte varoluş sırlarını anlamaya çalışan bir birey olarak yetiştirilmesi yönünde anlamlandırılmıştır.³¹

7.3. Din Eğitim Bilimi

“Din Eğitimi Bilimi nedir?” sorusu cevaplanırken, “din”, “eğitim” ve “bilim” kavramlarını analiz etmek gerekecektir. Bu bağlamda, yapılmış olan din, eğitim ve bilim tanımlarını aynı potada eritirsek din eğitimi bilimi için; “Bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları vasıtasıyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme denemeleri sürecini, geçmişi, bugünü ve geleceği ile bilimsel metotları kullanarak betimlemeye açıklamaya ve kontrol altına almaya çalışan bilimsel disiplindir.”³² diyebiliriz.

Ülkemizde din konusundaki bilinçliliğe süreklilik kazandırmak amacıyla İlahiyat Fakülteleri kurulmuştur. Söz konusu kurumsal yapı içerisinde, din eğitim bilimi kime, neyi, nasıl, niçin öğretilim sorularına verilecek cevaplar için sahayı betimleme, açıklama ve kontrol altına alma uğraşı içerisinde. Bu bağlamda da kendine hedefler, ilkeler, metotlar ve teoriler geliştirerek bilimsel alanda ayrı bir disiplin olarak yerini almıştır. Din Eğitimi’ni ilk defa bilimsel bir disiplin olarak ele alan Bilgin bu disiplininin mahiyeti hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır; “*Din Eğitimi teoride İlahiyatın bir yan disiplini olarak düşünülebileceği gibi, eğitimin bir*

³¹ Beyza Bilgin, Mualla Selçuk, *Din Öğretimi*, Gün Yay., Ankara 1997, s.43

³² Cemal Tosun, *Din Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Yayıncılık, Ankara 2005, s. 31.

yan disiplini olarak da düşünülebilir. Ayrıca o, hayatın bütünü ile ilgilenen çok boyutlu bir problem alanı olarak da düşünülebilir” ³³

Din Eğitim Bilimi, dinin eğitime konu edilmesi halinde, eğitim-öğretim biliminin bütün gereklerinin her aşamada yerine getirilmesini olanaklı kılan ve yapılacak dersleri bütün dinleri kapsayacak özellikte sunulmasını sağlayan bir alan olarak da tanımlanabilir.

Tezimiz kapsamında “din eğitim bilimi” günümüzün küreselleşen ve çok kültürlü dünyasının eğitim sisteminde din konusunun nasıl işleneceğine çözümler getiren, küreselleşme ve uluslararası göç akımlarının etkisiyle görülen kültürel çeşitliliği de dikkate alarak farklı dinlere mensup kişilerin ve grupların bir arada barış içinde yaşayabilmesini teminen çalışmalar yapan akademik bir disiplin olarak incelenecektir.

7.4. Dinden Öğrenme Yaklaşımı

Çok dinli ve çok kültürlü toplumların din eğitimi ve öğretimi konusundaki bilgi açığının ve ihtiyacının karşılanması birçok bilimsel araştırmanın konusu olmuştur. Bu itibarla söz konusu toplumlarda farklı dinlere inanan öğrencilerin din fenomeni hakkında genel bilgi sahibi olmalarının yeterli bulunmadığını söyleyebiliriz Bunun yanı sıra öğrencilerin hem kendi inandıkları hem de diğer dinlerle ilgili bilgileri öğrenerek bireysel deneyimlerini keşfetmeleri ve başkalarının hayatı anlamlandırması ile ilgili bakış açılarını kavramaları daha uygun görünmektedir. Dinden öğrenme teması, bu kazanımları sağlamak üzere, öğrencilerin

³³ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yay., Ankara 1995 s.42

farklı dinleri, her dinin kendi bakış açısı ve kaynaklarına göre öğrenmeleri bunun yanı sıra karşılaştırma yapmaları anlamına gelmektedir.³⁴

Diğer bir ifadeyle bu öğrenme modelinde din hem araştırma konusu hem eğitimin konusu haline gelir. Öğrenciye herhangi bir dini ya da mezhebi öğretmeyi amaçlamayan bu yaklaşımda öğrencinin yaşama ilişkin değerleri öğrenmesi sağlanarak onun ahlaki ve manevi gelişimine katkıda bulunmak hedeflenir.³⁵

Çalışmalarında sosyal bilimlerin, ağırlıklı olarak sosyal antropolojinin metot ve teorilerinden istifade eden Robert Jakson “Dinden öğrenen öğrencilerden bahsettiğimde, öğrencilerin yaptıkları dinle ilgili çalışmalardan kendileri hakkında öğrendikleri şeyleri kastediyorum, yani kendi iç dünyalarındaki ve tecrübelerindeki işaretler sayesinde nihai sorularının farkına varmak ve bunlara nasıl cevap vereceklerini düşünmek hakkında; temel değerleri sezmek ve bunları yorumlamayı öğrenmek hakkında; kendi inançlarıyla değerlerinin birer şahıs olarak kendi gelişimleri üzerindeki şekillendirici etkisini tanımak hakkında; kendilerinin inanç ve değerlere sahip olmasıyla bağlantılı cevaplar üretmenin kaçınılmazlığı hakkında; kendi deneyimlerinde manevi bir boyut fark edebilme imkânı hakkında; özellikle kişisel inanç ve amellerle ilgili konularda kendi karar verebilmelerinin sorumluluğunu üstlenme gerekliliği hakkında öğrendikleri şeyleri kastediyorum”³⁶ der.

³⁴ Muhiddin Okumuşlar, “Çok Kültürlü Toplumlarda Din Hakkında Öğrenme ve Dinden Öğrenme Modeli”, www.ilahiyat.konya.edu.tr/indir.php?b=4&dfa...dga=muhi.pdf [06/03/2013]

³⁵ Sönmez Kutlu, “Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu”, acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/4469/4960.pdf [06/03/2013]

³⁶ Robert Jackson, *Din eğitimi: Yorumlayıcı Bir Yaklaşım*, Çev: Üzeyir Ok-M. Ali Özkan, Değerler Eğitimi Merkezi Yay., İstanbul 2005, s.205

Bu çerçevede; dinden öğrenmeden, dinin kendi kaynaklarından hareketle, herkese yönelik, diyaloga ve iletişime dayalı, çok kültürlü ve çok dinli toplumsal yapılara uygun, çağın gereklerine yerine getiren bir eğitim modeli anlaşılmaktadır.

7.5. Din Hakkında Öğrenme Yaklaşımı

Dinin doğru ve bilimsel metotlarla, bunun yanı sıra başka dinler hakkındaki klişelerin kırılmasına yardımcı olacak şekilde öğretilmesi olarak tanımlanabilecek “din hakkında öğrenme” yaklaşımı dünyada çok önemli bir yere sahip dini diğer dinlerle karşılaştırmalar yapabilecek şekilde bir disiplin olarak öğretilmesidir. Din öğretimi açısından Fenomonolojik yaklaşım bilimsel bir bakış açısını da yanında getirir. Bu itibarla verilecek din eğitimi, din bilimlerinin bir alt disiplini olarak farklı dinleri öğrenme konusunda eşit haklar tanımayı bir özellik olarak içinde barındırır.³⁷

Bununla birlikte “din hakkında öğrenmenin” hizmet içi eğitime konu edilmesi halinde herhangi bir dinin içeriğinin değil, din olgusunun dinlerin içeriklerinden örneklerle objektif biçimde sunulması sözkonusudur. Çeşitli dinlerin inanç esasları, ibadet ve ahlak kuralları ikinci planda kalırken dinin fenomen olarak nasıl algılandığı, birey ve toplum olarak ne gibi ihtiyaçları karşıladığı, farklı inanç toplulukları ve bireylerin hayata bakış açıları gibi konuların öğretilmesi, bireyin din hakkında sağlıklı bilgilenmesi hedeflenir.³⁸

³⁷ Yıldız Kızılabdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, ss.112-116

³⁸ Yıldız Kızılabdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, ss.112-116

7.6. Güvenlik Yönetimi

Güvenlik Yönetimi iki kavramdan oluşmaktadır. “Biri toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu”³⁹ olan güvenlik, diğeri ise yönetimdir. “Bir girişime ilişkin işleri belirli bir anlayış içinde yürütme”⁴⁰ olarak terimsel yönde açıklayabileceğimiz yönetim birden çok anlama sahip kavramlardandır. Yönetim kimi kez örgüt(teşkilat), kimi kez yönetsel etkinlikler(idari faaliyetler), kimi kez de yönetme(sevk ve idare) anlamında kullanılmaktadır.

Kamu idari alanı ile ilgili olarak “1961 Anayasasında olduğu gibi, 1982 Anayasasında da yönetim çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.

a. Anayasanın 125. maddesinde yer alan “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır” kuralındaki “idare” teşkilat anlamında;

b. Anayasanın 125. maddesinde yer alan “İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır” kuralındaki “idare” yönetimin işlevlerini yerine getirmesi anlamında;

c. Anayasanın 123.maddesinde yer alan “İdare ve kuruluş görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir” kuralındaki “idare” ise, yönetimin hem teşkilatlanması yönünü, hem işlevsel yönünü içine alacak şekilde geniş kapsamlı olarak kullanılmıştır.⁴¹

Önceden belirlenmiş bir amaca yönelik bireylerin ortaklaşa hareket etmelerini sağlayan yönetimde teşkilatın yapılanması kadar onun işlerliği de önem kazanmaktadır. Bu noktadan hareketle yönetim kavramı içinde her türlü yönetsel etkinliği, kaynak kullanımını, eşgüdümü, metodolojiyi ve denetimi inceleyebiliriz.

³⁹ <http://tdkterim.gov.tr/bts/> [27/05/2012]

⁴⁰ <http://tdkterim.gov.tr/bts/> [27/05/2012]

⁴¹ A.Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, Turhan Yay., Ankara 2005, s.1

Bu haliyle yönetim en genel anlamda kamu ve özel sektörü kapsar. Ancak, özel sektöre göre kamu yararı açısından yönetim; kamu idaresi ifadesiyle kendini ayırır.

Günümüz demokratik yapıları için genel anlamda kamu yönetimi kamu hizmeti yürüten kuruluşlar ve onların usul ve yöntemleridir. Bu da birincisi işlevsel, diğeri ise yapısal olmak üzere kamu yönetiminin iki yönünü⁴² vurgular. İşlevsel bir kavram olarak kamu yönetimi yasaları ve kamu politikası kararlarını yasama ve yargı harici uygulama sürecidir. Bu itibarla işlevsel kamu yönetimi “yasama ve yürütmenin saptadığı yönde, hukuk sınırları içinde toplumun yaşamını sürdürmesi için yürütülen kamusal etkinliklerdir.”⁴³ Yapısal bir kavram olarak kamu yönetimi ise, “yasama ve yargı organları dışında kalan tüm devlet kuruluşlarını içine alır”⁴⁴ ve devletin teşkilatlanmasını gösterir. Devlet, yasalarında yer alan görevlerini yerine getirmek için büyüyecek nitelikte ulusal ve yerel düzeyde çeşitli örgütlenmelere giderler. Söz konusu örgütlenme, devletin yapısal yönüdür ve temel amacı, anayasa ve yasalarla belirlenen işlevleri yerine getirmektir. Siyasi iktidarlar amaçlarını ve programlarını gerçekleştirirken bu organdan gerekli olduğu hallerde ve ölçülü bir biçimde istifade ederler.

Ülkemizde “Devletin yürütme organı, Anayasa’nın 101 ve onun izleyen maddelerinde belirtilmiştir. Buna göre yürütme Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Bakanlıklardan oluşur.”⁴⁵ Yürütmenin yönetim görevi yasamanın koyduğu sınırlar içerisinde yerine getirilen bir görevdir. Bugünün liberal demokrasilerinde yürütmenin görevleri ve devlet içindeki ağırlığı giderek artmaktadır.⁴⁶

⁴² Gözübüyük, a.g.e., s.5-6

⁴³ Gözübüyük, a.g.e., s.6-7

⁴⁴ Gözübüyük, a.g.e., s.5

⁴⁵ A.Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, Turhan Yay., Ankara 2005, s.2

⁴⁶ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yay., Ankara 2009, s.315

Yürütmenin kuvvetler ayrılığındaki yeri açısından, anayasanın bu düzenlemesi yönetimin(yürütme) yasama ve yargıya göre Devlet yaşamında daha önemsiz olduğu anlamına gelmez. Gözübüyük'ün, T.B.Balta'ya atıfta bulunduğu gibi; idare devlet ve toplum düzeninin temel unsurudur. Bu düzenin varlığı ve devamı en başta teşkilatın(idarenin) kesintisiz işlemesine bağlıdır. Yasama organı bir süre bulunmayabilir. Yargı mercileri bir süre işlemeyebilir. Hatta, hükümet bir süre aksayabilir. İdare işlediği sürece devlet ve toplum düzeni yine de az çok devam eder. İdare durursa, işte o zaman toplum düzeninden eser kalmaz, anarşi olur⁴⁷ hükmü ve bugüne kadarki militarist hareketler dikkatle incelendiğinde, Türkiye Cumhuriyeti Anayasal düzenine tam bağlı bir istihbaratın, yürütmenin ve sivil toplumun güvencesi ve denetleyicisi olduğunu söylemek zor olmayacaktır.

Sivil yönetim devlet ve toplum düzeninin temel unsurudur. Bu düzenin varlığı ve idamesi en başta yürütmenin kesintisiz işlemesine bağlıdır. Burada yönetimin asli unsurunun ülkenin gelişimine yönelik uygulamaya geçirilen icraatların başlangıcını ve sürekliliğini güvenceye almak olduğundan bahsedebiliriz. Bu anlamda her türlü tehdide karşı koymak proaktif bir güvenlik yaklaşımını gerektirir. Onun da temeli sivil ve demokratik toplum düzeni/yaşamı karşısında olan her harekete karşı bilgiyi toplamak, değerlendirmek ve uygulamaktır.

Bilgi devriminin⁴⁸ kayda değer etkisinin görüldüğü güvenlik yönetimi tezimizde kamu yönetimi alanının bilgi yönetimi merkezli bir alt dalı olarak incelenecektir. Bu anlamda Güvenlik Yönetimi demokratik toplum düzeninin korunması ve idamesine yönelik bilginin elde edilmesini ve kullanılmasını ifade etmektedir. Sonuç olarak ülkeler bazında halk hizmeti gören devlet organları

⁴⁷ Gözübüyük, a.g.e., s.2

⁴⁸ Hakan Fidan, *Diplomacy in the Information Age; The Use of Information Technologies in Verification*, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2006,

vasıtasıyla çeşitli evreler dâhilinde yerine getirilen güvenlik yönetimi sadece yürütme⁴⁹ eliyle yapılır.

7.7. Entelejans

İngilizcede, anlamı “akıl, zekâ” olan “intelligence” kavramı ile ifade edilen istihbarat kelimesinin Türkçede, sözlük anlamı haber almaktır. Ancak, istihbarat terminolojisinde haber, sadece ham bilgiyi işaret eder. İstihbarat⁵⁰ ise, devlet tarafından belirlenen ihtiyaçlara karşılık olarak açık ya da kapalı kaynaklardan derlenen haber, bilgi ve dokümanların sürekli bir şekilde analiz işlemine tabi tutulması sonucu elde edilen üründür.

Olmuş ya da olacak bir olay hakkında toplanan ham bilgi, tasnif, kıymetlendirme, yorum ve yayım aşamalarından geçirilerek değerlendirilir, bir başka ifadeyle işlenir. Bu aşamalar “istihbarat çarkı”⁵¹ tamlaması ile literatüre geçmiş olup, geliştirilmesi yönünde çalışmalar göze çarpmaktadır.

İstihbarat literatürünün gelişimi bağlamında sahaya ilişkin yürütülen bilimsel araştırmalarda, konuya net bir başlangıç yapmak için, tanımlamanın ve bu meyanda ilgili kavramların önemi vurgulanmaktadır. Bir saha uzmanı, istihbaratı; Hükümet içerisindeki politika-yaratıcılar ya da diğer aktörler için herkesçe elde edilemeyen bilgiler veya en azından bir parça söz konusu özellikte bilgilerle temellendirilen analizler olarak tanımlamaktadır. İstihbaratı benzersiz kılan, gizlilik prensibi ile toplanan bilgilerle politika-yaratıcılarının ihtiyaçlarını zamanında karşılamasıdır. İstihbari operasyonlar, hükümetler, askeri yapılar, iş sektörü ve diğer organizasyonlar

⁴⁹ Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yay., Ankara 2009, s.190-191

⁵⁰ <http://www.mit.gov.tr/isth-olusum.html> [02/05/2013]

⁵¹ <http://www.mit.gov.tr/isth-olusum.html> [02/05/2013]

tarafından yürütülür ve bu bağlamda rakibin niyetinin, imkân ve kabiliyetinin keşfedilmesi amacıyla sistemli bir şekilde bilgi toplanır ve işlenir.⁵²

İstihbarat her biri ayrı bir çaba gerektiren 5 temel basamakta incelenebilir.

Bunlar:

-Fikir-yaratıcıların bilgi ihtiyaçlarının belirlenmesi,

-İstek konusu olan bilginin tam yerinde (açık-kapalı kaynak dâhil) ehil kişilerce toplanması,

-Belirlenen ihtiyaçlara ilişkin sorulara cevap oluşturacak şekilde verilerin bir araya getirilmesi ve en iyi şekilde değerlendirilmesi,

-İşlenmiş bilginin fikir yaratıcıya ulaştırılmasındaki iletişim sürecinin yönetilmesi,

-İstihbaratın kullanılmasıdır.⁵³

Toplumsal düzeni tehdit eden unsurlara karşı koymak ve iç/dış güvenliği sağlamak, geleceğe yönelik öngörüler ve planlamalarda bulunmak, Devlet'in iç ve dış politikasının oluşturulmasına katkıda bulunmak amacındaki entelejansın görevinin konunun dışında kalan insanlara tarafından her ne kadar hak etmese de negatif algılandığı söylenebilir. Ancak Winston Churchill, “her ne kadar yanlış alanlara yönlendirme ihtimali olsa da, her ne kadar yüzlerce masum vatandaşa hak etmediği acılar çektirme riski bulunsa da, kamu güvenliği açısından bakıldığında ve bir bütün içinde değerlendirildiğinde istihbarat kaçınılmaz bir araçtır.” yorumuyla istihbarata pozitif bir anlam yüklemiştir.⁵⁴

⁵²Hakan Fidan, *Intelligence and Foreign Policy: A Comparison of British, American and Turkish Intelligence Systems*, Bilkent Üniversitesi, Ankara 1999, s.9

⁵³ Fidan, a.g.e.,1999, s.10

⁵⁴ Adnan Özdemir, “Fransız İstihbaratı ve Politik Etkileri”, Ankara 2003

Bununla birlikte çok uzun bir tarihsel geçmişe sahip istihbaratta “elbette geçmişten günümüze kadar yöntemler ve araçlar tamamıyla değişmiştir. Ama sabit kalan tek şey, istihbaratın son aşamada bir beyin tarafından değerlendirilerek sonuç çıkartılması ve alınacak karara temel teşkil etmesidir.”⁵⁵

7.8. Kültür

Kültür kavramı, sosyal hayat süreci içerisinde toplumun çevresiyle mücadele etmesi ve birlikte yaşamaktan kaynaklanan sorunların çözümü sırasında öğrenilmiş, topluma niteliklerini veren ve toplumlar arası farklılık gösteren, işlevselliği nedeniyle yeni katılan üyelere aktarılacak istenen beceri, deneyim, alışkanlık, yöntem, gelenek, görenek, değer ve inançların tümü olarak tanımlanabilir.⁵⁶

Kültür sözcüğü, Latince ‘colere’ fiilinden gelir ve anlamı toprağı işlemek, tarlayı sürmek, ekip-biçmektir. Batı dillerinde ‘cultura/culture/cultur’ sözcüğüyle karşılanan kültür terimi, Fransız düşünür Voltaire tarafından “insan zekâsının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanılmıştır.”⁵⁷ Aydınlanma dönemi ve 19 yy.da kültürün, uygarlık anlamında kullanılarak içeriğinin daha da genişletildiği görülür.

Kültür, genel anlamda, insana özgü bilgi, inanç ve davranış bütünü ve bu bütünün parçaları olan her tür maddi, manevi yaratımlardır. Toplumsal ve bireysel yaşamın oluşmasını sağlayan; dil, gelenek, düşünce, semboller, yasalar, kurallar, ahlak, kuramlar, aletler, teknikler, makineler, bilim, felsefe ve sanat eserleri gibi her tür maddi ve tinsel ürünler bütünlüğüne kültür denir. Bu anlamıyla kültür, toplumun tüm bireylerinin ortaklaşa oluşturdukları ve kabul ettikleri kurum ve değerlerdir. O

⁵⁵ Özdemir, a.g.m.

⁵⁶ Nevzat ÖZEL, *Bilgi Dünyası*, Ankara 2009, C.10, Sy.1

⁵⁷ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Yay, İstanbul 1974, s.96

halde kültür, “bir halkın yaşam tarzıdır.”⁵⁸Başka bir söyleyişle, insanın doğada hazır bulmadığı ama doğaya kattığı her şeydir. Taylor’a göre, kültür ya da uygarlık bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütünlüktür.⁵⁹

Nermi Uygur’a göre kültür, “doğanın insanlaştırma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir. Kültür, insanın kendini kendi evinde duymasını sağlayacak bir dünya ortaya koymasıdır.”⁶⁰

Canlı varlıklar içinde yalnızca insana özgü bir yetenek olan kültür yaratma eylemi aynı zamanda insanı hayvandan ayıran en temel özelliktir de. Böylece insanın kavramlaştırma, soyutlaştırma, sembolleştirme ve akılsallaştırma özelliği ile evreni, doğayı, kendini ve toplumu anlama, açıklama ve değiştirme çabası sonucu kültür ya da uygarlık ortaya çıktı. Bu anlamıyla kültür ya da uygarlık, “doğanın yarattıklarına karşılık insanoğlunun yarattığı her şeydir.”⁶¹

Kültür kavramını dört farklı açıdan tanımlamak olanaklıdır:

1. Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır.
2. Kültür, belli bir toplumun kendisidir.
3. Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin kendisidir.
4. Kültür, bir insan toplum kuramıdır.⁶²

Küresel gelişmelere hızla ayak uydurması beklenen istihbaratçının ilk aşamada toplumsal kültürü öğrenmesi gerekir. Bu sayede toplumsal ve doğal çevreye

⁵⁸ Mümtaz Turan, *Kültür Değişimleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., C.16, İstanbul 1994, s.36

⁵⁹ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Yay, İstanbul 1974, s.102

⁶⁰ Nermi Uygur, *Kültür Kuramı*, Remzi Yay., İstanbul 1984, s.17

⁶¹ Güvenç, a.g.e., s.97

⁶² Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Yay, İstanbul 1974, s.97

hazırlanırken görevinin gereklerini daha sağlıklı bir biçimde yerine getirebilecektir. Yukarıda sıralanan kavramların yanında kültür fenomenine değinilirken, ileride, kamu yönetimi, istihbarat ve bilgi ihtiyacı, bilginin kullanımı, karar vericiler ve amaçlar kapsamında tekrar ele alınacaktır.

II. BÖLÜM

TOPLUMSAL GÜVENLİK YÖNETİMİNİN TARİHSEL KÖKLERİ

Toplumsal güvenliğin görünen ve belirleyici kriteri yazılı hukuk kurallarıdır. Bunun ötesinde, bireylerin bağlı bulundukları sosyal ve doğal çevreye uyum sağlamaları, geleceğe ilişkin pozitif öngörülerde bulunabilmeleri için anlamak ve bilmek zorunda oldukları değerlerden, yani yazılı olmayan normlardan söz edebiliriz. Toplumun zihninde oluşan bu ileriye doğru alan ise, dininin, dilinin, ahlakının, güzel sanatlarının, ilminin bütününe kapsayan kültürdür.

Bu noktadan hareketle aşağıdaki bölümlerde muasır medeniyetler hedefinde davranışlar sergileyen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına karşı menfi hareketlerin bertaraf edilmesi ve korkusuzca yaşamalarının temini için yasama, yürütme ve yargının bugünden daha iyiye taşınması amacıyla yöntemsel açılımlar incelenecektir. Yöntemsel olarak önleyici toplumsal güvenlik bağlamında kamu yönetimi; hukuk kuralları, entelejans ve din eğitimi birlikte değerlendirilerek ele alınacaktır.

1.Önleyici Toplumsal Güvenlik Yönetimi

Toplumsal güvenliğin en büyük göstergesi, devlet ve toplum düzeninin varlığıyla birlikte süreklilik arz etmesidir. Bu bağlamda toplumla ilgili yasal düzen aksamadan yürür, kişiler korkusuzca yaşar. Norm ile ilişkilendireceğimiz yasal düzen, içeriğinde, ülkemiz Anayasasını, Kanunlarını, Tüzüklerini, Yönetmeliklerini, İdari Kararlarını, bu çerçevede yargı makamlarının kararları ve içtihatlarını barındırır. Toplumsal güvenlik sağlanması gerekliliği ise, başta norm düzeni olmak

üzere kamu yönetiminin öğeleri olarak sıralayabileceğimiz halkı, devlet politikasını, mali kaynakları, kamu görevlilerini tehdit eden yapıların/unsurların sürekli araştırılıp öğrenilmesi gibi takım sorunları meydana getirir.⁶³ Sorunların çözümü ise ancak tehdide ilişkin doğru bilginin proaktif yaklaşımla elde edilmesine ve yönetilmesine bağlıdır.

Öte yandan, Ülkemiz kamu yönetiminde, uzun bir süre vesayetçi denetim mekanizmasının etkisinin görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun en önemli göstergesi 1961-1982 Anayasaları döneminde sekiz Cumhurbaşkanından Sn. Cemal Gürsel, Sn. Cevdet Sunay, Sn. Fahri Korutürk ve Sn. Kenan Evren olmak üzere dördünün asker, Sn. Ahmet Necdet Sezer'in ise yargı kökenli olmasıdır. Bu konuya diğer bir örnek olarak, Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinin tıkanması sonucu TBMM'nin 31/05/2007 tarihli 5678 sayılı Anayasa değişikliği kanununu inceleyebiliriz.⁶⁴

Burada, her şeyin belirli siyasi ve sosyal değerlere göre şekillendiği dünyamızda ve ileri demokrasi hedefindeki ülkemizde genel anlamda istihbari uygulamalar nasıl olacaktır? sorusu aklımıza gelebilir. Ancak tezde, üzerine düşünülüp çözümlenmesi gereken toplumsal güvenliği tehdit eden sorunların bir plan dâhilinde sonuca bağlanmasında özelde din eğitiminin katkısı incelenmiştir. Diğer bir anlatımla tezimizde etnik ve ideolojik alan uzmanlığına değinilmemiştir. Yasama, yürütme ve yargının entelejanstan en sağlıklı biçimde istifade etmesini sağlamaya yönelik; sosyal bilimler bağlamında din eğitimi ve insan kaynakları eğitimi konusu

⁶³ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman, Ankara, 2010, s.6-7

⁶⁴ 5678 sayılı Anayasa değişikliği kanunu, Cumhurbaşkanlığı seçim yöntemini değiştirmiş ve halk tarafından seçilme yöntemini benimsemiştir. Detay için Bkz:Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yay, Ankara 2009, s.317-321

esas alınacaktır. Bu bağlamda, toplumsal güvenliğin yönetimi ve denetiminde din eğitimi biliminin katkısı tezin ana çatısını oluşturmaktadır.

Gelinen noktada, konuya bir başlangıç yapmak için entelejansın yapısal bir parçasını oluşturduğu, işlevlerini yerine getirirken bilgi sunduğu kamu yönetiminin tanımını yapmakta fayda vardır.

1.1. Kamu Yönetimi

Kamu yönetimi özel sektör de dâhil idarenin siyasi ortamında yer almaktadır. Kamu politikalarının belirlenmesinde önemli rol üstlenen kamu yönetimi bugünkü siyasetin olmazsa olmazıdır. Kısaca, günümüz için kamu yönetimi, işlevsel anlamda kamu politikalarının belirlenmesi ve yürütülmesi süreciyken, yapısal anlamda siyasi organların yürütmeye ilişkin koludur;⁶⁵ devlet ve toplum düzeninin temel dayanağıdır. Devlet ve toplum düzeninin varlığı ve sürekliliği (toplumsal güvenlik) her şeyden önce kamu yönetiminin kesintisiz işlemesine bağlıdır ve bu da “doğru bilgilendirme” ile en iyi şekilde sağlanır.

Günümüz liberal demokrasilerinde görevleri ve devlet içindeki etkinliği oldukça artan yürütme organı, yapısı bakımından iki ana tipte incelenebilir: Monist yürütme, Düalist yürütme.

Monist yürütmede yetkinin tümü tek bir organdadır. Bu yapı, ya tek bir kişiden ya bir kuruldaki oluşabilir. Birinci duruma; yürütme yetkisinin tümünün, halkça seçilmiş bir başkana ait olduğu ABD başkanlık sistemi örneklenebilir. Yürütme yetkisinin tek bir kişiye verildiği ortamda söz konusu yetkinin tek başına kullanıldığı anlamı çıkarılmamalıdır. Başkanın sekreter tabiriyle yanında bulunan

⁶⁵ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman, Ankara, 2010, s.6-7

bakanları, danışmanları ve yürütme organının diğer görevlileri, bu yetkinin kullanımında haliyle yer alırlar. Ancak yürütme yetkisinin kaynağı tek kişide toplanır.⁶⁶

Farklı olarak İsviçre tipi “meclis hükümeti” modelinde incelenebilecek monist yürütmenin ikinci çeşidinde de tüm yürütme yetkisi tek bir organa verilmiştir. Fakat ABD Başkanlık sistemi ile benzerlikler içerir. Farkı, İsviçre sisteminde yetkinin bir kişiye değil kolektif olarak bir kurulda olmasıdır. Devlet başkanlığı makamı yoktur ve konsey üyeleri eşit yetkiye sahiptir. Yürütme yetkisi bir kurul tarafından kullanıldığından bu sistem “kollejyal” yürütme sistemi olarak da isimlendirilir.⁶⁷

Düalist yürütme için parlamenter rejimi benimseyen ülkemiz örnek gösterilebilir. Yürütme yetkisi bir kişi ile bir kurul arasında paylaşılmıştır. Yürütmenin bu türünde devlet başkanı, meşruti bir hükümdar veya bir cumhurbaşkanı olabilir. Parlamenter rejimlerin temel özelliklerinden biri olan düalist yürütmede, devlet başkanı siyasal bakımdan sorumsuz, hükümet veya bakanlar kurulu ise yasama organına karşı kolektif ve bireysel olarak sorumludur. Yürütme yetkisi ve görevi Mevcut anayasamızın 8.maddesi kapsamında Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından Anayasaya ve Kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.⁶⁸

Yürütme kamu yönetimi anlamında toplumla sürekli etkileşim halindedir. Bu durumda yapısal tanımıyla yasama ve yargı organları dışında tüm devlet kuruluşlarını kapsayan yürütme, toplumun gidişatına ilişkin doğru bilgiye kuvvetle ihtiyaç duyar.

⁶⁶ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, Yetkin*, Ankara, 2009, s.315

⁶⁷ Özbudun, a.g.e., s.315

⁶⁸ Özbudun, a.g.e., s.316

Yukarıda anlatınlar çerçevesinde devletin görevleri arasında gittikçe güçlenen ve genişleyen yönetsel kuruluşların bazılarının ‘tekli makam’ bazılarının da ‘kurul’ eliyle yönetildiğini ifade edebiliriz. Konunun yönetsel kuruluşların görevleri açısından ele alınması halinde bunların bir bölümünün ‘karma görevli’ kuruluşlar olduğu görülür. Başka bir açıdan ise bir bölümünün ‘yürütülmesi zorunlu’, bir bölümünün de ‘danışma’ niteliğinde kararlar aldığı söylenebilir.⁶⁹

Toplumun her bireyi, “kamu yönetimini oluşturan kuruluşlarla, kuruluşların yüklendikleri görevler ile sürekli bir etkileşim halindedir. Kamu kuruluşlarından beklenen görevler arttıkça, kamusal örgütlerde genişleme ve yayılma olmaktadır. Yeni görevler, yeni örgütlerin kurulmalarını gerektirmekte, kamu yönetimi karmaşık duruma gelmektedir. Gerek yasama ve yargının yaptıkları görevlerin önemine rağmen yönetsel kuruluşlar kadar yukarıda belirtilen manada yaygın ve sürekli vazife içerisinde bulunmaması gerekse kamu yönetiminin giderek karmaşıklaşması”⁷⁰ çözüm amaçlı toplumla ilişkiler açısından entelejansın sorumluluklarını bir kez daha artırmaktadır.

Öte yandan, bir sonraki başlıkta hukuksal açıdan inceleyeceğimiz idarenin işlevsel tanımına yer vermekte yarar vardır. Bu noktada Gözübüyük; yasama ve yürütmenin belirlediği yönde, hukuk sınırları içinde toplumun yaşamını sürdürmesi için yürütülen kamusal etkinlikler bütünü yönetsel işlevlerin özelliklerini:

a) Yönetsel işlevin hedefi, kamu yararının sağlanmasıdır. Yönetsel işlevin temel amacı yasama ve yürütme organı tarafından saptanır.

⁶⁹ A. Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, Turhan Yay, Ankara 2005, s.5

⁷⁰ Gözübüyük, a.g.e, s.5

b) Yönetmel işlevlerin konusu, toplumun gereksinimlerini karşılayabilmek, toplumun yaşamını idame ettirmesi için yürütölen kamu hizmetleridir.

c) Yönetmel işlevler, ya hukuksal işlem, ya da eylem olarak yapılır.

d) Yönetmel işlevler ve bunları yürüten kamu görevlileri sürekli'dir. Yürütme, ya da yasamanın değışmesi ile yönetmel işlevleri yürüten söz konusu görevliler kural olarak değışmez.

e) Yönetmel işlevler hukuka uygun biçimde yürütölür.

f) Yönetmel işlevler, bir istekle bağılı olmaksızın, yönetmel kuruluşlarca kendiliğinden yürütölür; uygulamaları da, kural olarak, yönetmel kuruluşlarca yapılır; başka bir kamu kuruluşunun, ya da kişilerin aracılığına ihtiyaç duyulmaz. Yönetimin aldığı kararlar, kural olarak, kendiliğinden hukuksal sonuç doğuran kararlardır.⁷¹ olarak sıralar.

1.2. Entelejans Bağlamında Kamu Yönetiminin Hukuksal İncelemesi

Halkın seçimiyle ve kabul gördüğü üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde çoğunluk parti ya da partilerden oluşan Devletin üst yönetimi Başbakan ve Bakanlardan oluşan hükümet ile kurulur. Hükümet, başı olduğı idareyi devletin yüksek yönetimini sağlamak hedefinde nesnel olarak yönlendirir. Siyasi iktidarlar bu paralelde amaçlarını ve programlarını gerçekleştirir.⁷² Bu bağlamda hükümet salt yürütmenin gerekli işlemlerini yerine getirmenin yanında önleyici/düzenleyici veya kural koyucu fonksiyonlara da haizdir.

Özbudun konuya ilişkin; “Gerek 1982, gerek daha önceki 1924 ve 1961 Anayasalarında yürütmenin düzenleme, yani genel, objektif, kişilik-dışı hukuk

⁷¹ A. Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, Turhan Yay, Ankara 2005, s.6-7

⁷² Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman, Ankara, 2010, s.7

kuralları koyma yetkisine sahip ve bunun tartışma götürmeyecek şekilde açık olduğunun, 1924 Anayasası tüzüklerinde ve 1961 Anayasası tüzük ve yönetmeliklerde açıkça söz edildiğinin, 1961 Anayasasında açıkça 1488 sayılı Kanunla yapılan değişiklik ile, yürütmenin düzenleyici işlemlerine kanun hükmünde kararnamelerin de eklendiğinin, 1982 Anayasasının her üç düzenleyici işlem türüne yer verdiğinin ve bu itibarla Cumhuriyetin bütün Anayasalarında yürütme organının düzenleyici işlemler yapma yetkisinin Anayasa'dan doğduğunun”⁷³ altını çizer.

Devletin Anayasanın 101 ve onu izleyen maddelerinde yürütme organı; Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Bakanlıklar olarak belirtilmiştir. Gözübüyük'un konuya ilişkin gözden uzak tutulmaması gereken hususları ise; “1961 Anayasasının yasamayla ilgili yargıdan ‘yetki’ olarak, yürütmeden ise ‘görev’ olarak söz etmesine karşılık, 1982 Anayasası, yürütmeden ‘yetki ve görev’ olarak söz eder. 1961 Anayasasına göre yürütme başlı başına bir yetki değildir. Yürütme yasamanın koyduğu sınırlar içinde yerine getirilen bir görevdir. 1982 Anayasası bu sistemden kısmen ayrılarak, yürütmenin ‘yetki ve görev’ olduğunu Anayasanın 8. maddesine göre belirtmiştir. Böylece yürütme biraz daha güçlenmiştir. Buna karşın yürütmenin yasamanın türevi olduğu kuralı büyük ölçüde korunmuştur. Yine Anayasaya göre, yürütme yetkisi ve görevi ‘Anayasa ve kanunlara uygun olarak’ kullanılabilir”⁷⁴ yönünde ele alır.

Yönetimin bir üst kuruluşu olmakla birlikte, yönetsel bir kuruluştan çok özel yapılı anayasal bir kuruluş olan hükümet hem yönetsel görevlerinde hem de yönetimi aşan siyasal görevlerinde entelejansın katkısını alabilir. Bu bağlamda hükümetin yasama ile bağlarını entelejans sayesinde daha sağlıklı kurabileceğini söyleyebiliriz.

⁷³ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin, Ankara, 2009, s.239

⁷⁴ A. Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, Turhan Yay, Ankara 2005, s.2

Gerek Anayasa Hukuku gerekse Yönetim Hukuku temelinde doğru kararların alınmasındaki bilgi ihtiyacı, bizi etkili istihbarata götürür. Karmaşılaşmış, uzmanlaşmış ve çok geniş alanlara yayılmış olan günümüz devlet hayatı içerisinde zaten; bütün genel, objektif, kişilik-dışı hukuk kuralları koymanın sorumluluğunu salt karar verici yasama organına hiçbir destek almadan yüklemek mümkün değildir. Yasama organının ne çalışma süresi, ne teknik uzmanlığı, ne de hayli ağır işleyen çalışma usulleri bunu karşılayabilir.⁷⁵

Devletin işleyişinde uygulamaya dönük zorunluluklar yasamayı pratikte neyin ne olduğunu öğrenmeye götürür. Bu bilgi ihtiyacı entelejansı yürütme organının düzenleme yetkisine sahip önemli bir kolu haline getirir. İstihbarat bir bilgiyi kullanıp-kullanmamakta ve o bilgiyi yönetmekte takdir yetkisine sahipse bahsettiğimiz hususlar çerçevesinde düzenlemeleri doğrudan etkiler.

Bu itibarla Özbudun'un deyişiyle;1982 Anayasası döneminde de yürütmenin, karar, tebliğ, sirküler gibi değişik adlar altında düzenleyici işlemler yapma uygulaması devam etmiştir. Yönetmelik, Türk hukukunda idarenin en geniş düzenleyici işlem türü olduğuna; Başbakanlık, Bakanlıklar ve tüm kamu tüzel kişileri yönetmelik çıkarabileceklerine göre, bu değişik adlar altında yapılan düzenleyici işlemlerinde yönetmelik olarak değerlendirilmesi düşünülebilir. Danışma meclisi Anayasa Komisyonunun Anayasanın 124. maddesine ilişkin gerekçesi de bu görüşü güçlendirecek niteliktedir. Gerekçede uygulamada gerek bakanlıkların gerek kamu tüzel kişilerinin değişik isimler taşıyan düzenleyici işlemler yaptıkları belirtilmekte, ancak 'bu tür düzenleyici işlemlerden kişiler için hukuki sonuç doğuranların da yönetmelik hükümlerine bağlı tutulmasında yarar' olduğu ifade edilmektedir.

⁷⁵ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin, Ankara, 2009, s.239-240

Kendisinden önceki Cumhuriyet Anayasaları gibi, 1982 Anayasası da yürütme fonksiyonunun bir tanımını vermiş değildir. Anayasanın 8.maddesine göre ‘yürütme yetkisi görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.’ Bunun, sadece kanunun somutlaştırılmasından, diğer bir deyimle onun belli bir olaya veya kişiye uygulanmasından ibaret olmayacağı açıktır. Pozitif hukukumuzda göre, yürütme fonksiyonu maddi bakımdan tanımlanamadığından, yürütme işlemleri düzenleyici işlemler olabileceği gibi, somut, bireysel, subjektif işlemler de olabilir. Anayasamız, yürütmenin düzenleyici işlemlerini, kanun hükmünde kararname, tüzük, yönetmelik ve Cumhurbaşkanlığı kararnamesi olarak belirlemiştir.⁷⁶

Öte yandan, yürütmenin bir kolu olmakla birlikte en önemli dayanakları arasında yer alan Milli İstihbarat Teşkilatı’nın görev sorumluluk ve yetkileri 2937 sayılı kanun ile tanımlanmıştır. Bu kanun, devlet istihbaratının istihsalı ve kullanılması ile Milli İstihbarat Teşkilatı’nın kuruluş, görev ve faaliyetlerine ait esas ve usulleri düzenler. Daha önceki 644 sayılı kanunun adı “Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu” iken, 2937 sayılı kanunda bu isim “Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı” kanunu olarak değiştirilmiştir.⁷⁷

Söz konusu değişikliğin: Devlet istihbarat hizmetlerine bir bütün olarak yaklaşımın sağlanması, Devlet çapında istihbarat üretiminde MİT’in merkezi rolünün tespiti, kamu kurum ve kuruluşlarının istihbarat üretimine katkıları ile görev ve sorumluluklarının belirlenmesi gibi önemli konulardaki çalışmaları ve koordinasyonu

⁷⁶ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin, Ankara, 2009, s.241

⁷⁷ Milli İstihbarat Teşkilatı, Kitapçık, MİT Yay., Ankara 1996, s.14, Kitapçıkta “bu kitapçık, Milli İstihbarat Teşkilatı’nın kuruluş yıldönümü olarak ilk defa kutlanan 6 Ocak 1996 tarihinde hazırlanmıştır.” ibaresi yer almakla birlikte dönemin Müsteşarı Sn.Sönmez KÖKSAL’ın “Görev ve sorumlulukları Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Anayasası ve 2937 sayılı özel yasası ile şekillenen MİT’in çalışma konularına ilgi duyan şahıs ve kurumlar için bu kitapçığın yararlı olmasını temenni ediyorum.” yönünde önsözü bulunmaktadır.

geliştirerek, MİT'in istihbarat üretiminde verimliliğin artırılması amacıyla yapıldığı belirtilebilir. 644 sayılı kanunda MİT Müsteşarlığı'nın Başbakanlığa bağlı olduğunu açıklayan hükmü de değiştirilerek, MİT Müsteşarı'nın Başbakan'a karşı sorumlu olması prensibi benimsenmiştir. Ayrıca görevin önemi ve özelliği dikkate alınarak "Başbakan dışında herhangi bir kişi veya makama karşı sorumlu tutulamaz" vurgulaması yapılmıştır.⁷⁸

2937 sayılı kanuna göre MİT'in görevlerinin genel çerçevesini; "Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi ve milleti ile bütünlüğüne, varlığına, bağımsızlığına, anayasal düzenine, güvenliğine, milli gücünü meydana getiren bütün unsurlarına karşı içten ve dıştan yöneltilecek mevcut ve muhtemel faaliyetler hakkında milli güvenlik istihbaratını devlet çapında oluşturur."⁷⁹ yönünde açıklayabiliriz.

1.3. Din Eğitiminin Hukuksal İncelemesi ve Entelejans Boyutu

Tezimize konu edilen Din Eğitimi, 1982 Anayasası'nın kabulü ile genel anlamda din ve vicdan özgürlüğü kapsamında ve örgün eğitimin dışında olup kişinin kendi isteğine bırakılmıştır.

Din Eğitimi ile ilgili Anayasa'nın öne çıkan maddeleri:

Madde 2.— Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.⁸⁰

Madde 14.— (Değişik: 3.10.2001-4709/3 md.) Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı

⁷⁸ MİT Kitapçık, MİT Yay., Ankara 1996, s.14

⁷⁹ MİT, a.g.e., s.15

⁸⁰ <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>[12/02/2013]

ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.⁸¹

Madde 24.– Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.⁸²

⁸¹ <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm>[12/02/2013]

⁸² <http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm> [12/02/2013]

Demokratik ve laik devletin işlerliğine göre Din Eğitiminin hukuksal boyutu konusunda günün koşullarına göre yeterli ölçüde açıklayıcı olduğu değerlendirilmemekle birlikte “Madde 2” laiklik ilkesi, “Madde 24” din ve vicdan özgürlüğü konuları kapsamında, verilecek din eğitimi bağlayıcı niteliktedir. Madde 14’de yere alan hükümler ise verilecek din eğitiminde uyulması gereken zorunlulukları içermektedir.

Entelejans ülkenin en geniş alana sahip denetim ve gözetim mekanizmasıdır. Türkiye’de din eğitimi genel ve özel olarak belirlenmiş amaçlarıyla Madde 24’e göre “devletin gözetim ve denetimi altında yapılır”. Bu madde ile ifade edilen din eğitiminin zorunlu ders kısmı dışında kalan alanlarda doğru bir değerlendirmeye tabi tutulabilmesi bu alandaki bilimsel literatürün takip ve göz önünde bulundurulması ile mümkündür.

Artık dünya devletleri çok dinli dolayısıyla çok kültürlü bir yapıda bir arada yaşamayı öğrenmek ve sağlamak durumundadır. Bununla birlikte laik ülkelerde devletin dinlere karşı tarafsız durarak kendini dışarıda tutması gerekmektedir. Böyle bir ortamın sağlanması halinde dinin de devlet işleyişine olumsuz etki yaratacak açık veya örtülü davranışlara girmemesi zorunludur. Ancak yine de dini istismar edenler olacaktır.⁸³ Böyle durumlarda gerekli eğitimi almış entelejans personeli önleyici toplumsal güvenlik anlayışıyla devleti müdahaleci duruma düşürmeksizin karar vericileri bilgilendirerek tedbirlerin alınmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda, gelişen ve değişen dünyada hızla yerini alan Türkiye’de din ve dine ilişkin öğreti rahatlıkla kontrol altında tutulabilir. Bugüne kadar dine, din eğitimine ve dindarlara ilişkin

⁸³ Fazlı Arabacı, “Din Öğretiminin Sosyolojik Boyutu ve Beliren Sorunlar”, *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.283

çeşitli problemler yaşandıysa bunun nedeni dinin kontrolsüz eğitim alanında nasıl uygulandığına dair belirlemelerin tek bir boyuttan yapılmasıdır.

Türkiye sahip olduğu jeopolitik yapısı nedeniyle üzerinde emelleri olan güçlerin bilinen stratejileri dâhilinde oyunlarına maruz kalabilmektedir. Bu oyunlar ağırlıklı olarak ülkenin iç dinamiklerini hareketlendirmek üzere dini, ideolojik ve etnik konularda olmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne düzenini bozmak isteyen dış güçler, oyunlarının başlangıcını; ülkemizdeki inanç ve düşünce gruplarını marjinalleştirmek veya yaşadığımız coğrafyanın değerlerinden uzaklaştırmak yönünde kurgulamışlardır. Doğu Bloğunun yıkılmasıyla yeniden kurulmak istenen dünya düzenine sözde şekil verilmek üzere ortaya atılan “İlmli İslam” kavramı anlatılanlara örneklenebilir.⁸⁴ İslam'ın; İlmli İslam, Radikal İslam gibi nitelendirmelere ihtiyacı yoktur. Tek başına içeriği oldukça zengin ve güzeldir. Ancak dinin çeşitli anlamlandırmalarla istismar edilerek ülkemiz aleyhine kullanılması durumu her daim söz konusu olabilecektir. Buna karşın, devletin denetim ve gözetim mekanizmalarında önemli yere sahip entelejans personeline din eğitimi verilerek günümüz koşullarına uygun beklendik mesleki davranışlar geliştirmesi sağlanabilir.

Din eğitiminin istihbarata katkı sağlayacağı diğer bir alan ise dinler tarihi ve mezheplerdir. Bilindiği üzere; mezhepler, din anlayışındaki farklılıkların kurumsallaşmasıyla meydana gelen beşeri yapılardır. Mezheplerin beşeri yapısı onlara stratejik bir özellik kazandırır. Bu durum, her mezhebin kendini “fırkayı naciye” şeklinde değerlendirmesinden, mezheplerin kendi görüşlerini bilerek ya da bilmeyerek dinle özdeşleştirmesinden ve mezhep farklılıkları yüzünden insanların

⁸⁴ Fazlı Arabacı, “Din Öğretiminin Sosyolojik Boyutu ve Beliren Sorunlar”, *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.284

birbirlerini öldürmekten çekinmemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca insanların geneli dini mezhepler üzerinden öğrendiğinden mezhepler ve diğer dini oluşumların beşeri özelliği pek fark edilememektedir. Halbuki bu tarz yapılanmalar çoğu zaman ayrılıkçı duruşların meşrulaştırılmasını kolaylaştırmaktadır.⁸⁵

Toplumsal güvenliğin önleyici bir şekilde sağlanması için bugünün çoğulcu dünyasında dinlerin ve mezheplerin rolünün daha iyi bir seviyede anlaşılması gerekir. Bu durum gençler için olduğu kadar, kamu görevlileri, yasa koyucular, eğitimciler için de önemlidir. Bu tür bir eğitime ihtiyaç farklı kültürlerin ve dinlerin birbirleriyle seyahat, ticaret, medya ve göç vasıtasıyla kurduğu diyalogların gelişmesiyle artan oranda devam edecektir.⁸⁶

2. Türk-İslam Düşünürleri, Aldıkları Eğitimler ve Eserleri Bağlamında Bilgi Merkezli Toplumsal Güvenliğe Geçiş

2.1. Farabi (d.870 Farab – ö.950 Şam)

Babasının dönemin ordu komutanı olduğu söylenen Farabi, Ortaçağda yaşamış en önemli Türk-İslam düşünürlerindendir. Fârâbî ilmi ve felsefî disiplinlerin hepsine dair çalışmalara yönelirken bunları ortak paydada buluşturmaya gayret etmiştir. Farabi'nin öncelikli olarak Merv'de okutulan felsefî ilimlerden yararlandığı değerlendirilebilir. Fakat asıl felsefe tahsilini Bağdat'ta yaptı. Bağdat'ta kendisinden daha yaşlı olan Ebîl Bişr b. Metta b. Yılus'tan mantık dersi aldı. Bişr, öğrencilerine Aristo mantığını okutuyordu. Farabi, onlar arasında temayüz etmekte gecikmedi. Daha sonra Harran'a gitti. Orada Yuhanna b. Haylan ile tanıştı. Bir Hristiyan bilgini

⁸⁵ Hasan Onat, <http://www.hasanonat.net>

⁸⁶ *Toledo Guiding Principles On Teaching About Religions And Beliefs In Public School*, ss.5-10

olan Yuhanna'dan mantık ve felsefe tahsil etti. Yeniden Bağdat'a dönerek Yunan filozoflarının ve özellikle Aristo'nun kitaplarını inceledi. Birçok dile hâkimdi.⁸⁷

Sahip olduğu donanımla, Halife Muktedir devrinde (tahta geçişi M.907) bu kitapları açıklamaya ve etrafına ışık tutmağa başladı. Birçok eserler yazdı. Daha sonra Şam'a gitti bir ara Mısır' a da seyahat etti. Yeniden Şam'a döndü. Halep ve Şam dolaylarının sultanı Seyf ad-Devle, Farabi'ye çok hürmet gösterdi. Hatta onu sarayında himaye etti. Farabi, M.950 yılında 80 yaşında iken Şam'da hayata gözlerini yumdu. Felsefe, mantık, psikoloji, musiki, matematik ve tıpta derin bir bilgin olan Farabi'nin ölümü Seyf ad-Devle'yi çok üzdü. Bu Sultanın, Türk filozofunun cenaze namazını bizzat kıldırıldığı rivayet olunur.⁸⁸

Farabi'nin hem felsefe ile din arasında hem de felsefenin alt disiplinleri arasında bir birlik ve uyum oluşturma gayretleri göze çarpar. Fârâbî çalışmalarında din ile felsefe ve felsefenin alt disiplinleri arasındaki ilişkileri analiz etmeye ve bir birlik halinde kurmaya özel bir çaba göstermiştir. Temel bir önerme olarak varlıktaki birlik, bilgi düzeyinde hakikatin birliği şeklinde formüle edilmiştir. Ahlâk ve siyaset insanın eylem tarafını inceleyen iki disiplin olarak algılanmış ve çok farklı açılardan ahlâkı siyasetin bir girişi olarak tasarlanmıştır. Bu bakımdan da İhsâü'lulûm'da ilimleri sayarken ahlâk ilmini ayrıca zikretmeyip siyasetin bir kolu görmüştür. Çünkü siyasetin hedeflediği erdemli bir toplum erdemli insanlarla mümkündür. Fârâbî'nin eserlerindeki yazım tarzı da ilimler ve disiplinler arasındaki ilişkileri kurmada son derece faydalıdır. O, son derece kısa ve öz yazmıştır.⁸⁹

⁸⁷İbrahim Agah Çubukçu, "Türk Filozofu Farabi'nin Din Felsefesi", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/744/9517.pdf>, [19/02/2013]

⁸⁸İbrahim Agah Çubukçu, a.g.m., <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/744/9517.pdf>, [19/02/2013]

⁸⁹Atilla Arkan, www.etikturkiye.com/etik/siyasetetik/1Atilla [19/02/2013]

Bu çerçevede ilimler ve disiplinler arasındaki ilişkilerin altını çizmiştir. Felsefe, “süje ile objenin, varlık karakterleri üzerinde durur. Süje ile obje arasındaki bağlarla uğraşır. Bu tarz problemler üzerinde bilgi teorisindeki”⁹⁰ kadar henüz sistematik ve metodolojik olmasa da entelejans da durur. Elde edilen bilginin niteliği ve kaynağı her iki saha içinde geçerlidir. Söz konusu yöntemsel benzerliklerden hareketle, entelejansa din eğitimin katkısı alınırken Farabi’nin hem felsefe ile din arasında hem de felsefenin alt disiplinleri arasında bir birlik ve uyum oluşturma gayretlerini aksiyolojik açı da dâhil olmak üzere inceleyebiliriz. Bu çerçevede, tezimize konu olan din eğitimi, kamu yönetimi ve entelejansın kesiştiği alanın Fârâbî’nin eserlerinde bilgi, ahlak, güvenlik ve siyaset bağlamları olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz.

Farabi “Erdemli Şehrin İnsanlarının Görüşlerinin İlkeleri” isimli eserinde devletin gerekliliğini ortaya koyar. Böyle bir siyasi organizasyonun amacını da erdem olarak açıklar. O’na göre insanlar bir arada yaşayacakları “mükemmel”, “eksik” veya “kusurlu” şehirler kurarlar.⁹¹ Bu itibarla; müspet ve ya menfi yönde ahlakın oluşumu, bu çerçevede elde edilen bilgi ve akılla bilginin kullanımının insanları belirtilen 3 tür şehirden birine götüreceğini söyleyen Farabi, insanların iyi olduğu kadar; toplumsal güvenliği tehdit eden sorunlar dediğimiz yapılar şeklinde kötü amaçlı olarak bir araya gelme ihtimalleri üzerinde durur.

İnsan ahlakının temeli Farabi’ye göre bilgidir; akıl iyiyi kötüden ancak bilgiyle ayırır. Bu bağlamda insanın nihai olarak mutluluk ve erdeme ulaşmayı amaçlamalıdır. Bunu amaçlayan topluluğa da Medinet-ül Fazıla”(Erdemli Şehir) adını vermiştir. İslami kültürün hakim olduğu bir evrede normatif toplum nasıl

⁹⁰ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitapevi Yay., İstanbul 2008, ss.47-48

⁹¹ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman, Ankara, 2010, s.30

olmalıdır sorusuna cevap arar. İlk başta şehir sağlıklı bir vücudun organları gibi uyumlu çalışmalıdır ve birbirine yardım eden çeşitli milletleri ve kültürleri içinde barındıracak şekilde büyük olmalıdır. Devlette de bedenin organları arasındaki gibi hiyerarşik bir yapılanma vardır ve tüm organlar en üstteki organa itaat ettikleri sürece beden mükemmelleşir. Burada Farabi'nin lidere ya da bugünkü anlamıyla tepe yönetime çok önem verdiği yorumunu yapabiliriz. Farabi, "Medinet-ül Fazıla'yı da mükemmelleştiren bir lider bulunur ve şehir bu liderin emirlerine uyduğu sürece mükemmel kalır."der⁹²

Bu kapsamda; Farabi'nin siyasete ilişkin düşüncesi, devletlerin halkına yararlı ve katkı sağlayacak işlerin bilgisini, bu bilginin onlara öğretilmesi ve muhafazası meselesini içine alır. Onun felsefesinde, her erdemli toplumun, mutlak anlamda ilk yöneticisi ve kanun-koruyucusu durumunda bulunan bir ilk başkanı vardır. İlk başkan toplumun yönetimi yanında eğitimden de sorumlu insandır. Ona göre en iyi toplum erdemli toplumdur.⁹³ Gelineen noktada Farabi'nin, dönemin koşullarına uygun aldığı din eğitimiyle toplumun idaresine ilişkin problemleri çözmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Ayrıca, bilginin kazandırıldığı en önemli yerlerden birinin eğitim kurumları olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu sayede birey gerek ülkesine hizmet edeceği, gerekse hayatını idame ettireceği işine hazırlanır. Peki, Farabi'nin dediği gibi birincil ihtiyacı doğru bilgi olan, toplum düzenini sağlamakla sorumlu ülke yönetimine, süreklilik arz edecek şekilde bilgi nasıl aktarılır. Cevabı basit ve tek kelimedir: Entelejans.

⁹² Farabi, *İdeal Devlet (El Medenetü'l Fazıla)*, Çev.Ahmet Arslan, Vadi Yay., Ankara 1997, ss.99-101

⁹³ Fatma Çakır, "Farabi", <http://farabidergisi.com/pdf/sayi1/fatmacakir.pdf> [20/02/2013]

2.2. Yusuf Has Hacıp (XI. yy.da Balasagun d. ? ö.)

Yusuf Has Hacıp'in hayatı hakkında bilgiler sınırlıdır ve büyük ağırlığı yazdığı Kutadgu Bilig'den elde edilmiştir. 1069 -1070 yılları arasında Türkçe olarak kaleme aldığı kitabının adını ve manasını 350.beyitinde; “Kitabın adını Kutadgu Bilig koydum; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim” olarak açıklar. Mutluluk Veren Bilgi ya da Hükümlerlik Bilgisi adlarıyla da anılan Kutadgu Bilig, Karahanlılar Devleti'nde vezir olarak görev yapan Yusuf Has Hacıp tarafından devrin hükümdarı Tabgaç Buğra Kara Hakan'a atfen yazılmış ve takdim edilmiştir.

Aldığı eğitime ilişkin ise eserinde yer verdiği:Öğdülmiş hükümdara şu öğüdünü verir: “Eğer ölen olursa, hürmetle kaldır; çoluk-çocuğu varsa, onlara haklarını ver.” Nitekim Aytoldı ölüm döşeginde hükümdarla konuşarak, tek oğlu olan Öğdülmiş'i ona, yani devlete, emanet eder: “Ey devletli hükümdar, işte ben gidiyorum; oğlum, bu ciğer-parem, burada kalıyor. Senden dileğim şudur: ona nezaret et. Gözden uzak bulundurma, ona fazilet ve bilgi öğret; bilgi ve fazilet ile memlekette mevki sahibi olsun.” Küntoğdı, bu ricayı olumlu görerek Öğdülmiş'e şöyle seslenir: “Baban öldü ise, ben de sana bir babayım; ben sana babalık edeyim, sen de bana oğul ol.” Gerçekten Küntoğdı, Öğdülmiş'e iyi bir eğitim vererek onu devlet adamlığı için yetiştirir ve bir gün kendisine vezir yapar.⁹⁴ şeklindeki bölüm incelenebilir. Bu noktadan hareketle Yusuf Has Hacıp'in devlet himayesinde o dönemin koşullarına uygun kamu yönetimi ve din eğitimi aldığı söylenebilir.

Allegorik bir münazara karakteri taşıyan Kutadgu Bilig'in temeli “adalet”, “devlet”, “akıl” ve “kanaat” olarak dört kavram üzerine kurulmuştur. Eserde, bunlar

⁹⁴Yavuz Altunöz, “Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig'i ve Nizamül-Mülk'ün Siyasetnamesi Işığında Türk Hakimiyet Anlayışı”,[www.fef.kafkas.edu.tr/sosyb/tde/halk_bilimi/ .../kultur_med%20\(21\).pdf](http://www.fef.kafkas.edu.tr/sosyb/tde/halk_bilimi/.../kultur_med%20(21).pdf) [20/02/2013]

kişileştirilerek dört kahramanı ortaya çıkartılmıştır. Bunlar dört kişi olmakla beraber, kitap ikili konuşmalardan oluşur. Dört temel kavram ve bunları temsil eden kişiler şunlardır: Kün-Togdı (hükümdar): 'köni törü' (Adalet) Ay-Toldı (vezir): 'kut' Ögdülmiş(vezirin oğlu): 'ukuş' (Akıl) Odgurmış (vezirin kardeşi): akıbet (hayatın sonu) Bu dört kişi arasında geçen konuşmalarda; birey, toplum ve devlet hayatının düzenlenebilmesi için gerekli olan görgü, bilgi ve erdemlerin neler olduğu ve bunların nasıl elde edilip kullanılacağı anlatılır. Böylelikle, ideal olan devlet ve toplum yapısı belirlenmek istenir⁹⁵

Ona göre toplumsal değerler oluşumu ve gelişimi bilgi ve akılla sağlanır. Toplumdaki her bireyin aslı birdir. Onlar arasındaki fark sahip oldukları bilgi seviyelerinde görülür. Memlekete kılıç ile sahip çıkılır, fakat kalem ile hükmedilir... Her türlü iyiliğin çıkış noktası akıldır. Gece gibi karanlık insanı, akıl meşale gibi aydınlatır... Devlet hastalanırsa ilacı akıl ve bilgidir. Kutadgu Bilig'e göre, töre ya da kanun, hükümdarlıktan üstündür. Devletin temeli adalettir diyen Yusuf Has Hacib, devleti zaafa uğratan iki sebep üzerinde durur: biri vazifeyi ihmal, diğeri insanlara zulümdür. Bununla birlikte anılan toplumun hakkını, sultanın hakkından önce tutar. Önemli olan, sultanın zenginliği değil halkın tok olmasıdır. Ona göre, toplumun sultan üzerinde üç temel hakkı vardır: bunlardan birincisi, para birimi olan gümüşün ayarının korunması(Ekonomi), ikincisi, halkın adil kanunlarla yönetilmesi (Adalet) ve üçüncüsü bütün yolların güvenli şekilde işler halde tutulması (Güvenlik).⁹⁶

Yusuf Has Hacib; “memleket tutmak için çok (bugün iç ve dış güvenlik açısından “çok”un yerini “ileri teknoloji ve profesyonellik” almıştır) asker ve ordu

⁹⁵ Altunöz, a.g.m, [www.fef.kafkas.edu.tr/sosybtde/halk_bilimi/ .../kultur_med%20\(21\).pdf](http://www.fef.kafkas.edu.tr/sosybtde/halk_bilimi/.../kultur_med%20(21).pdf) [20/02/2013]

⁹⁶ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman, Ankara, 2010, s.31

lazımdır; askeri beslemek için çok mal ve servete ihtiyaç vardır; bu malı elde etmek için halkın zengin olması gerekir; halkın zengin olması için de doğru kanunlar konulmalıdır. Asker, Hazine, Halk ve Adalet dörtlüsü, bir bütündür; birinin ihmali devletin çözülmesine neden olur” der. Bu anlayış, Osmanlı Devleti’nde hükümdarlara rapor sunan Katip Çelebi, Koı Bey gibi dşnrlr tarafından da paylaşılarak tekrarlanacaktır.⁹⁷

2.3. Nizam’l Mülk (d.1018-.1092)

Selçuklu Devleti’nde vezir olarak görev yapmış Nizam’l Mülk’n asıl adı Hasan Bin Ali Bin İşhak El Tusi’dir. Nizamülmülk, 10 Nisan 1018 yılında Horasan’ın o zamanki kültür merkezlerinden Tus şehrine baēlı Razkan kasabasında doēmuřtur. Babası Razkan’ın diħkan⁹⁸ ailelerinden birine mensuptu ve Gazneliler döneminde Horasan valisi Ebu’l Fazl Suri tarafından Tus’a vergi tahsildarı olarak tayin edilmişti. Nizamülmülk geleneksel eēitimden geçerek Kuran-ı Kerim’i ērenmiř ve dinî ilimleri tahsil etmiştir. Tahsili süresince şafii ulemadan ders görmüş ve şafi fihhının temel doktrinlerini ērenmiřtir. Babasının zenginliēi onun iki kardeşi ile birlikte iyi bir ērenim görmesine vesile olmuştur. Her ne kadar ünlü “ Okul Arkadaşının yks”nde şafii lim İmam Muvaffak’tan ders aldıēı ve bu sırada mer Hayyam ve Hasan b.Sabbah ile arkadaşlık kurduēu anlatılmaktaysa da bu hikyenin uydurma olduēu kanıtlanmış, Nizamülmülk’n İmam Muvaffak’tan ocukluēunda deēil, ancak genliēinde ders aldıēı ortaya konmuştur.⁹⁹

⁹⁷ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman, Ankara, 2010, s.31

⁹⁸ Yerel ifti lider

⁹⁹ Mustafa Kmrcoēlu, şeyma Kmrcoēlu, “G ve Adalet Arasında Bir Devlet Adamı: Nizamülmülk ve Siyasetnamesi”, www.ilmietudler.org/resimler/2009-04-mustafa-komurcuoglu.pdf [27/02/2013]

Dandanakan Savaşı (y.1040) neticesinde Horasan, Selçukluların yönetimine geçince babası ile Gazne'ye kaçmıştır. Burada Gaznelilerin sarayında görevde bulunduyorsa da birkaç yıl sonra tekrar Horasan'a dönmüştür. 1052'ye kadar Buhara, Merv ve Semerkand bölgelerinde bulunan Nizamülmülk 1052'de Belh'e gitmiş ve orada Çağrı Bey'in valiliğini yapan Ali Bin Şadan'ın hizmetine girmiştir. Daha sonra ise Çağrı Bey'in yanına Merv'e gitmiştir. Çağrı Bey onu oğlu Alparslan'a müşir (danışman) ve kâtip tayin etmiştir. Alparslan kardeşi Süleyman ile taht mücadelesine girmiş ve bu mücadeleyi Nizamülmülk'ün de desteğiyle kazanmıştır. Alparslan'ın tahta geçmesini müteakip Hasan bin Ali de kendisine Nizamülmülk, Kıyamu'd-Devle ve'd-Din lakapları verilerek tam yetkili baş vezirliğe yükselmiş, önceki baş vezir Amid el-Mülk Kunduri ise Nizamülmülk'ün tavsiyesi ile idam edilmiştir.¹⁰⁰

Sırasıyla Alparslan'ın ve Melikşah'ın vezirliğini yapan Nizamülmülk aynı zamanda bu sultanların en sadık yardımcısı olmuştur. Kısa süre içinde, sahip olduğu Fars devlet yönetimi birikimi ile Türk devletinde var olan askerî potansiyeli birleştirerek büyük başarılar elde etmiştir. Zira Melikşah'a da giriştiği taht mücadelesinde ve sultanken kendisine karşı yürütülen isyanlarda yardımcı olmuştur. Hatta Melikşah'ın tahta geçmesi tamamıyla onun çabalarına bağlayan araştırmacılar bile vardır. Vezirliği sırasında hiçbir vezire verilmemiş olan “Raziu Emir el-Mü'minin” unvanıyla şereflenen Nizamülmülk bütün gücünü Selçuklu iktidarını güçlendirmek üzere kullanmıştır. Diğer taraftan Melikşah kendisini azletmekle tehdit ettiğinde onun sultanlığının kendi vezirliğine bağlı olduğunu söyleme cesaretini

¹⁰⁰Mustafa Kömürcüoğlu, Şeyma Kömürcüoğlu, “Güç ve Adalet Arasında Bir Devlet Adamı: Nizamülmülk ve Siyasetnamesi”, www.ilmietudler.org/resimler/2009-04-mustafa-komurcuoglu.pdf [27/02/2013]

bulabilmiştir. 1092’de öldürülene kadar 30 yıl boyunca vezirlik yapan Nizamülmülk’ün gücü diğer devlet adamları arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır.¹⁰¹

Selçukluların hizmetine giren ve ölümüne kadar Alpaslan ile Melikşah’a otuz yıla yakın süre vezirlik yapan İranlı Nizamülmülk (1018-1092)’e bu ad, başarılı, adil vezirliği ile “ülkeyi düzenleyen” anlamında verilmiştir. Onun eğitim tarihimizde bir yer tutması, bilim sever bir devlet adamı olması, Bağdat Nizamiye medreselerini kurdurması, Melikşah’ın atabeyliğini yapması ve Siyasetname adındaki eseri nedeniyledir.¹⁰²

“Siyasetnamesi” en meşhur eseri olup “Siyerülmülûk” adıyla da bilinmektedir. Siyasetnâme, başlangıçta Sultanın başvuru kitabı olarak kaleme alınmış gözüktürken daha sonraları gerek medeniyet ve müesseseler tarihi ve gerekse devlet teşkilatı ve devletler hukuku ile uğraşanlar için zengin malzemeler ihtiva eden bir eser olmuştur. Sultan Melikşah’ın ölümünden bir yıl önce bazı ilim adamlarından ülkesinin durumu hakkındaki düşüncelerini ve daha önceki sultanlar tarafından izlenen, kendisinin de uygulayabileceği yönetim ilkelerini belirtmelerini istemesi üzerine yazılan eser gündelik yönetimin bir el kitabı ve idarî sistemin gelişmesi için gerekli pratik teklifleri içeren bir kitap olmaktan öte, fiilî siyasî durumdan zuhûr eden ve bu yüzden İslâm siyaset hayatının hicrî beşinci/ miladî onbirinci yüzyılda ulaştığı aşamayı anlamamızda bize yardımcı olan ilmî değeri tarihe mal olmuş kıymetli bir eserdir.¹⁰³

¹⁰¹ Mustafa Kömürcüoğlu, Şeyma Kömürcüoğlu, “Güç ve Adalet Arasında Bir Devlet Adamı: Nizamülmülk ve Siyasetnamesi”, www.ilmietudler.org/resimler/2009-04-mustafa-komurcuoglu.pdf [27/02/2013]

¹⁰² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985’e)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s.45

¹⁰³ Ömer Menekşe, “İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Maverdi ve Nizamülmülk Örneği”, http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/1132473336_0503080381.pdf [27/02/2013]

Özetle, Siyasetname için “Kur’an ve Hadislerden parçalar alıp açıklayan, geçmiş hükümdarlardan örnekler veren, bütün bunları hükümdar ve devlet adamlarına ibret almaları için tavsiyelerde bulunan bir siyasi eğitim kitabıdır.”¹⁰⁴ diyebiliriz.

Nizâmülmülk Siyasetnâme’de yalnız nasihat vermekle yetinmemiş, olayları nakletmiş, Büyük Selçuklu Devleti’nin teşkilatını, işleyişini, askerî, siyasî, malî ve hukukî yapısını, aksayan taraflarını, alınması gereken tedbirleri, müesseselere işlerlik kazandırmak için yapılması gereken düzenlemeleri ele almış, halkın durumu ile ilgili bilgiler vermiştir. 51 fasıl üzerine tertip edilen ve her fasılda bir meselenin incelendiği Siyasetnâme’de ele alınan Fasıllarda işlenen konu ile ilgili, bir kısmı müellifin yaşadığı döneme, çoğu da Selçuklu öncesine ait hikâyelere yer verilmiştir. Nizâmülmülk’ün bu eseri üzerinde neşir ve tercüme olarak pek çok çalışma yapıldığı gibi eser birçok araştırmaya konu olmuştur.¹⁰⁵

Bununla birlikte idari mekanizmanın işleyişi açısından devlet adamlarının eğitime verdiği öneme Nizam-ül Mülk’ün çalışmalarıyla 1067’ de kurulan Nizamiye medreseleri örneklenebilir. Bu sayede öğretim bir sisteme ve düzene bağlanmıştır. Aynı zamanda medrese teşkilatı da sistemleştirilmiş ve ileri öğretim kurumları olma yolunda büyük mesafe kat etmesi sağlanmıştır.¹⁰⁶

Ayrıca Siyasetname’de yer alan; *“O böyle yapmazsa ayıp olur gaflet, tembellik ve zulûme hamlederler ve memlekette olup biten fesadı ve zulmü biliyor veya bilmiyor. Eğer biliyor da meselenin çaresine bakmıyorsa tıpkı onlar gibi*

¹⁰⁴ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985’e), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s.45

¹⁰⁵ Ömer Menekşe, “İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Maverdi ve Nizamülmülk Örneği”, http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/1132473336_0503080381.pdf [27/02/2013]

¹⁰⁶ İsmail Güven, “Büyük Selçuklu Devletinde Eğitim ve Öğretime Genel Bir Bakış”, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/501/6024.pdf [27/02/2013]

*zalimdir ve zulme rıza göstermiştir ve eğer bilmiyorsa gaflete düşülmüştür. Tembel ve cahildir. Bu her iki hususta iyi değildir. Mutlaka haberci (sahib-i berid)ye ihtiyacı vardır”*¹⁰⁷ bölümü hükümdarların ülkede olan bitenden haberdar olmaları ve istihbarat ihtiyacına iyi bir örnek olarak gösterilebilir.

Siyasetname’de toplumsal güvenliğin sağlanması ve ayrışmaların/karışıklıkların öngörülmesi amacıyla haber almaya (istihbarat) ilişkin detaylı bilgiler mevcuttur. Bu bağlamda; Nizamülmülk’e göre haberci hakkında kötü şüphe bulunmayan kişiler olmalıdır. Haberciler doğrudan hükümdar tarafından tayin edilmeli ve doğrudan ona bağlı olmalıdır. Öte yandan İstihbaratçıların ülkenin her tarafına tüccar, seyyah, sufi, ayak satıcıları kılığında gitmeleri ve her haberi ulaştırmaları öğütlenmektedir. Aynı şekilde ülkelerarası ilişkilerde de bu durumun geçerli olduğu belirtilmekte ve topraklarına saldırmayı düşünen düşman hükümdarın eylemlerinden önceden haber alınarak gerekli önlemlerin alınması gerekliliği vurgulanmaktadır.¹⁰⁸

2.4. Vezir Lütfü Paşa (d.? – ö.1564)

Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinin önde gelen devlet adamlarındandır. Kanuni döneminde sadrazamlık görevine getirilmiştir. Arnavut asıllı olduğu rivayet edilir. Avolonya civarından devşirme olarak getirilmiş ve Enderun’da eğitim görmüştür. Bu bağlamda Vezir Lütfü Paşa’nın Hristiyan ailelerden devşirilme ihtimaline binaen ilk başta “Müslüman bir Türk ailenin yanında hazırlık eğitimi alarak Türkçeyi, İslami esasları ve adabı öğrendiğini, Enderundaki

¹⁰⁷ Nizamülmülk, *Siyasetname*, (Haz.M.Altay Köymen), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s.80-81

¹⁰⁸ Haldun Eroğlu, “Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/30/211.pdf> [20/03/2013]

derslerin medreselerdekilerle benzerliğine istinaden de, Türkçe, edebiyat, Kur'an ve Din eğitimi, askeri ve idari konular, güzel sanatlar, beden eğitimi(talim)"¹⁰⁹ başlıklarında dersler aldığını belirtebiliriz.

Vezir Lütfü Paşa'nın kaleme aldığı, devlet adamlarına öğütler olarak ifade edilebilecek Asafnamesi, Türk yönetim tarihindeki siyasetnameler içinde seçkin yere sahiptir. Hacim bakımından çok küçük olan bu eser, zamanın yöneticilerine rehberlik edecek kıymetli düşünce ve tecrübeleri içermektedir. Bu anlamda istihbari bir rapor niteliğindedir. Eser dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde baş vezirin nitelikleri, padişah ve halka ilişkiler anlatılmakta, ikinci bölümde savaşla ilgili tedbirlere yer verilmekte, üçüncü bölümde maliye konuları ve nihayet dördüncü bölümde de devletle toplum arasındaki ilişkiler incelenmektedir.¹¹⁰

Ayrıca, Vezir Lütfü Paşa, sadrazamlığı sırasında, Osmanlı-Venedik Savaşına son veren 947/1540 tarihli antlaşmanın imzalanmasına katkısı ve Habsburg elçileri ile yapılan müzakereleri yönetmesiyle ¹¹¹ ön plana çıkmıştır. Bu döneme ilişkin bilinen bir diğer önemli husus ise; Avrupalı Devletlerin Osmanlı Daimi elçilik kurumlarının casusluk faaliyetlerinde bulunduğu¹¹² Buradan yola çıkarak, Vezir Lütfü Paşa'nın gerek kaleme aldığı Asafname'sinin gerekse o dönme ilişkin icraatlarının, casusluk faaliyetlerine karşı koymada, zamanın yöneticilerine rehberlik edecek kıymetli bir eser ve çalışmalar olduğundan söz edebiliriz.

¹⁰⁹ Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/782/10066.pdf> [20/03/2013]

¹¹⁰ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman, Ankara, 2010, s.33

¹¹¹ Ümit Kılıç, "Sadrazam Lütfü Paşa'nın Dimetoka Vakfı", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1132/13301.pdf> [20/03/2013]

¹¹² Haldun Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/30/211.pdf> [20/03/2013]

Osmanlı'nın söz konusu dönem itibarıyla istihbarat boşluğunu doldurmaya yönelik çabalarına Asafname'de yer alan “Ve erbab-ı tımardan yararlığı zahir olmayana ve sefer-i hümayunda baş ve dil getirmeyene¹¹³ terakki olunmazdı”¹¹⁴ cümlesi esas teşkil edebilecektir.

2.5. Görice'li Koçi Mustafa Bey (d.? – ö.1650)

Sultan Dördüncü Murat ve kardeşi Sultan İbrahim'e sunduğu risaleleri ile tanınan 17. yüzyıl Osmanlı devlet adamıdır. Asıl adı Mustafa olduğu söylenen Koçi Bey gençliğinde Rumeli'de Görice kasabasından devşirilerek Enderun Mektebine kabul edildi. Sultan Birinci Ahmet'ten(1603-1617) sonra padişah olan Sultan Dördüncü Murat (1623-1640) devrinde has odaya alındı ve daha sonra padişahın itimadını kazanarak musahibi oldu. Bu sıfatla Bağdat Seferi'ne iştirak etti. Devlet idaresinde gördüğü yolsuzlukları rapor halinde padişaha arz etti (1631). Sultan Murat'ın yerine geçen kardeşi Sultan İbrahim'in de musahip ve sırdaşı oldu. Ona da risaleler sundu (1640). Sultan İbrahim'in son günlerinde veya hemen sonra emekliye ayrılarak Görice'ye gitti. Orada vefat edip, Plamet köyünde defnedildi.

Arnavut asıllı olduğu sanılan ve Enderun eğitime tabi tutulan Koçi Bey dönemin hükümdarına bir layiha sunmuştur.¹¹⁵ Koçi bey Risalesi olarak da adlandırılan ve Sultan IV. Murad'a 1631 yılında sunulan risale; Osmanlı Devlet

¹¹³ Bkz. Haldun Eroğlu, a.g.m., <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/30/211.pdf> [20/03/2013] ; Tam teşkilatlandırılmış bir yapıdan söz edilememekle birlikte, Osmanlının istihbarat kaynakları dört bölümde incelenmiştir. 1.Gönüllü Casusluk (Osmanlının kuruluş döneminde dış istihbarat alanında yararlanıldığı görülür.) 2.Ulufeli Casusluk (Maaş ödenerek görev yapan resmi casus, özellikle XVI. yy.da devlet sistematığının yerleştiği süreçte adından söz edilir.) 3.Dil Alma Yöntemi, (Önceki dönemler de dâhil birçok devletin uyguladığı gibi düşmandan alınan esirlerin verdiği bilgilerdir. Bu bilgileri toplayana dil getiren denir.) 4.Tüccar ve Gezinler (Dış istihbarat alanında Osmanlı'nın kuruluş yıllarından itibaren istifade ettiği yabancı ülke vatandaşlarıdır.)

¹¹⁴ *Koçi Bey Risalesi*, (Haz.Yılmaz Kurt) Akçağ Yay. Ankara 1998, s.24

¹¹⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s.115

yönetimindeki bozulmanın ve sorunların arttığı, iç ve dış sıkıntıların doruk noktasına ulaştığı bir dönemde yazılmıştır. Koçibey'in Risalesini, esas itibariyle, iki bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölümde devlet yönetimindeki bozukluklar ve bunların sebepleri açıklanmaktadır. Bu yapılırken hükümdarlık makamı bile tenkit edilmiştir. İkinci bölümde, bütün bozuklukların düzeltilmesi için alınması gerekli tedbirler üzerinde durulmaktadır. Bu yönüyle eser, Osmanlı kamu yönetiminin sorunlarını, geniş bir perspektif içinde inceleyen ve alınacak tedbirleri açıklıkla belirten geniş kapsamlı bir rapor niteliğindedir.¹¹⁶ Aynı zamanda Türk İstihbaratı için önemli bir tarihsel belgedir.

Koçi Bey iyi bir yönetim için adalet dairesi denilen, adalet, halk, hazine ve asker olmak üzere dört unsurun bir vücut gibi hareket etmesini savunur. Söz konusu unsurların bir arada tutulmasının ise, bilinçli bir istihbaratla doğru bilginin elde edilmesiyle ve buna bağlı doğru kararların verilmesiyle doğrudan alakalı olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Onun söz konusu eseri medreselerin bozulmaları üzerinde durduğu için de, ayrıca eğitim tarihimizde de yer alması gerekir. Bu noktada bizi ilgilendiren tarafı ise onun medreselerin başlıca bozulma nedenlerini; cahil ile âlim arasındaki fark gözetilmeden müderrisliklerin para ve hatır-gönül yoluyla layık olmayanlara verilmesi, başka deyişle mülazemet yolunun bozulması, mülazemetlerin çok verilmesi, buna istinaden sayıca fazla fakat yeteneksiz müderrisin türemesi şeklinde sıralaması ve buna karşın çözüm önerisini müderris tayininde para, hatır-gönül,

¹¹⁶ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman, Ankara, 2010, s.33

kıdem, yaş, soy-sop değil, yalnızca adayın bilimsel gerçekleri ortaya çıkarabilme gücünün ortaya çıkarılması yönünde açıklamasıdır.¹¹⁷

3. Osmanlı Öncesi Türklerde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda İstihbarat

Yukarıda bahsettiğimiz, dönemlerinin devlet yönetiminin önde gelen Türk-İslam düşünürleri; devlet idaresinde, güvenliğin, adaletin, güzel ahlakın, üretimin, bunlara bağlı bilginin elde edilmesinin altını çizerek bugünlere taşınmasını sağlamışlardır.

Bununla birlikte kendi coğrafyamız için;

-İç ve dış toplumsal güvenliği sağlanması ve muhafazasının,

-Kamu idaresi anlamında halkın iyi yönetilmesinin,

-Hedeflenen seviyeye ulaşılması amacına katkı sağlayacak doğru bilginin elde edilmesinin ayrı bir önem taşıdığını belirtebiliriz.

Bu bağlamda, akıl, zeka, anlayış, malumat, haber, bilgi, vukuf, işitilen haberler, muteber olan havadis, duyulan şeyler, toplanan bilgiler, alınan haberler, bilgi toplama, haber alma, ve istihbarat kelimelerinin¹¹⁸ tümünü kapladığını değerlendirdiğimiz entelejansın Türk Tarihi'ndeki yerinin genel anlamda görülmesi yararlı olabilecektir. Bu bağlamda, entelejans, Osmanlı Öncesi Türklerde İstihbarat, Osmanlı İmparatorluğu'nda İstihbarat başlıklarında incelendikten sonra Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Türk İstihbaratı ve Gelişimi'ne kadar getirilecektir.

¹¹⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s.115

¹¹⁸ Haldun Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri" <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/30/211.pdf> [20/03/2013]

3.1. Osmanlı Öncesi Türklerde İstihbarat

Osmanlının özünü oluşturan Türklerin istihbarat oyunları ile tanışması günümüzden 2000 yıl öncesinde Orta Asya’da Çinliler sayesinde olmuştur. Bugün istihbarat araştırmalarının temeli sayılan “Sun Tzu”¹¹⁹ esrarengiz bir Çinli savaşçı-filozof tarafından o dönemde kaleme alınmıştır. Bu kitapta her an şu ilkenin altı çizilir, “Savaşmaksızın başkalarının ordularını alt etmek, hünerlerin en iyisidir.”

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Türklerin istihbarat ile karşılaşması Orta Asya’da Çin ile mücadeleleri esnasında olmuştur. Türkler kendilerini yıkmaya-bölmeye yönelik vazifelendirilmiş Çin İstihbarat örgütünün elemanlarına “Çaşı-Çaşut” adını vermiştir. Divan-ı Lügat-ı Türk’de ise bu kavram görme anlamına gelen “körüg” ile karşılanmıştır. Çinlilerin ilk istihbari atakları “dini” açıdan Türk yönetim kademesini ele geçirmek hedefindeydi. Çin manastırlarında yetişen Budist rahipler Türkler arasına girerek gezgin gibi davranmakta, bir yandan kendi dinlerini yaymaya çalışırken, öte yandan da Türk Toplumunun genel anlayışı, gelenekleri, insanlar arası karşılıklı davranışlarla güvenlik konularında bilgiler toplarlardı, bunları “seyahatname” adı altında hükümdarlarına sunarlardı. MÖ.125 yılına kadar bütün Hun ülkesini gezen ve Hunların durumlarını, göçlerini, savaş tutumlarını, yaşayışlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini bir rapor halinde Çin hükümdarına sunan gezgin Chang-Chien’in aslında çaşı olduğu kabul edilmektedir.¹²⁰ Bu itibarla döneme ilişkin Türklerin istihbaratı gerçekleştiren bir topluluk değil, ağırlıklı olarak karşı koyan bir topluluk olduğundan söz edilebilir.

¹¹⁹ Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, Çev.Sibel Özbudun, Zeynep Ataman, Anahtar Yayınları, İstanbul 2007, s.12

¹²⁰ Haldun Eroğlu, “Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri” <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/30/211.pdf> [20/03/2013]

Ancak Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar sahip olduğu yüksek askeri gücüne mi güvenerek yoksa karakteristiğinden mi kaynaklandığı bilinmez ama istihbarat teşkilatlanmasına gereken önemi vermemiştir.

Hâlbuki Orta Asya'daki Kök Türk Devleti'nin ikiye ayrılmasında, sonra yıkılmasında Çin hükümdarının bakanlarından olan bir kişinin çeşitli casusları Kök Türk devletine göndermesinin etkili olduğu söylenir. Aynı şekilde Uygurların içine de sızmış olan Çinli, Moğol, Kırgız, İranlı, casuslar vardı ve bunlarda hem dini açıdan hem siyasi açıdan Uygur Devletini yıkmak için büyük çaba harcamışlardır. IX. Yüzyıldan itibaren İslam coğrafyası sınırları içerisine giren ve Müslüman olan Türklerde, istihbarat bir faaliyet olarak daha belirginleşmiştir. Büyük Selçuklu Devleti'nin en ileri devlet adamı Nizam'ül Mülk, istihbaratı, istihbarat ihtiyacını ve istihbaratçıda olması gereken özellikleri Siyasetnamesi'nde tanımlamıştır.¹²¹

3.2. Osmanlı İmparatorluğu'nda İstihbarat

Osmanlılar'da istihbarat ve espionaj faaliyetleri, uç beyliğinin kuruluşu döneminde(1298-1301) başlamıştır. Osmanlılar, Mortolos ve Voynuk teşkilatları sayesinde merkezi sisteme yönelen iç ve dış tehditlerden mümkün olduğu kadar ayrıntılı bir şekilde haberdar olmaya çalışıyorlardı.¹²²

İmparatorluğun Yükseliş Dönemi'nde, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'da elçilikler kurarak istihbaratı kurumsallaştıran Batılı devletlerde, Osmanlıların daimi elçiler bulundurmamış olmaları bir eksiklik olarak gösterilse de,

¹²¹ Haldun Eroğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri" <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/30/211.pdf> [20/03/2013]

¹²² Erdal İlder, "Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi", Ankara 2002, http://www.mit.gov.tr/birinci_bolum_B.html [22/03/2013]

onlar çok iyi haber toplayan espionaj elemanları yanında, yabancı elçiler aracılığı ile de değerli bilgiler toplamışlardır.¹²³

Muhimme Defterleri'nde, Padişahların Anadolu ve Rumeli Beylerbeyleri'nden sınır ülkeleri hakkında istihbarat ve espionaj faaliyetlerine ağırlık vermeleri konusunda hükümler bulunmaktadır. Bu hükümlerde, ajanlar vasıtasıyla sınır ülkeleri ve orduları ile hareket tarzları hakkında bilgi toplanması ve saraya bildirilmesi emredilmektedir.¹²⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Duraklama (XVII. yy.) ve Gerileme (XVIII. yy.) dönemlerinde bazı devlet adamları, padişahlara, ortaya çıkan bozuklukları sebeplerini ve çözümünü gösteren risaleler (mektuplar) ve layihalar (tasarılar) sunmaya başlamışlar ve istihbarata gereken önemin verilmeyişine de temas etmişlerdir. XVIII. yüzyıl sonlarında ise, Osmanlı Devleti'nde ayrı bir haber kaynağının daha ortaya çıktığı görülmektedir. İkamet Elçilikleri. Böylelikle Osmanlı'da istihbarat temelinde yeni bir dönem açılmış olur.¹²⁵

Tüm anlatılanlar çerçevesinde XIV. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde yer alan Osmanlı'da istihbaratın varlığına değinilebilecekken, kurumsallaşmadığı söylenebilir. Salt istihbarat teşkilatlanması eksikliğinden kaynaklanmamakla birlikte Osmanlı, kendisini oldukça etkileyen aşağıda bazı örneklerini vereceğimiz dünyadaki ciddi gelişmelerden uzak kalmıştır. Bunun yanı sıra çeşitli raporlama ve değerlendirmelerle Osmanlı idaresini dış gelişmeler konusunda ikaz edecek sürekli ve etkin bir haber alma ağının eksikliği, düşmanlarına o anın koşullarına uygun karşı koymadan yoksunluğu yanında getirmiştir.

¹²³ Erdal İter, "Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi", Ankara 2002, http://www.mit.gov.tr/birinci_bolum_B.html [22/03/2013]

¹²⁴ İter, a.g.m., http://www.mit.gov.tr/birinci_bolum_B.html [22/03/2013]

¹²⁵ İter, a.g.m., http://www.mit.gov.tr/birinci_bolum_B.html [22/03/2013]

Aşağıdaki örnekler incelenirken, bir ülkede bilgiyi alan ve kullanan insanların sadece istihbaratçılar olmadığı kesinlikle göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca istihbarata karşı koymanın (kontr/espionaj) aktif ve pasif mukavemet gibi iki yönü bulunur. Bu itibarla pasif mukavemet bir ülkenin entelejansla görevli devlet memurlarının haricindeki her ferdinin sorumluluğundadır. Bu noktadan hareketle işin espionaj, yani dinimiz ve ülkemiz menfaatleri için ihtiyaç duyulan bilgiyi elde etmenin sadece istihbaratçının yaptığı/yapabileceği bir görev olduğunun düşünülmemesi gerekir. Evet, espionajın görünen, bilinen ve yapılandırılan sorumlusu Milli İstihbarat Teşkilatı'dır. Ancak istihbaratçılar dışında, ülkemizin başta güvenlik güçleri, diplomatı, siyasetçisi, medya mensubu, bilim adamı ve iş adamı olmak üzere her ferdinin salih amel¹²⁶ ile yaptığı her çalışma -farkında olmasalar da- Türkiye Cumhuriyeti espionajının temelini ve en önemli kısmını oluşturduğu değerlendirmesinde bulunmak yerinde olacaktır.

Yukarıda belirtilenler dâhilinde ele alınmasını istediğimiz, Osmanlı üzerinde oldukça yıkıcı etkilere sahip olduğu, hazırlıksız yakalandığı veya geç kalındığı görülen bu önemli olaylara değinmek gerekirse;

-Teknolojik ve sosyo-kültürel istihbarat içerisinde incelenebilecek; Johannes Gutenberg'in 1447 yılındaki icadıyla modern matbaacılığın başlaması;

Ortaçağda kitaplar kâtipler tarafından kopyalanmak sureti ile çoğaltılıyordu. Bu yöntem coğrafya kitapları ve haritalar için de geçerliydi. Kitap sayısının sınırlı olduğu bu yüzyıllarda okuyucu sayısının artması olanaksızdı. Kitapların daha fazla sayıda okuyucuya ulaşabilmesi ancak seri üretim yapabilen matbaa sayesinde oldu. Matbaada kaliteli kâğıt kullanıldığı takdirde hızlı kitap basılabiliyordu. Kâğıt ilk defa

¹²⁶ Güzel iş, hayırlı-iyi iş,

Çin'de üretilmeye başlandı. Abbasi döneminde kalitesi iyileştirilen kâğıt XII. Yüzyılda Haçlı seferlerine katılanlar tarafından Ortadoğu ve Afrika üzerinden Avrupa'ya taşındı. XIII. Yüzyılın sonuna kadar Avrupa'da iyi kalitede kâğıt üretilemedi. Avrupa'nın en iyi cins kâğıdı İtalya'da üretilmesine rağmen bu kâğıt henüz matbaada kullanılacak nitelikte değildi. Basıma uygun kâğıt ancak XVI.yy. sonunda üretilbildi. Netice itibarıyla coğrafya ve gezi kitapları basılarak çoğaltılabildi. Avrupalılar, doğu dünyasına ve coğrafi keşifler sırasında önemi daha da artan Hint okyanusundaki deniz yollarına ve limanlarına ait bilgileri öğrenme olanağına ulaştılar. XV. yüzyılda Avrupa'nın coğrafyacıları ve denizcileri ilk çağın ünlü coğrafyacısı Ptolemaios'un *“Bütün dünyayı çeviren bir tek okyanus vardır, Afrika'yı güneyden dolaşarak Hindistan'a varmak mümkündür. Dünya yuvarlaktır, o halde hep batıya doğru yol alacak bir denizci Asya'nın doğusuna varabilecek ve hareket ettiği noktaya geri dönebilecektir.”* sözlerini daha sık düşünmeye başladılar. Haçlı seferlerinden beri doğudan gelen bilgilerle de desteklenen kitaplarla yayılan bu tarz görüşler batılı denizcilerin olaya güvenle yaklaşmasına neden oldu.¹²⁷

-Sosyokültürel, siyasi, teknolojik istihbarat bağlamında; 15-16.yüzyıl İtalya'sı Rönesans Hareketleri;

Burada Coğrafi Keşiflerde olduğu gibi İtalyanlarca İslam filozof ve bilim adamlarının eserlerinin çeviri yoluyla dikkatle incelendiğini belirtmek gerekir. İtalya'da başlayan Rönesans hareketleri, XV.yüzyılın sonlarına doğru Kuzey Avrupa kentlerine kadar etkili olmaya başlamıştır. İtalyan kent devletlerinin refahı büyük ölçüde doğu Akdeniz ile yapılan ticarete bağlıydı. Bu ticaretin etkileri Rönesans'ın doğmasında etkili olmuştur. İtalyan kent devletleri, Hristiyan olmayan dünya ile çok

¹²⁷Halime Doğru, *“Yeniçağ'da Avrupa Devletlerinin Bütün Dünya İle İlişki Kurması: Büyük Coğrafi Keşifler ve Sonuçları”*, <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/2292/unite02.pdf> [23/03/2013]

yakın ekonomik ve kültürel ilişkiler içerisindeydiler. Bu bakımdan Hristiyan doktrin ve uygulamasının giderek daha geçersiz hale geldiği laik yaşam anlayışı, Avrupa'nın kuzeyinden önce, İtalyan yarım adasında başlamıştır. İnsanın birey olarak gücünün ve elde edebileceği başarıların önemi üzerine kurulan Rönesans fikri, cumhuriyet rejimini koruyan kent devletlerde yeni bir toplumsal bilinç ve kamuya daha çok hizmet bilincinin gelişmesine katkılar yapmıştır.¹²⁸

Diğer bir ifadeyle 15. yüzyılın İtalya'sında Rönesans ile, yalnızca güzel sanatlar alanındaki bir yaratıcılıktan ve bu yönde bir gelişmeden söz etmek yerine, “antik düşünce ve kültürün yeniden doğuşu ya da yenileştirilmesi”¹²⁹ şeklinde ifade etmek daha kapsamlı olabilir

-Sosyokültürel ve siyasi istihbarat dâhilinde 15. ve 17. yüzyıl boyunca tüm Avrupa'da tesirini gösteren Katolik Kilisesi'ne karşı gerçekleştirmiş dinsel Reform Hareketi;

Reform Hareketleri, XV ve XVI. yüzyıllarda kilisenin dogmatik düşünce tarzına karşı başlatılmıştır. Reform hareketlerinin öncüsü Martin Luther'dir.(1483-1546). Luther'in amacı, kiliseyi düzeltmek değil, onun yerine İncil'den çıkarılacak ilkeler üzerine yeni bir Kilise kurmaktır. Luther, Roma'ya ve Kutsal Roma İmparatorluğuna karşı Almanya'da zaten birikmiş olan tepki dolayısıyla başlattığı bu harekete taraftar toplamakta zorlanmamıştır. Reformasyon süreci sonrasında, XVI. Yüzyılda kilise yaklaşık olarak bugünkü şeklini almıştır. Papalık, bu tarihten sonra devlet yönetiminden ayrı dinsel bir örgüt olarak faaliyet gösterecektir. Rönesans ve

¹²⁸ Yalçın Alganer, Müzeyyen Özlem Çetin, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri” http://iibf.marmara.edu.tr/iysdosya/fakulte/iibfdergi_2007_2/2007_2_17-ALGANER-CETIN.pdf[23/03/2013]

¹²⁹ Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 1972, s.97

Reform arasındaki etkileşim, Avrupa kültürünün özünde bulunan Pagan Helen ile Hristiyan geleneği arasındaki çelişkiyi oldukça belirgin hale getirerek, Avrupa'nın entelektüel ve manevi enerjisini yükseltmiştir.¹³⁰ Burada reformasyonun taşıdığı karakter yönünden Rönesans ve Hümanizm'den farklı olduğu söylenebilir. Bunun nedeni ise reformasyona konu olan ne güzel sanatlar ne de bilim alanının yenileştirilmesidir. Burada ortaya konulan kilise ve politika alanındaki yenileştirmelerdir. Fakat bütün bunlara karşın Hümanizm ve Reform hareketlerinin Ortaçağ Skolastiği ile savaşıma ve insan kişiliğine değer verme ortak paydasında bulunduğu öne sürülebilir.¹³¹

-Coğrafi, ekonomik, askeri istihbarat kapsamında ele alınabilecek; 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupalılarca yeni ticaret yollarının bulunması amacıyla başlatılan, yeni okyanusların ve kıtaların bulunduğu Coğrafi Keşifler;

Coğrafi keşifler dünyanın ekonomik ve siyasal tarihinde önemli değişikliklere sebep oldu. Avrupalılar dünyanın büyük bir kısmını tanıyarak yeni ve doğru bilgileri elde ettikten sonra bu sonuca ulaşabildiler. Hareketin başlangıcında, yola çıkanlar altın ve baharata ulaşmak gayesini güdüyordu. Daha sonra altın ve baharata ulaşanlar, her sefer sonucunda daha fazla ekonomik güç elde etme olanakları buldular. Bunun sürekli hale getirilmesi için uzak diyarlar hızla sömürge haline getirildi. Portekiz ve İspanya sömürge kurma konusunda öncülüğü daima ellerinde tuttular. Gittikleri yerlerin her türlü kaynağını yüzyıllar boyunca hiç düşünmeden, hatta yok etmek pahasına Avrupa'ya taşıdılar.¹³²

¹³⁰ Yalçın Alganer, Müzeyyen Özlem Çetin, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri” http://iibf.marmara.edu.tr/iysdosya/fakulte/iibfdergi_2007_2/2007_2_17-ALGANER-CETIN.pdf [23/03/2013]

¹³¹ Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 1972, s.97

¹³² Alganer, a.g.m., http://iibf.marmara.edu.tr/iysdosya/fakulte/iibfdergi_2007_2/2007_2_17-ALGANER-CETIN.pdf [23/03/2013]

-Sosyo-politik ve kültürel istihbarat açısından irdelenebilecek, Fransa'daki mutlak monarşinin devrilip yerine cumhuriyetin kurulmasına neden olan ve Vatikan'ı ciddi reformlara gitmeye zorlayan 1789-1799 yılları arası Fransız İhtilali;

Fransız devriminin Fransa'ya getirdikleri, kapitalizme ve liberal demokrasiye kapılarını ardına kadar açması olmuştur. Halklarda eşitlik, girişim özgürlüğü, vergide adaleti aramak gibi konularda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Devletle kiliseyi birbirinden ayırmak, başta eğitim olmak üzere laikliğe gitmek, Fransa'da devrimin diğer getirileri olmuştur. Çağdaş Fransa'nın doğuşu, Fransız devrimi ile başlamaktadır. Devrimin ilkeleri, Avrupa'ya Napolyon'un orduları tarafından yayılmıştır. Napolyon'un düşlediği kıta imparatorluğundan geriye pek bir şey kalmamakla birlikte, en azından Napolyon'un gittiği her yerde eski rejimi yok ettiğini görmekteyiz. Fransız devriminin etkilerini sadece Fransa ile sınırlandırmamak gerekir. Devrim bütün Avrupa'da oldukça etkili ve toplumdaki sınıf farklılıklarının önüne geçilmesinde önemli bir adım olmuştur. Milliyetçi duyguların yayılmasına sebep olurken, aynı zamanda ulus devlet fikrinin de yayılmasına yol açmıştır.¹³³ Diğer bir ifadeyle Fransız ihtilali XIX. Yüzyılın siyaset ve ideolojisini şekillendirmiş, dünya savaşlarının başlangıcı olmuştur.¹³⁴

-Ekonomik, Askeri, Siyasi, Teknolojik istihbarat alanlarının tamamını kapsayan 18-19. yüzyıllarda buhar gücüyle çalışan makinelerin icadıyla başlayan Sanayi Devrimi;

¹³³ Yalçın Alganer, Müzeyyen Özlem Çetin, “Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri”, http://iibf.marmara.edu.tr/iysdosya/fakulte/iibfdergi_2007_2/2007_2_17-ALGANER-CETIN.pdf [23/03/2013]

¹³⁴ Alganer, a.g.m., http://iibf.marmara.edu.tr/iysdosya/fakulte/iibfdergi_2007_2/2007_2_17-ALGANER-CETIN.pdf [23/03/2013]

XIX. yüzyıla damgasını vurmuştur. Sanayi devriminin ekonomik alanda sağladığı gelişmeler sonucunda Avrupalı devletler ekonomik gücü ele geçirmek için mücadeleye başlamıştır. Sanayi Devrimi, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de başlayıp tüm Avrupa’da, Kuzey Amerika ve Japonya’da görülen değişimdir. Teknolojik alanda başlayıp ekonomik ve sosyal alanlara yayılan bu gelişme, devletleri tarım toplumundan sanayi toplumuna çevirmiştir. Sanayi devrimi ile tarım üretiminde verimlilik artışı yaşanmış, endüstri üretimi hız kazanmış ve bankacılık kesimi gelişmiştir. Sermaye Piyasası kavramı ortaya çıkmış kapitalizm adı verilen yeni bir düzen kurulmuştur.¹³⁵

Bu olaylar neticesinde, döneminin en önemli askeri gücüne sahip Osmanlının ekonomisini, siyasetini, eğitimini, ilmini, refahını dayandığı o gücün eskisi gibi olduğunu söylemek mümkün değildi. Rakipleri ise bilime ve entelejansa verdiği önemle 19.yüzyılın sonlarından itibaren onlarca cepheye yayarak savaştırdığı Osmanlı İmparatorluğu’nu yıkılışa doğru sürüklemekteydi.

4.Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Türk İstihbaratı ve Gelişimi

Osmanlı Devleti’nin son yıllarında, 1890’ların başından itibaren bazı orta dereceli sivil okullarla, Tıbbiye, Harbiye, Mülkiye gibi yüksekokullardan öğrenci ve öğretmenlerin katılımıyla vatanın kurtuluşu için sonradan siyasi güçte kazanan İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında buluşacak çeşitli gizli yapılanmalar göze çarpar.¹³⁶ Ancak, siyasi birliğin korunmasını sağlamak, ayrılıkçı hareketleri önlemek ve yabancı ülkelerin Orta Doğu’daki istihbarat ve gerilla faaliyetlerine karşı koymak

¹³⁵ Yalçın Alganer, Müzeyyen Özlem Çetin, “*Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri*” http://iibf.marmara.edu.tr/iysdosya/fakulte/iibfdergi_2007_2/2007_2_17-ALGANER-CETIN.pdf [23/03/2013]

¹³⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay., 1995, s.235

amacıyla kurulan modern anlamda ilk Türk gizli servisi ‘Teşkilat-ı Mahsusa’dır. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) arşiv belgelerinin incelenmesine yönelik bir araştırmadan Teşkilat-ı Mahsusa’nın 17 Kasım 1913 tarihinde resmi olarak kurulduğu anlaşılmaktadır.¹³⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birlikte ortaya çıkan ve faaliyetleri şekillenen ‘Teşkilatı Mahsusa’nın, Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkım sonucu dağılmasından sonra 5 Şubat 1919’da oluşturulan ‘Karakol Örgütü’ Gazi Mustafa Kemal önderliğindeki kurtuluş hareketine önemli destek sağlamıştır.¹³⁸

İstanbul’un işgali ile faaliyetine son verilen ‘Karakol Örgütü’nün yerini alan ‘Müdafaa-i Milliye Grubu’nun (Mim Mim Grubu olarak da adlandırılır) çalışmaları 3 Mayıs 1921 tarihinde TBMM’ce resmen onaylanmıştır. Mim Mim Grubu tarafından İstanbul İşgal Kuvvetleri Karargâhı’na sızılarak birçok önemli belge elde edilmiştir. Milli Mücadele’nin önderi Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın talimatıyla, Ankara Hükümeti adına istihbarat toplama ve istihbarata karşı koymakla görevlendirilen ilk milli kuruluş yapılanması 20 Aralık 1920’de kurulan ‘Askeri Polis Teşkilatı’dır. Bu kuruluşun devamı olan ‘Tetkik Heyeti Amirlikleri’ 22 Haziran 1922 tarihine kadar faaliyet göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra istihbarat görevi ve sorumlulukları Genelkurmay Başkanlığı Haberalma Şubesi’ne devredilmiştir.¹³⁹

1926 yılı başında Genelkurmay Başkanlığı’nda yapılan bir toplantıda Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK, çağdaş devletlerde olduğu gibi Türkiye’de de bir istihbarat örgütü kurulması emrini vermiştir. Birinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın istihbarat faaliyetlerini yöneten, Polonya asıllı General Oberst Walter Nikolai

¹³⁷ Erdal İler, “Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi”, Ankara 2002, http://www.mit.gov.tr/birinci_bolum_B.html [22/03/2013]

¹³⁸ Milli İstihbarat Teşkilatı, Kitapçık, MİT Yay., Ankara 1996, ss.11-13

¹³⁹ MİT, a.g.e., 1996

tarafından eğitilen ve başta Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde eğitimlerini tamamlayan personelin Türkiye'ye dönmesinden sonra, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın 6 Ocak 1927 tarihli yazılı emriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk istihbarat ve istihbarata karşı koyma teşkilatı olan 'Milli Emniyet Hizmeti' adlı örgüt kuruldu. Kısa adı MAH olan bu kuruluşun başına Şükrü Ali Ögel getirilmiştir. Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ten ismini alan MAH, MİT mensupları için bir simge olarak önemini korumakta ve tarihi kökenleri ile gelecek açısından kuvvetli bir bağ teşkil etmektedir. Geçmişi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün de içinde bulunduğu Teşkilat-ı Mahsusa 'ya dayanan MAH, zaman içinde ortaya çıkan ihtiyaçlara göre birkaç kez yapılan küçük değişikliklerle, 1965 yılına kadar Türkiye'nin içte ve dışta istihbarat hizmetini karşıladı.¹⁴⁰

1961 Anayasası'nın getirdiği çoğulcu ve demokratik toplum ve devlet yapılanması içinde, devletin milli güvenlik politikasının hazırlanması ile ilgili her konuda, istihbaratın tek elden oluşturulması ihtiyacının karşılanabilmesi için TBMM'nin, 22 Temmuz 1965 tarihinde kabul ettiği 644 sayılı yasa ile Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) adı ile yepyeni bir örgüt kurdu. Yeni yasa MİT'in bir Müsteşar tarafından yönetilmesini öngörürken Müsteşar görevlerin yerine getirilmesinde Başbakan'a karşı sorumlu kılındı. MİT Kanunu ile Devlet çapında istihbarat çalışmalarının yönlendirilmesi ve koordinasyonun sağlanmasında görüş bildirmek üzere 'Milli İstihbarat Koordinasyon Kurulu' adıyla ilk defa yeni bir yapılanma da oluşturuldu. MİT yaklaşık 19 yıl süreyle Türkiye'nin içte ve dışta istihbarat ihtiyacını bu yasa çerçevesinde karşılamaya çalıştı. Halen, MİT'in tüm faaliyetleri 1 Ocak 1984 tarihinde yürürlüğe giren 2937 sayılı 'Devlet İstihbarat

¹⁴⁰MİT, a.g.e., 1996

Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nun hükümleri çerçevesinde yürütülmektedir.¹⁴¹

MİT'te bilimsellik adına bugün gelinen noktanın görülmesi açısından bünyesinde yer alan İstihbarat Araştırmaları Merkezi'nin kendisiyle ilgili açıklamalarına ve iş tanımına yer vermekte yarar vardır: Son on yıllık süreçte, istihbaratın konusunu teşkil eden tüm olgular, geçmişte hiçbir dönemde olmadığı kadar dinamik bir çerçeveye oturmuştur. Bilginin hızı ve çeşitliliği artıkça, siyaset mekanizmasının karar almasını kolaylaştıracak istihbaratın oluşumu süreci de karmaşıklştırmıştır. Bu hususa ilaveten, dünya genelinde son dönemde *İstihbarat Çalışmaları* yeni bir akademik alan olarak ortaya çıkmakta ve bu alanda çeşitli bilimsel ürünler sunulmaktadır.

Dünya istihbarat çevrelerindeki yukarıda belirtilen güncel gelişmeleri yakından takip etmek amacıyla, Milli İstihbarat Teşkilatı Eğitim Merkezi (MİTEM) bünyesinde 2011 yılı itibarıyla bir araştırma merkezi kurulmuştur. İstihbarat Araştırmaları Merkezi (İSAMER) akademik donanımı olan ve farklı istihbarat yaklaşımlarını takip edebilen yetişmiş insan kaynağından istifadeyle analizler gerçekleştirerek, istihbari faaliyetlerin iş akış süreçlerine yönelik yenilikçi, çözümücü ve uygulanabilir yöntemler ortaya koymak gayesiyle çalışmalarını sürdürmektedir.

İSAMER'in temel kurumsal hedefi, akademide yükselen bir disiplin olan istihbarat çalışmaları alanında, dünya servislerinin örnek aldığı ve görüşüne başvurduğu, kurumsallaşmış ve saygınlığı yüksek bir akademik merkez olmaktır.

İSAMER bünyesinde aşağıdaki iş ve görevler yürütülmekte ve iş tanımı;

-Dünya istihbarat literatürünün incelenmesi,

¹⁴¹ MİT, a.g.e., 1996

-İstihbarat alanında bilimsel yayın çıkarılması ve akademik metin oluşturulması,

-Seminer, konferans, atölye çalışmaları (work-shop) ve tartışma oturumlarının düzenlenmesi,

-İstihbarat süreçlerine ilişkin analiz ve değerlendirme yapılması,

-Ulusal, bölgesel veya küresel düzeyde, istihbarat olgusu üzerine çalışmalar gerçekleştiren, düşünce ve strateji kuruluşları, akademisyenler, fakülteler ve benzeri kuruluşlarla işbirliğinin tesis edilmesi,

-Yabancı servisler ile eğitim ve istihbarat araştırmaları alanlarında eş güdüm ve işbirliği tesis edilmesi,

-Faaliyet alanına ilişkin yurtiçi ve yurtdışında icra edilecek olan seminer, konferans, eğitim çalışmalarına iştirak edilmesi ve bu çeşit etkinliklerin uluslar arası seviyede düzenlenmesi, olarak yapılmaktadır.¹⁴²

5.Kamuda Bilgi Merkezli Karar Alma Noktaları, Yaklaşımlar, Proaktif Amaçlı Olumlu İnisiyatif Kullanımı

Yukarıda, Önleyici Toplumsal Güvenlik Yönetimi konusuna değinilirken, Türk-İslam düşünürleri, aldıkları eğitimler ve eserlerine bu bağlamda ağırlık verilmiştir. Türk-İslam düşünürlerinin ağırlıklı Türkçe, edebiyat, Kur'an ve Din eğitimi, askeri ve idari konular, felsefe, güzel sanatlar, beden eğitimi(talim) dersleri aldıkları; adaletin, ekonominin ve toplumsal yapının iyi bir şekilde yapılandırmasının ve özellikle güvenliğinin sağlanmasının altını çizdikleri görülmüştür. Bu tarz

¹⁴²<http://www.mit.gov.tr/isamer.html> [02/05/2013]

uygulamaların yöneticiler tarafından yapılandırılması ve iyi idaresi için de doğru bilginin elde edilmesi ve işlenerek iletilmesinin önemine değinmişlerdir.

Bilgi merkezli toplumsal güvenliğe geçiş öncesi, “Osmanlı Öncesi Türklerde ve Osmanlı İmparatorluğu’nda İstihbarat”, “Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Türk İstihbaratı ve Gelişimi” başlıkları altında belirtilenlerden, Türkiye Cumhuriyeti’nin ülkesi ve milleti ile bütünlüğüne, varlığına, bağımsızlığına, anayasal düzenine, güvenliğine, milli gücünü meydana getiren bütün unsurlarına karşı içten ve dıştan yöneltilen mevcut ve muhtemel faaliyetler hakkında, ister bilimsel ister geleneksel olsun bilgi elde etmenin öneminin bir kez daha altı çizilebilir.

Gelinen noktada ise akademik bir disiplin olma yolunda ilerleyen yeni istihbarat konseptine yönelik kim kimin için ne yapmalı? nasıl yapmalı? hedef nedir? gibi soruların cevabı aranacaktır. Ayrıca verilecek eğitimle gelinebilecek seviye ve bu seviyenin pratikte ilerlemesi için öngörülmesi gereken kültürel hedefler belirlenecektir.

Bu bağlamda, Ziya Gökalp’e göre eğitimin amacı insanı toplumsal ve doğal çevreye hazırlamaktır. Ona göre kişi, toplumsal kültürü (din, dil, ahlak, güzel sanatlar, ekonomik değerler, ilim) öğrenerek topluma uyar.¹⁴³ Bu noktadan hareketle, kültürün, yaşadığımız coğrafyaya has bir özellik taşıdığını, entelejans personelinin kültürel donanımının sağlanması halinde görev gereklerini beklenen seviyede daha sağlıklı biçimde yerine getirebileceğini, bunun da toplumumuzun yaşadığı coğrafyanın kendine has kültürel özelliklerini içeren bir hizmet-içi eğitim programı ile sağlanabileceğini belirtebiliriz.

¹⁴³Rifat Okçabol, “Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Sisteminin Kuruluş Mantığı ve Temelleri”, *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.17

Bilindiği üzere toplumsal kültürü oluşturan en önemli faktörlerden biri dindir. İç/dış toplumsal güvenliğin tam olarak sağlanması hedefinde bilgiyi toplayan ve o bilgiyi karar vericilerin hizmetine sunan istihbaratçı, sosyal yapıyı oluşturan unsurların dünü ve bugünü hakkında bilimsel bir alt yapıya sahip değilse yaptığı her öngörü/değerlendirmenin temellendirme açısından eksiklikler içereceğini söylemek zor olmayacaktır.

Karar vericilerin “otorite figürü” olarak gördüğü istihbaratçıların alacağı eğitimle kazanacağı bilimsel alt yapı hem kendilerini hem de müşterileri konumunda bulunan karar vericileri rahatlatır. Ülkemizin karar vericileri oldukça büyük sorumluluklar taşımaktadır. Onların en büyük dayanakları ise bilimsel açıdan “otorite figürü” olarak açıklayabileceğimiz Milli İstihbarat Teşkilatı’dır. Yalnız bu ifade, bilgiyi toplayan işleyen kurum için salt otorite figüründen yararlanıyor anlamına gelmemelidir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ebedî varlığı, refahı, maddî ve manevî mutluluğu ile çağdaş medeniyet düzeyine ulaşma azmi yönünde önemli misyonlar üstlenen karar vericiler “sadece yazılı hukuk kurallarının çizdiği dar veya geniş çerçevede kalırsa toplumsal gerçeklerden koparlar”¹⁴⁴. Bu nedenle gerçekle bağını kuvvetli kurmak isteyen karar verici için istihbarat işin olmazsa olmazıdır. Peki ülkenin gerçeklerini karar vericilere yansıtacak istihbaratçı ister dini, ister ideolojik, ister etnik, ister ekonomik boyutta olsun konunun özüne hakim midir? İstihbaratçıda, uygulamadaki hukuk kurallarının bağlayıcılığını göz önünde bulundurarak elde ettiği bilgileri değerlendirebilecek ve bilimsel açıklamalarla karar vericileri ikna ederek yeni düzenlemelere önayak olabilecek donanım var mıdır? İstihbaratçının böylesine

¹⁴⁴ Ahmet Mumcu, “Din Öğretiminin Hukusal Boyutu”, *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.304

beklendik davranışları sergilemesini sağlayacak bir hizmet içi eğitim modeli önerilebilir mi?

Kamu yönetiminin gelişimi ve sürekliliği açısından karar vericiler ve istihbaratçılar arasındaki sağlıklı etkileşim ve kabul çok önemlidir. Bu durumun aktörleri, kültür(dini, etnik, ideolojik) olarak belirtebileceğimiz toplumsal hakikatleri her daim öngörmek durumundadır. Aşağıda belirtildiği üzere ileriye dönük analizler/değerlendirmeler reformist yaklaşımla sağlanabilecektir.

Reformist yaklaşım reaktif çalışmaların da ötesinde en önemli dayanağını entelejansın oluşturduğu proaktif belirlemeleri gerektirir. Reformist yaklaşım yürütmenin düzenleme yapacağı alanlarda yasama erkini çalıştırarak yasal düzenlemeleri oluşturması ve yargının da bu yasal düzenlemeler içerisinde çalışmasının sağlanmasıdır. Aksi halde reaktif olarak yani olay meydana geldikten sonra konunun önleyici bir karakter taşımadan yargıya intikal ettirilmesi söz konusu olmakla birlikte demokrasi kültürünün vazgeçilmez parçası olan yasamanın tam manasıyla işletilmemesi durumu ortaya çıkacaktır. Kamu alanında bu tarz düzenlemelere gidebilmenin temeli ise istihbarat görevlilerine gerekli eğitim verilmesiyle atılabilir.

İnsanlar, bunun da ötesinde kurumsal yapılar sürekli, olarak, kendilerini ve çevrelerini aydınlatma, tanıma, olay ve oluşumları açıklama ve karşılaştıkları problemlere güvenilir çözümler arama uğraşı içindedirler. İster toplumsal olsun ister bireysel olsun problem çözümü, belli kararların alınmasını; her karar belli “bilgilerin”in elde edilmesini gerektirir. Bu açıdan problemlere güvenilir çözümlerin bulunabilmesi, her şeyden önce, “doğru” kararların alınabilmesine; doğru kararların alınabilmesi ise “doğru” bilgilerin kullanılabilmesine bağlıdır. Bu ise, bilginin gerçek

kaynağının ne olduğunu ve pratikte bilgi alırken hangi bilgi dayanaklarından yararlanıldığının bilincinde olmayı gerektirir.¹⁴⁵

Bununla birlikte kamu yönetiminin problem alanları üzerinde bilgi temelli çalışılırken işin merkezinde olan istihbaratçının, yazılı kanunların ötesinde sosyal hayat süreci içerisinde toplumun çevresiyle mücadele etmesi ve birlikte yaşamaktan kaynaklanan sorunların çözümü sırasında öğrenilmiş, topluma niteliklerini veren ve toplumlar arası farklılık gösteren kültürü öğrenmesi gerekecektir. İşlevselliği nedeniyle istihbaratçıya aktarılacak istenen beceri, deneyim, alışkanlık, yöntem, gelenek, görenek, değer ve inançların tümü olarak adlandırılabilir kültür için din eğitiminin temel dayanak olduğunu belirtebiliriz.

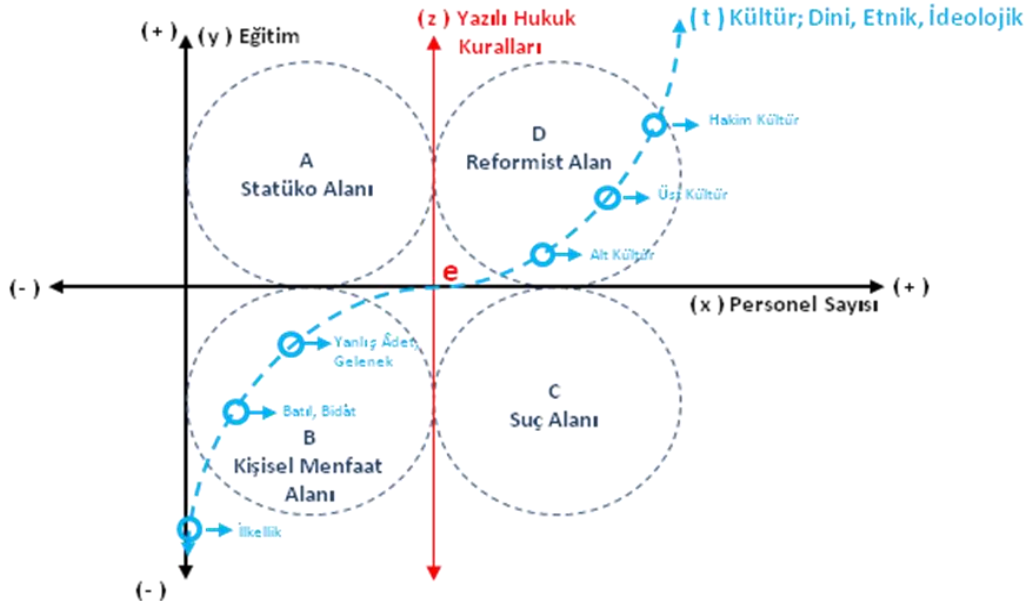
Bu bağlamda, entelejans görevlisinin bilginin elde edilmesi ve karar vericilere ulaştırılmasına ilişkin geçirdiği süreç içinde; ideal olanı hayata geçirebilmede, dünyada olup bitenlerin ne anlama geldiği, hayatın hangi yöne doğru seyrettiği ve gelecekte ne gibi şekiller alabileceği konusunda yardımcı olabilecek bir din eğitim modeline ihtiyaç duyulacağını belirtebiliriz.

Bununla birlikte, karar vericiler için bilgiyi toplayan, işleyen ve iletenlere, neye niçin saygı duyacağını öğreten ve bireyi körü körüne uygulayıcı olmaktan çıkaran bir din eğitim modeli belirlenmesinde, ileriki bölümlerde değineceğimiz “Fikir Ağacı”ndan yararlanılacaktır.

Kamu yönetimi içerisinde problemlere çözüm bulmak kesinlikle karar almayı gerektirir. Doğru karar almak ise belli bilgileri elde etmek ve bunları doğru kullanmakla mümkün olabilecektir. Bu tarz bir olumlu inisiyatif kullanımı için ise birey az önce belirtildiği gibi eğitim almalıdır. Bu bağlamda, doğru karar almanın

¹⁴⁵ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005, s.3

noktaları ve bunun nasıl gerçekleştirileceğine yönelik olarak incelenen kaynakların¹⁴⁶özetlenmesi esnasında geliştirilen kuram temel olarak analitik düzleme yansıtılmaya çalışılmıştır.

Şekil 2: Kamu yönetimi içerisinde problemlere bilgi temelli tahminlerle çözüm bulmak ve bunları doğru kullanmanın analitik düzlemde ifadesi

Bu çerçevede; Analitik düzlem üzerinde x eksenini personel sayısını y eksenini ise verilen eğitim düzeyini göstermektedir. Bununla birlikte x eksenine e noktası üzerinde indirilen dikme yani z doğrusu yazılı hukuk kurallarını (Anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik vb.) temsil etmektedir. Bunu z doğrusunun pozitif alanda önüne

¹⁴⁶ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin, Ankara, 2009 - A.Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, Turhan, Ankara, 2005 - Turgay Ergun, *Kamu Yönetimi*, TODAİE, Ankara, 2004 - Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman, Ankara, 2010 - Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005 - Hakan Fidan, *Diplomacy in the Information Age ; The Use of Information Technologies in Verification*, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2006

geçen negatif alanda gerisinde bulunan ve dini, etnik, ideolojik kültürü ifade eden t parabolü kesik çizgilerle izlemektedir. t parabolü pozitif alanda alt kültürden, üst kültüre, hakim kültüre uzanan bir seyir izlerken, negatif alanda ise yanlış adet, gelenek, batıl, bidat gibi durumlardan ilkelliğe kadar gitmektedir. z dikmesi ile x eksenin kesiştiği e noktası kamu idari alanında personel yaklaşımlarını A,B,C,D şeklinde 4 alana ayırmaktadır. (A) Statüko Alanını, (B) Kişisel Menfaat Alanını, (C) Suç Alanını, (D) ise Reformist alanını tanımlanmaktadır.

5.1. Statüko Alanı (A)

A alanında yer alan statükocu bireyler klasik devlet memuru dediğimiz risk almaktan öte sorunların çözümünde önceki uygulamaları (gelenekler, emsal vb) baz alarak karar veren, bilgi kaynağı olarak salt otorite figürünü kullanan veya kendi tecrübelerini mevcut uygulamaların dışında yenilikçi çözümler üretecek şekilde kullanamayan kamu personelinin tanımlanmaktadır. Bu alanda bulunan ve reformist alana sıçrama yapamayacak nitelikte bireyler kamu personelinin çoğunluğunu teşkil etmektedir. Bunun temel sebebi kamu personeli olmanın getirdiği iş güvencesi, performans¹⁴⁷ değerlendirmesine dayalı standart bir personel politikasının tam manasıyla uygulamasına geçilmemesidir. - ki bunun önündeki en büyük engel statükodur- Nitekim personele yönelik kamu reformu çalışmaları da yasama ve ilgili yürütme organları tarafından büyük bir ciddiyetle ele alınmaktadır. Yasama ve yürütme tarafından kamu personeline yönelik gerçekleştirilen bu tarz yenilikçi faaliyetler D reformist alanına yapılacak sıçramalar için en iyi örneği teşkil ettiği söylenebilecektir.

¹⁴⁷ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman Yay., Ankara 2010, s.269-270

Bu bireyler problemlerin çözümünü genellikle eski uygulamalarda ararlar, karar verirken emsal arama eğilimi bu yaklaşımın kolayca görünen bir belirtisidir.¹⁴⁸ Bu şekilde karar almaya yeltenen bireyler aldıkları kararlardaki riski minimize ettiklerini düşünmektedirler ve bu statükocu anlayışın temel unsurudur. Geçmiştekinden daha iyi bir beklentisi olmayan birisi için bu yolu izlemek daha kolay ve daha tehlikesizdir. Bazı durumlarda geçerli olabilecek böyle bir yaklaşımın geneldeki geçersizliğini anlayabilmek için toplumlarda baş döndürücü hızla gerçekleşen değişim ve gelişim olgularına bakmak yetecektir.¹⁴⁹ Bu yaklaşımı benimseyen insanlar çözümü eski uygulamalarda olmayan durumlar karşısında nasıl karar vereceklerini belirleyemeyecektir. Hızla gelişen dünyanın gerisinde kalmaları da oldukça muhtemeldir.

Statükocu açıdan problem çözmenin dayanaklarında ikincisi olan otorite figürlerinde belli konularda karar verme yetkisi ya da yeterliliği olduğu kabul edilen kişi ya da kurumlara mutlak itaat (biat) söz konusudur. Bu tür otorite figürleri mutlak gücü yönetsel hiyerarşi, yaşlılık, uzmanlık, bilgelik, kuvvetlilik (Militarizm, Feodal yapı vb.), din duygusu ve çeşitli inançlardan alırlar. Bu kişilerce ortaya konulan görüş ve öneriler gerçek ve doğru olduğu kabul edilir.¹⁵⁰ Bu tür otorite figürlerine dayanarak karar verme yoluna giden bireyler kendileri için rahatlama ve çıkış noktası buldukları kanaatindedirler. Bazen otorite figürlerine dayanarak karar vermek olumlu sonuçlar verse de bu kaynaklara kayıtsız şartsız bağlılık güvenli bir yaklaşım olmayacaktır. Aynı alanlarda farklı görüşlerdeki otorite figürlerinin çokluğu böyle bir kuşkuya yeterli dayanaktır.¹⁵¹ Kaldı ki reformist yaklaşım için bu şekilde mutlak

¹⁴⁸ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005, s.5

¹⁴⁹ Karasar, a.g.e, s.6

¹⁵⁰ Karasar, a.g.e, s.6

¹⁵¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005, s.6

doğru kabul edilebilir bir durum değildir. Gerektiğinde kamu personeli kendisine bilimsel yaklaşımı dayanak tutarak çalıştığı sahadaki uygulamalara ilişkin eleştirilerini rahatlıkla dile getirebilmelidir.

Statüko alanındaki “problem çözmede üçüncü dayanak kişisel deneyimlerdir. Bu yaklaşımda birey kendi dışındaki güçlerin istek ve önerileri değil, kendi düşünce ve deneyimleriyle bir karara gitmektedir.”¹⁵² Kararlardaki aşırı öznellik, eksiklik ve yanlışlık durumu B Kişisel menfaat alanına kaydırır. Bu durumda birey sadece kendisini etkin bir duruma getirmekte, başkalarının düşüncelerini ve önerilerini dikkate almayarak kendi vereceği kararlardaki muhtemel eksik ve yanlışları görememektedir. Çünkü bireysel kararlar sınırlı ve öznedir. Oysaki aynı konuda değişik görüşler dikkate alınarak nihai bir karar verilmesi doğru karar verme imkânını güçlendirecektir. Bu tür başkalarının kararlarını dikkate almadan karar veren kişiler otoritelerinin sarsıldığı gibi yersiz bir vehme düşeceklerdir. Oysaki farklı görüşleri dikkate alarak karar veren bireyler kendi otoritelerini güçlendirmiş olurlar.¹⁵³

5.2. Kişisel Menfaat Alanı (B)

Kamu hizmetlerinin yürütülmesi memur adını verdiğimiz kamu personeli tarafından yürütülmektedir. Devletin üstlendiği bu kamu hizmetlerinin çoğunu bürokrasi dediğimiz örgüt meydana getirmektedir. Toplumu oluşturan bireyler memurlar eliyle yürütülen bürokrasinin ürettiği mal ve hizmetlerden her gün yararlanmaktadırlar. Devletin büyümesi ve yükünün fazlaşması, devletin bürokrasisinin artmasına ve iktisadi alana daha fazla girmesine neden olmuştur. Bu

¹⁵² Karasar, a.g.e, s.6

¹⁵³ Karasar, a.g.e, s.6

durum işlerin, verimsiz ve ağır yürütmesine ve bu işleri yürüten bazı kişiler tarafından istismar edilmesine neden olmaktadır.¹⁵⁴

Bu tür istismarlar çeşitli şekillerde tezahür etmektedir. Bunlara örnek olarak yönetimde siyasallaşma-ekipçilik ve kayırmacılık, yolsuzluk ve rüşvet, aracılar yoluyla işlemleri yürütme gibi sorunlar gösterilebilir. Kişisel menfaat alanı dediğimiz bu alanı esas olarak bu sorunlar oluşturmaktadır. Yönetimde siyasallaşma-ekipçilik ve kayırmacılık idarenin yozlaşmasının önemli göstergelerinden biridir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde daha yaygın olarak yaşanmaktadır. Yönetimde siyasallaşma ve ekipçilik kamu personel rejiminin en önemli ilkeleri liyakat, yetkinlik ve siyasi tarafsızlık olmasına rağmen kamu görevlerine yapılan atamalarda siyasi ve kayırmacı faktörlerin birinci derecede rol oynamasına neden olmaktadır. İşin niteliğine ve gereklerine göre personel atamaktansa personelin gerek siyasi gerekse kayırmacılık durumunda vazife alması söz konusu olmaktadır.¹⁵⁵

Bu durum kamu hizmetlerinin kalifiye olmayan personel tarafından yerine getirilmesine ve kamu yararının gözetilmemesine(ör: bir personelin bir klik yararına veya bir şahsın çıkarına göre göreve sevk edilmesi) neden olmaktadır. Bununla birlikte personelin yaptığı iş kalitesiz dahi olsa kayırmacılıktan dolayı kimin tarafından yapıldığı önem kazanacak ve kaliteli gibi gösterilmesi durumuna gidilecektir. Alım ve atamalardaki siyasallaşma ve ekipçilik anlayışı kamu personelinin de yükselebilmek için uzmanlık bilgi ve becerisini artırmaktan çok kendi şahsi çıkarları adına belli bir siyasi güç ve ya ekiple yakınlaşması ve ya ilişki kurması sonucunu doğurmaktadır. Kayırmacılık ile ilgili olarak kamu görevlerine

¹⁵⁴ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman Yay., Ankara 2010, s.248

¹⁵⁵ Eryılmaz, a.g.e, ss. 253-255

girişte kapasitenin dikkate alınmadan salt tanıdık, dost, akraba vb. durumların etkili olması da eklenebilir.

Kişisel menfaat alanında irdeleneceğimiz diğer bir konu yolsuzluk ve rüşvet eğilimleridir. Bu durumun en hazin yanı toplum tarafından bu tarz olumsuz hareketlerin kamuda etkili olduğu yönünde bir kültürün oluşmasıdır. Yolsuzluk yapılmaması gereken işlemleri yapmak ya da yapılması gereken işlemleri çabuklaştırmak karşılığında kişisel menfaat sağlamak rüşvet ise bir menfaat temin etmek veya bir işi hızlandırmak amacıyla çeşitli şekillerde oluşan menfi yönde maddi aktarımdır. Rüşvet ve Yolsuzluğun yaygın bir uygulama olduğu konusunda genel bir kanı bulunmaktadır.¹⁵⁶ Fakat ispatlanmasının oldukça zor olması nedeniyle kişisel menfaat alanında ele alınan bu konunun boyutları tam manasıyla C suç alanında ele alınır.

5.3. Suç Alanı (C)

Tezin ana konularından biri istihbarat olduğu için 29/09/2004 tarihli ve 5237 sayılı TCK'nın “Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk” başlıklı 7. Bölümü'nde yer alan maddelere burada yer vermek gerekir.¹⁵⁷

Suç alanında incelenebilecek bu maddeler: Devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, devletin güvenliğine ilişkin belgeler; Devletin güvenliğine ilişkin bilgileri temin etme; Siyasal ve askeri casusluk; Devletin güvenliğine ve siyasal yararlarına ilişkin bilgileri açıklama; Gizli kalması gereken bilgileri açıklama; Uluslararası casusluk; Askeri yasak bölgelere girme; Devlet sırlarından yararlanma, Devlet hizmetlerinde sadakatsizlik; Yasaklanan bilgileri temin; Yasaklanan bilgilerin

¹⁵⁶ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman Yay., Ankara 2010, s.254

¹⁵⁷ 29/09/2004 tarihli ve 5237 sayılı TCK'nın “Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk” başlıklı 7. Bölümü'nde yer alan maddeler incelenmiştir.

casusluk maksadıyla temini; Yasaklanan bilgileri açıklama; Yasaklanan bilgileri siyasal veya askeri casusluk maksadıyla açıklama; Taksir sonucu casusluk fiillerinin işlenmesi; Devlet güvenliği ile ilgili belgeleri elinde bulundurma olarak sıralanır.

Suç alanı esas olarak bir önce incelediğimiz kişisel menfaat alanından bağımsız değildir. Kişisel menfaat alanında bulunan şahısların kanunla belirlenmiş hususlara aykırı davranışlarının tespiti halinde konu suç alanına intikal edecektir. Grafik analiz incelendiğinde de görülecektir ki B alanından C alanına geçişte kanunların negatif yönde ihlali ve bunun belirlenmesi söz konusudur. Bu durumda da z doğrusu pozitif yönde ilerler, lakin burada güvenlik yönetimi açısından proaktif değil reaktif bir çalışma yapılmış olur.

Bu bölümde suç alanı olarak memurun görevi sırasında ya da görevinden doğan bir suç işlemesi durumu ele alınmıştır. (Toplumsal yapı içindeki her cezai fiil de bu duruma dâhildir) Türk Ceza Kanunu'na göre bir eylem ya da faaliyetin suç olabilmesi için kesin suretle kanunla düzenlenmiş olması gerekir. Türk Ceza Kanununda belirtildiği üzere kanunsuz suç ve ceza olmaz.¹⁵⁸ Kişisel menfaat alanında belirttiğimiz rüşvet ve yolsuzluk¹⁵⁹ kanunda düzenlenmiş olduğu için suç teşkil etmektir. Fakat bazı kişisel menfaat sağlama yöntemleri kanunla düzenlenmemiş olabilir. Böyle bir durumda bu tür eylemler suç teşkil etmeyecektir. Tezimizin temel unsurlarından biri olan proaktif yaklaşımla bu tarz durumlar için yönetim(yürütme) ilk aşamada hizmet-içi eğitime ağırlık vererek kişilerin davranışlarını beklediği düzeye çekecek çabalara girmelidir. Buna rağmen önünü alamayacağı durumların belirlenmesi halinde ise mevzuatına(yasama) yönelerek bu tür eylemleri kanunlaştırması ve suç unsuru haline getirmesi gerekmektedir. Bu şekilde

¹⁵⁸ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin, Ankara, 2009 s.128-129

¹⁵⁹ Bilal Eryılmaz, *Kamu Yönetimi*, Okutman Yay., Ankara 2010, s.254

kanunlarda boş bırakılmış ve düzenlenmemiş durumlar günün koşulları ve değişen zamana göre suç unsuru olarak tanımlanabilecektir. (örneğin Bilişim Suçları)

Diğer taraftan, güvenlik yönetimine yönelik kurulmuş kamu teşkilatlarında hassas görevlerde bulunan şahısların görevi sırasında ya da görevinden doğan durumların nereye kadar suç teşkil ettiği ve ya oluşabilecek istisnalar konusuna yukarıdaki örnekte olduğu gibi proaktif bir yaklaşımla düzenleme getirilerek açık ve net bir şekilde özellikli(Ör: Gizlilik esasına göre) olarak ifade edilmesinde fayda mütalaa edilmektedir. Aksi takdirde bu tür görevleri icra eden personelin yaptığı fiiller hakkında yaşadığı belirsizlik personeli kendini güvenceye almak adına statüko alanına sıkıştıracaktır. Beklenen reformist hareketlere girişemeyecek ve bahse konu olan görevleri yerine getiremediğinden kurumsal yapının gelişmesine de hizmet edemeyecektir.

5.4. Reformist Alan (D)

Reformist yaklaşımı olgusal nitelikte problem çözmenin, bilim üretmenin, bilinen ve belli süreçleri olan en güvenilir yolu olarak kabul edebiliriz. Statükocu(A alanı) yaklaşımın kendine problem çözmede temel aldığı; önceki uygulamalar, otorite figürleri, kişinin kendi deneyimleri¹⁶⁰ gibi kaynakları reformist yaklaşım bilimsellik temelinde incelenmesi gereken yan unsurlar olarak ele alır.

Zaten reformist alanda sürekli kalmanın işin doğası gereği ve taşıdığı risk nedeniyle mümkün olmadığı söylenebilir. Önemli olan gerekli eğitim alınarak statüko alanının bitiş sınırlarına yaklaşmak ve doğru karar-uygulamalarla reformist alana süreklilik arz edecek şekilde sıçramalar yapmaktır. Bu atak politika yazılı

¹⁶⁰ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005, s.5-10

kanunları temsil eden z doğrusunun pozitif yönde ilerlemesini sağlayacak müteakibinde getirilen yenilikleri gerisine alarak statüko alanının genişlemesini ve en son reformist belirlemelerin bu alanda muhafazasını sağlayacaktır.

Özet olarak, bu tarz yaklaşım ile kuvvetler ayrılığı ilkesine sadık kalınarak entelejansın kendisi ve diğer kurumlara desteğiyle “yürütmeye” yönelik işlevlerin proaktif bir şekilde çalıştırılması sağlanabilecektir. Bunun yanı sıra entelejans sayesinde yapılan tespitler, bilgi merkezli tahminler olarak “yasamada” masaya yatırılabilir nihayetinde “yargının” boşlukları doldurulacaktır.

6.Din Eğitiminin Bilgi Merkezli Toplumsal Güvenliğe Katkısı

Karar vericiler toplumsal yapıyı düzenlemek ve daha iyiye götürmek için sorumluluk üstlenirler. Onların en önemli ihtiyacı kendilerine gerçeği en iyi biçimde yansıtabilecek doğru bilgidir. Bu yönde yoğun çaba harcayan yapı ise istihbarattır. “Buradaki temel gaye ise toplumu oluşturan insanların ilişkilerini düzenlemektir. Bu amaçla yapılacak çalışmalara ahlak, hukuk, iktisat ve siyaset gibi disiplinler ne kadar katkı sağlıyorsa din de aynı ölçüde konu edilmelidir.”¹⁶¹

Yukarıda analitik düzlem üzerinde belirttiğimiz alt, üst ve hâkim kültür olarak pozitif alanda yükselen bir seyir izleyen kültür eğrisi için karar vericilerin öngörülerıyla toplumu getirmek istedikleri noktalar diyebiliriz. Bu amaca katkı sağlayacak bilgiyi elde etmek durumunda olan istihbaratçının dini, etnik ve ideolojik kültür konusunda alacağı eğitim ile çalışmalarını daha bilinçli yürüteceğini belirtebiliriz.

¹⁶¹Recep Kılıç, “Din Öğretiminin Felsefi Boyutu”, *Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.241

İnsan hayatının ve kültürün vazgeçilmez bir parçası olan din konusunda verilecek eğitimin gerekliliği tüm toplumlarca kabul edilmiştir. Ancak veriliş şekli konusunda tartışmalar sürmektedir.¹⁶² Zaten tezimizi temel sorularından biri “Nasıl bir din eğitim?”dir.

En başta şunu ifade etmeliyiz ki verilecek din eğitimi günün şartlarına ve bu bağlamda geleceğe ilişkin beklentilere uygun olmalıdır. Bu çerçevede entelejans mensubu; “hükümete, bilim adamlarına, politikacılara, eğitimcilere toplumsal düzenin korunması ve geliştirilmesi adına daha sağlıklı bilgiler sunabilecektir. Toleransı ve ayrımcılık yapmamayı gaye edinecektir. Bunun da ötesinde eşitlik ve karşılıklı saygıyı yükselterek, farklı kültürleri, etnik kimlikleri, dinleri ve inançları daha iyi anlamaya çalışacak diğer ifade ile toleranssızlıkla savaşıacaktır.”¹⁶³

Yukarıda dile getirildiği çerçevede istihbaratçıda beklendik davranışların oluşması için verilecek din eğitiminin,

-Dinler ve inançlara yönelik öğrenmenin temel özgürlükler, sivil değerler ve insan haklarına saygı temelinde gerçekleştirilmesinin,

-Din özgürlüğünün irdelenmesi ve yaşatılmasının,

-Toplumsal yapı içerisinde var olan din ve inanç organizasyonlarının göz ardı edilmemesinin,

-Objektifliğe yönelik dinamik bir çabayı içermesinin,

-Dinler ve inançlar hakkında eğitimi verecek kişide adil ve dengeli davranmasını sağlayacak bilgiyi, tutumları ve yetenekleri aramasının,

-Demokrasi, insan hakları çerçevesinde toplumun kültürel farklılıklara bakış açısının gelişimine hizmet etmesinin,

¹⁶² Yıldız Kızılabdullah, “Toledo Kılavuz İlkeleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C:11 Sy:32, Öncü, Ankara 2008, s.175-176

¹⁶³ Kızılabdullah, a.g.m, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 Sy:32, Öncü, Ankara 2008, s.177

-Farklı yerel dini görüşlere ve seküler çoğulculuğa duyarlı olmasının¹⁶⁴ yararlı olacağı ve kamu alanında din eğitiminin uygulanabilirliğini artırabileceği değerlendirilmektedir.

¹⁶⁴ Yıldız Kızılabdullah, “Toledo Kılavuz İlkeleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C:11 Sy:32, Öncü, Ankara 2008, s.178-179

III. BÖLÜM

ENTELEJANS, DİSİPLİN VE EĞİTİM İLİŞKİSİ

1.Entelejans ve Eğitim İlişkisi

Bugün için ekonomik, kültürel, sosyal, siyasal, bilimsel ve teknolojik alanda gerçekleşen tüm gelişmeler toplumların ve haliyle bireylerin düşünce ve duygularını doğrudan etkilemektedir. Yaşanan bakış açısı değişikliği uygarlığın davranışlarının ne yöne gideceğinin kestirilmesine yönelik oldukça fazla sorunu karşımıza çıkarmaktadır. Bu duruma çok dinli dolayısıyla çok kültürlülük kavramlarıyla eski standartlarından uzaklaşan bir dünyayı da eklediğimizde, bilgi merkezli tahminlerle toplumsal güvenlik yönetiminin temel dayanağı haline getirmek istediğimiz entelejans sorunların büyüklüğü karşısında çözüme gitmekte oldukça zorlanmaktadır. Çünkü bu yönde gösterilen gayret ağırlıklı olarak gelenekseldir.¹⁶⁵ Günümüz koşullarına uygun sağlıklı bir istihbarat başlangıcı yapmak ise entelejans ve akademik eğitim arasında ilişkiyi iyi kurmaya ve bunu kuvvetlendirmeye bağlıdır.

ABD Merkezi Haber alma Teşkilatı'nın kurucu Başkanı Allen Dulles 1963 basımı "The Craft of Intelligence"¹⁶⁶ adlı kitabında istihbaratı yetenek olarak ele almıştır. Geleneksel yaklaşım istihbaratı salt bir beceriymiş gibi kabul etse de entelejans aslında bugün geldiği noktada ağırlıklı olarak meslek kabul edilmektedir. İstihbaratın meslek olarak kabulüne giderken, hizmet içi eğitim, meslek memurunun kurumsal ve bireysel performans gelişimine katkı sağlayacak çok önemli bir faktör olarak devreye girmektedir. İstihbaratın günümüz koşullarında meslek ve beceri gibi özelliklerin her ikisini de üzerinde barındırdığını kabul etsek dahi entelejans

¹⁶⁵ Stephan Marrin, "İstihbarat Analizi: Becerinin Mesleğe Dönüşümü", *CIA sponsorluğunda 2005 yılında gerçekleştirilen Uluslararası İstihbarat Analizi Konferansı 'ndaki konuşması.*

¹⁶⁶ Allen W.Dulles (DCI), *The Craft of Intelligence*, Guilford, Conn: Lyons Yay., USA 2006

çalışmalarında edinilmiş deneyimler ile akademik eğitimle kazanılan uzmanlaşmış bilgi entegre edilmelidir.¹⁶⁷

Bu aşamada hizmet içi eğitimle pratik yeteneğin yanına akademik hazırlığı da koymak gerekecektir. Akademik hazırlıklar kapsamında din eğitiminin yeri istihbaratın mesleğe dönüşünde iyice belirginleşir. Çünkü bugünün dünyasına eskisi gibi filozoflar gelmeyeceği gibi peygamberler hiç gelmeyecektir. Bu noktadan hareketle yaşadığımız yüzyıl için tek din, mezhep, öğreti, kuram veya akımdan söz etmek mümkün değildir. Bu bağlamda günümüz toplumsal güvenliğinde özgürlükler, tolerans, hoşgörü, inançlara saygı, toplumsal uzlaşa ön plana çıkmış, hatta toplumsal güvenliğin oluşmasının temel unsurları olarak görülmüştür. Din eğitimi bu temel unsurları insana kazandırmayı yaşadığımız çağda kendine hedef edinmiştir. Nihayetinde istihbaratçıda insan olduğu için çağın koşullarına uygun din eğitimi alması, entelejansın akademik gelişimine katkıda bulunurken, dünya çapında istihbaratın oluşturulmasına ön ayak olur.

Öte yandan, Heuer'in mental bir süreç olarak tarif ettiği Entelejans döngüsü¹⁶⁸ sadece müşterilerin isteklerine cevap vermekle kalmaz, aynı anda istihbaratçıları da eğitir. Onlar için bilginin temellerini atar ve şahsi bilişsel yeteneklerini ortaya çıkarır.¹⁶⁹ Diğer bir ifadeyle bilişsel bir süreç olarak belirtebileceğimiz¹⁷⁰ istihbarat; bilgiyi toplayanı, değerlendireni ve bu analizleri kullananları zihin jimnastiği yapmaya sevk ederken farklı fikirler üretmeye ve alternatif sonuçlar hayal etmeye zorlamaktadır. Bu din eğitiminin “bilgi” meselesi ile

¹⁶⁷ Stephan Marrin, “İstihbarat Analizi: Becerinin Mesleğe Dönüşümü”, *CIA sponsorluğunda 2005 yılında gerçekleştirilen Uluslararası İstihbarat Analizi Konferansı'ndaki konuşması*.

¹⁶⁸ Richard J. Heuer, “Psychology of Intelligence Analysis”, *CIA Center for the Study of Intelligence*, Langley, 1999, s.1-3

¹⁶⁹ Julian Richard, *The Arts and Science of Intelligence Analysis*, Oxford University Yay., 2010, s.90

¹⁷⁰ Richard J. Hackman, Michael O'Connor, “What Makes For a Great Analytic Team? Individuals etc. Team Approaches to Intelligence Analysis”, *CIA İstihbarat Bilim Kurulu Raporu*, Washington DC, 2004, s.2

“bilinç” meselesindeki yakın ilişki görmesi gibidir. Gelineen noktada istihbaratçıda bilginin çözümlenerek bilinç haline getirilmesinin önemli olduğunu söylemek yerinde olacaktır ve burada din eğitimin katkısı yadsınamaz.

Sağlıklı kamu yönetiminde hayati önemi haiz istihbarat, din istismarı dahil toplumsal sorunlara ilişkin bilgi toplayarak madalyonun arka yüzünü göstermeye ve tespit ettiği olumsuzluklara, karşı koymaya çalışır. Bu da bilginin doğru elde edilmesine ve değerlendirilmesine bağlıdır. Bu amaçla en iyiye hedefleyen bir istihbarat üretimi buna bağlı organizasyon-personel-teknoloji-bilgi demektir. Entelejansın içeriği olarak ele alabileceğimiz söz konusu unsurlarda kalitenin yakalanması ise eğitimi¹⁷¹ entelejansın temel dayanağı haline getirmeye bağlıdır.

İslam, farklı ve uzak bölgelerde yaşayan insanlar arası ortak bağ kurmayı başarmış sevgi prensibine dayalı bir dindir. Öte yandan bilimin temel niteliklerinden biri yansız¹⁷² olmasıdır. Bu bağlamda Türk entelejansının merkezinde bulunan MİT’in sevgiyi prensip olarak görmesi, yansızlığı da en önemli bir ilkesi olarak geliştirmesi önemlidir. Ancak desteklenmesi için bilimsel yöntemin ve dinin öğretilmesi, akabinde personelin bu konuda beklendik davranışları geliştirmesi gerekir. Çünkü İstihbarat için ülkelerin inşasında yaşanan dinamizmin ve birlikteliğin yanında “enerji ihtiyaçları, silahlanma artışı, ekonomik kriz, uluslararası terörizm ve feodal/etnik itilaflardan doğan isyanlar vb. global sorunlar kesinlikle araştırılması gereken durumlardır. Bu bağlamda entelejansın ne kadar zor ve komplike olduğu ve hissedilen güçlükten dolayı bilimsel ve felsefeye dayalı çaba istediği anlaşılabilir.¹⁷³

¹⁷¹ Milli İstihbarat Teşkilatı, *Kitapçık*, MİT yayını, Ankara 1996, s.7

¹⁷² Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005, s.17

¹⁷³ Richard J.Kerr, “The Track Record: CIA Analysis from 1950 to 2000” Roger Z.George (Ed.)– James B.Bruce (Ed.) *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.35-36

Entelejans ile çeşitli eğitim konuları arasında kurulacak bağ gerek istihbarat çalışmalarını günümüz koşullarına paralel olarak geliştirilmesine gerekse teorik ve kavramsal alt yapının meydana getirilmesine oldukça fayda sağlayacaktır. Buradan yola çıkarak bilgi çağında akademik hazırlıktan yoksun zanaatsal istihbarat anlayışının bugünün gereklerini yerine getiremeyeceğini söyleyebiliriz.¹⁷⁴ Bu bağlamda, günümüz istihbarat uygulamalarında yeteneklere kazandırılacak teorik alt yapı çalışmaları büyük önem kazanmıştır. Çünkü artık başarı, bilgiyi elde etmekte değil, onu ayıklamakta, değerlendirmekte ve yönetmektir. Bunun nasıl yapılacağına ilişkin sorunun tam cevabı ise entelejans ve eğitimin akademik ölçülerde yan yana getirilmesi için yapılan planlamalar ve harcanan çabaların içeriğindedir denilebilir.

Başta ABD olmak üzere dünya çapında entelejansı bir bilim dalı haline getirmek, bunun yanı sıra onu destekleyecek akademik eğitimin programlanması ve ülkelerin kendine has istihbarat kültürünün ortaya konulması yönünde çabalar¹⁷⁵ hızla sürdürülmektedir. Bu noktadan hareketle entelejansın “disiplin yolunda ilerlemesi için, bilimsel tutum ve davranışlar”¹⁷⁶ ve gerekli etişin personele kazandırılması ihtiyacının eğitim ve entelejans arasındaki ilişkiyi doğrudan ortaya çıkardığı söylenebilir.

¹⁷⁴ Stephan Marrin, “İstihbarat Analizi : Becerinin Mesleğe Dönüşümü”, CIA sponsorluğunda 2005 yılında gerçekleştirilen Uluslar arası İstihbarat Analizi Konferansı’ndaki konuşması.

¹⁷⁵ Robert M.Clark, *Intelligence Analysis a Targer Centric Aproach*, CQ Press, 2010, Washington DC, s.253

¹⁷⁶ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005, s.4

2. Entelejansa Disipliner Bakış Açısı

Başlangıç olarak köklü tarihsel geçmişiyle birlikte Türk Entelejansı'nın ele aldığı bütün olayları kayda geçirdiğini söyleyebiliriz. Hatta kendine has yöntemlerle daha detay söylemek gerekirse büyük ağırlığını tecrübî incelemelerin aldığı bir metotla olayları birbirleriyle ilişkilendirme cihetine gittiğini de belirtebiliriz. Bu bağlamda istihbarat arşivleri bilimsel araştırmalar için ihtiyaç duyulacak tüm verilere sahiptir. Böyle bir araştırmanın amaçlarının sınanması için ise hipotez¹⁷⁷ olarak istihbaratı bir disiplin kabul edilebilir. Bu tarz araştırmalara iyi bir başlangıç yapmak ise ancak yukarıda belirtildiği üzere iyi bir akademik eğitimle sağlanır.

Sahaya ilişkin yapılacak düşünmelerin ister dini ister etnik isterse ideolojik olsun, temellendirmesi “Entelejans bir disiplindir” varsayımı üzerinden gerçekleştirilecek olursa, istihbarat ve eğitim konularında ileri sürülecek her savın kendine sağlam bir dayanak bulabileceğini söyleyebiliriz. Ayrıca çok az bilimsel çalışmanın bulunduğu bu özellikli ve hassas sahada yapılacak araştırma sonuçlarının bilgi kirliliğine neden olmayacak şekilde az, öz ve kontrollü olarak ortaya konulmasında fayda mütalaa edilmektedir. Çünkü “Entelejans” eğitimi için istenen sağlam kavramsal ve kuramsal alt yapı ancak bu tarz sınırlamalarla oluşabilir.

Entelejansın iştigal alanına giren birçok durum sosyal bir olgu olup, sosyal bilimlerle doğrudan bağlantılıdır. Bu itibarla sosyoloji, psikoloji, hukuk, siyaset bilimi, teoloji, felsefe gibi farklı bilgi ve bilim dallarının sahasına girmektedir. Dolayısıyla sosyal olguları, soyut bilimlerden olan matematik, mantık ve doğa bilimleri gibi bir doğruluk içerisinde ele almak mümkün değildir. Burada etkili birinci faktör, günümüzün çarpan etkisi de dikkate alındığında sosyal olayların

¹⁷⁷ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005, s.68-70

şartları bireylerin, toplumların ve devletlerin gelişim ve değişme süreçleriyle zamana ve mekâna bağlı olarak farklılıklar gösterebilmesi; ikinci temel faktör ise, tarihi ve dini birtakım gelişmeler ve bu yönde yapılan ilişkilendirmelerdir.¹⁷⁸ Bu bağlamda, entelejansın sosyal bilimler dâhilinde çeşitli disiplinlerle bir araya gelerek, her birinden istifade edebileceğini söylemek yerinde olacaktır. Ancak İstihbarat diğer disiplinler gibi saf bir bilim disiplini olarak çalışma yapacak durumda değildir. Çünkü henüz bu konuda genel yasalara ulaşamamıştır.¹⁷⁹

Bilindiği üzere bilimler için en genel sınıflandırma doğal bilimler ve sosyal bilimler şeklindedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi doğa bilimleri doğadaki gerçekleşen biyolojik ve fiziksel olaylarla ilgilenir. Konusu daha çok fizik kanunlarını saptamak, varlıkların biyolojik oluşumlarını incelemektir. Sosyal bilimler ise, ağırlıklı olarak insan yaşamı üzerine çalışmalar yapar. Psikoloji, antropoloji, sosyoloji, tarih, siyaset bilimi, ekonomi, teoloji sosyal bilimlerin alt disiplinlerini meydana getirir.¹⁸⁰

Yukarıda belirtilen sosyoloji, psikoloji, antropoloji, ekonomi ve teolojinin uğraş konularıyla ilgili öngöründe bulunması, çalışma alanına giren bireyin veya topluluğun davranış biçiminin belirsizliği nedeniyle güçtür. Bu açıdan bilimsel veri toplamak zorlaşır. Sosyal bilimlerin pek çoğunda yaşanan bu tarz sıkıntılar istihbarat için de söz konusudur. Yani veriler, insan veya organizasyonların bilinçli olarak ortaya koydukları yanıltıcı hareketler dikkate alınarak toplanmak durumundadır.

¹⁷⁸ Ömer Urhal, *Küreselleşen Dünyada Güvenlik*, Adalet Yayınları, Ankara 2009, s.278-279

¹⁷⁹ Hüner Şencan, “*Davranış Bilimleri*”, <http://huner4.tripod.com/abc.pdf> [19/05/2013]

¹⁸⁰ Şencan, a.g.m., <http://huner4.tripod.com/abc.pdf> [19/05/2013]

Belli disiplinlerin sosyal bilimlerin içinde incelenmesini sağlayan faktörler; sahip oldukları köklü kural, metot ve sistemlerdir.¹⁸¹ Aslında sanatsal aktiviteleri de içine alan, sosyal bilimler de dâhil tüm bilimlerin çıkış noktası olan felsefe de, bilginin gerçekte olan bağının kurulması ve bütüne ulaşmak açısından istihbaratla doğrudan alakalıdır.¹⁸² Felsefe insanı, toplumu ve hayatı anlama gibi geniş bir çalışma alanına sahipken, istihbarattan beklenen de bundan çok farklı değildir.

Din eğitimi sosyal bilimlerinin verileri ile sürekli iletişim halindedir. Bununla birlikte istihbaratın sosyal bilimlerin disiplinlerinden en çok faydalanan fakat onlarla en az etkileşim içerisinde bulunan bir meslek olduğunu belirtebiliriz. İstihbaratın, sosyal bilimler içinde disiplinler arasındaki organik bağa benzer nitelikte alt bir disiplin olarak yerini alması halinde ilmi yapısı görünebilecektir. Aynı zamanda yetenekten mesleğe doğru olan seyrini ihtiyaç duyduğu disipline doğru da yapabilecektir. Bilgiyi elde etmek ve yönetmek gibi mesleki uygulamalarının yanı sıra disiplin olma yolunda yürüteceği akademik çalışmaları ile öğrenen bir organizasyon haline gelebilecektir.¹⁸³

3. Entelejans: Yöntemsel Arayışlar

Bilimsel araştırma, problemlere güvenilir çözümler bulmak gayesinde, planlı ve sistemli olarak verilerin toplanması analizi, değerlendirilmesi ve raporlanması sürecidir.¹⁸⁴ ABD Savunma Bakanlığı Askeri Terimler Sözlüğü'nde istihbarat¹⁸⁵ şu

¹⁸¹Rebecca Fisher, Rob Johnston, "Is Intelligence Analysis a Discipline?", Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.) *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.55

¹⁸²Erik J.Dahl, "Missing the Wake-up Call: Why Intelligence Failures Rarely Inspire Improved Performance", *Intelligence and National Security*, J.V. 25:6, Londra 2010, ss. 778-799

¹⁸³ Fisher, Johnston, a.g.m., Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.) *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008,s.63

¹⁸⁴ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005, s.22

¹⁸⁵ ABD Savunma Bakanlığı Askeri Terimler Sözlüğü
<http://www.dtic.mil/doctrine/jel/doddicr/data/i/4850.html> [22/12/2012]

şekilde tanımlanmaktadır: 1.Yabancı devletler ya da bölgeler hakkında toplama, işleme, analiz ve değerlendirme işlemlerinden geçen bilgilerin üretilmesi safhasıdır. 2.Rakipler hakkında gözetleme, araştırma, inceleme, analiz sonucu elde edilen bilgi ve tecrübelerdir. Bu itibarla bilimsel araştırma süreci entelejansın aşamaları ile birlikte değerlendirildiğinde örtüşen taraflar çok net bir şekilde görülür. Bunun yanı sıra, epey süredir din eğitimi de bir disiplin olarak yeni yöntemsel arayışlarını sürdürmektedir.

Bilginin biriktirildiği ve inşa edildiği her aşamada kendini gösteren araştırma için entelejansın sistematüğini ve metodolojisini geliştirmek önemlidir. Henri Poincare’ın deyişiyile “Bir ev taşlardan yapıldığı gibi, bilimde olgularla inşa edilir. Ama nasıl bir yığın taş ev denilmezse, olgular koleksiyonuna da bilim denemez”.Burada bir bilim dalına, bir disipline ve bilimsel araştırma metotlarının istihbarata uyarlanmasına ihtiyaç vardır ve entelejansın vizyonu; “fonksiyonlarına bilimsel araştırma metotlarını entegre etmek” olarak açıklanabilir.

Öte yandan bilimsellik yolunda Entelejansın geldiği noktanın belirlenmesi için var olan kayıt ve belgelerin taranması gerekecektir. İstihbaratın, sahadaki problemlere ilişkin bilinmezliğini azaltmak, bu kapsamda araştırmalar yapmak, raporlamak, yorumlamak, toplumsal güvenlik ya da stratejik konularda sürdürülen müzakerelere etkili alt yapı oluşturmak ve karar vericileri atlayabilecekleri veya önemsiz görebilecekleri birçok konuda uyarmak olan”¹⁸⁶ günümüzdeki misyonuna dini, etnik ve ideolojik çerçevede ne kadar yaklaştığı bu şekilde belirlenebilir.

¹⁸⁶Richard J.Kerr, “The Track Record:CIA Analysis from 1950 to 2000”, Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.), *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.37

3.1. CIA Örneğinde Yöntemsel İncelemeler

Entelejans ve disiplin konusunda yöntemsel açıdan ABD’li uzmanların kendileri dışındaki ülkelere istihbaratı geliştirmek konusundaki istekliliklerini göstermenin yanı sıra Entelejans Toplulukları (Intelligence Community-IC)’nın çalışmalarına katkı sağlama beklentileriyle yayınladıkları birkaç örneğe burada yer vermekte yarar vardır.

Soğuk Savaş sırasında ABD istihbaratının, Sovyetlerin askeri ve stratejik güçlerini değerlendirmek, doktrinleri, taktikleri, kabiliyetleri ve niyetleri hakkında yargılar üretebilmek en başlıca çabasını oluşturmuştur. Kapalı kutu olarak tabir edilen Sovyetler Birliği hakkında 1950’lerde çok az şey bilinmekteydi. CIA çalışanları istihbarat girişimlerini “bilgisizlik envanteri”¹⁸⁷ olarak nitelemişti. Bu itibarla sağlıklı analizler için verinin toplanması ve kullanılması için yöntem geliştirmeleri gerekiyordu. Toplama için insana, görüntülere, iletişime, elektronik sinyallere ve diğer verilere dayanan bir sistem inşasına ihtiyaç duyulurken bu paralelde analizde verilerin nasıl kullanılacağına ilişkin araştırmalar da yürütülmekteydi.¹⁸⁸

CIA, Albert Wohlstetter’ın 1950’li yıllardaki “rekabetçi analiz” yönetimine dayandırılan çeşitli metotlar denedi. Her ne kadar iki yönlü marjinal eleştirilere maruz kalsa da, bu uygulamanın; ilerideki tahminlerin üretiliş biçiminde bazı teknik değişikliklere yol açarak ABD istihbaratına katkı sağladığı yetkililerce açıklandı. Burada, Rekabetçi analizin politik etkilerden kendini kurtaramadığını ve başlangıcının, “Nükleer dengenin işleyişi ve istikrarı ile ilgili temel kavramlar ve

¹⁸⁷ Noel E.Firth – James H.Noren, Max Millikan, *CIA Araştırma ve Raporlama Biriminin kurucu direktörü (1951-1952) üzerine yazılar: Sovyet Savunma Harcamaları-CIA Hesaplamaları Tarihçesi* (1950-1990-Soviet Defence Spending:A History of CIA Estimates), Texas Üniversitesi, 1998, s.13

¹⁸⁸ John H.Hedley, “The Evolution of Intelligent Analysis”, Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.), *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.36

ilkeler” üzerine RAND Corporation’da¹⁸⁹ gerçekleştirilen “ampirik araştırmalar”¹⁹⁰ olduğunu belirtmekte de yarar vardır.

Burada ele alacağımız diğer durum, CIA’nın 1950’lerde Sovyet ekonomisi ve ordusunun gücüne yönelik değerlendirmeleridir. Söz konusu analiz sonuçları durumu olduğundan daha çok veya olduğundan daha az gösterdiği yönünde eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁹¹ Diğer örnek; CIA analistlerine yönelik ABD Dış İstihbarat Danışma Kurulu’nun 1976 yılında resmi denetim amaçlı “A Takımı/B Takımı” çalışmasıdır. İki farklı değerlendirme arasında karşılaştırma yapan bu çalışmanın sonucu; milli istihbarat tahminlerini hazırlayan uzmanların sistematik önyargıya sahip oldukları ve Sovyet askeri hedeflerini yanlış anladıkları yönünde şekillenmiştir.¹⁹²

Bu noktada din eğitimi dahil çeşitli disiplinlerin katkısı ile geliştirilebilecek yöntemsel arayışlar açasından;

-Bilimin temel işlevleri arasında yer alan kontrol(iç-dış)¹⁹³ mekanizmasının özenle kurulması ve sağlıklı bir şekilde işletilmesi halinde eleştirileri makul ölçülere çekebileceğimizi,

-Bilginin, bilimle felsefe arasında ortak bir kavram¹⁹⁴ olduğundan hareketle Entelejans ve Felsefe arasındaki bağı sıkı kurarak her ikisinin de merkezinde bulunan insan ve eylemleri konusunda daha sağlıklı bilgiler elde ederek problem alanlarını çözümlayebileceğimizi,

¹⁸⁹ John H.Hedley, “The Evolution of Intelligent Analysis”Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.), *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008,s.37

¹⁹⁰ <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5526.pdf> (s.328-329) [20/05/2013]

¹⁹¹ Franklyn D.Holzman, Politics and Guesswork: “CIA and DIA Estimates of Soviet Military Spending”, *International Security* 14, Fall 1989: ss.101-31 – William T. Lee, *The Estimation of Soviet Defense Expenditures 1955-75: An Unconventional Approach*, Newyork 1977

¹⁹² Albert Wohlsttter, “Is There a Strategic Arms Race”, *Foreign Policy* C.15, ABD, 1974, ss.3-20

¹⁹³ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005, s.105-109

¹⁹⁴ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2008, s.17

-Felsefi açıdan bir örnekle, veri toplama ve analizinde teknik istihbaratın kolu olan görüntü istihbaratının¹⁹⁵ analizini, bir alegori olarak bilimsel açıdan ele alabileceğimizi öne sürebiliriz.

Dikkate alınacak maddeler dâhilinde entelejansın disiplinler araştırmalarında; “Bu olay ne zaman oldu?”, “Bu duruma neden olan dini, etnik, ideolojik koşullar nelerdir?” “Olay öncesi ne analizler yapıldı ne oldu?”¹⁹⁶ “Entelejans destekli geçirilen süreçte memnuniyeti ve memnuniyetsizliği sağlayan nelerdir?” şeklindeki soruları her zaman kendimize sorabiliriz. Soru sormak önemlidir, doğruyu soruyu bulmak ise entelejansta temel amaçtır.

Ayrıca, belirtilen dönemde CIA’in, analistlerinden hedeflerinin henüz tam olarak geliştirilmemiş oldukları planlarını öngörmeleri beklentisi içerisine girdiği gözlemlenmektedir. Bu kapsamda Sovyet hareketlerini Sovyetler perspektifinden değerlendirme çabalarına girişmişlerdir.¹⁹⁷ “Empati kurma” olarak adlandırabileceğimiz söz konusu yaklaşım Psikoloji Bilimi açısından da geçmişte bazı olumsuz eleştiriler maruz kalmıştır. Bugün için ise Psikolojinin vazgeçilmezi olmakla birlikte¹⁹⁸ üzerinde çalışılan coğrafyanın kültürünü ve döneme ilişkin düşünsel etkileri hesaba katmadan yapılamayacak bir iştir.

Bununla birlikte, her şeyde olduğu gibi entelejansta da niyet anlamak oldukça zordur. Bu zor talebin karşılanması için üst düzey bir sosyal zekâya ihtiyaç vardır. “Sosyal zekâ” Psikolog Edward Lee Thorndike’nin bölümlediği(Sosyal zeka gardnere’ın değil mi buraya dikkat edelim) Soyut, Somut, Sosyal zeka alanlarından

¹⁹⁵Hakan Fidan, *Diplomacy in the Information Age ; The Use of Information Technologies in Verification*, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2006, ss.102-108

¹⁹⁶Tuğrul Ayyıldız, “Kritik Olaylar Tekniği Kullanarak Analiz Yapma ve Araştırmalarda Kullanma”, Atilla Yüksel – Burak Mil – Yasin Bilim, Nitel Araştırma, Detay, Ankara 2007, s.245

¹⁹⁷Richard J.Kerr, “The Track Record:CIA Analysis from 1950 to 2000”, Roger Z.George (Ed.)– James B.Bruce (Ed.) *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.39

¹⁹⁸ Üstün Dökmen, “Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki”, Detay için bkznz <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/518/6482.pdf>

biri olarak literatüre girmiştir. İnsanları anlama ve insanlarla ilişki kurma becerisi olarak özetlenebilecek sosyal zeka kişiler arası ve kişi içi olarak ele alınırken günümüzde kullanılan “duygusal zeka”¹⁹⁹ kavramı ile hemen hemen örtüşür.

Niyet okumanın belli bir standarda getirilmesi ve savunulabilmesi için kendini farkında olmak, duyguları yönetmek, kendini güdülemek, empati kurmak ve ilişkileri yönetmek şeklinde olan “Duygusal Zeka” süreçlerinden²⁰⁰ istifade edilebilir. Geline nokta Kerr’in “Hiçbir Sovyet liderinin bir planı yoktu, ele geçirilip analiz edilecek hiçbir gizli direktifi yoktu ki, bu da Sovyetler Birliği’nin sonunu hazırladı” cümlesi önemlidir.²⁰¹

CIA’in Çin’i izlemeye yönelik faaliyetlerine genel anlamdan bakıldığında yakın bir şekilde takip edildiği, ancak analistlerin, hakkında hiçbir somut bilgisi olmayan Sovyet tipi bir polit-büroyu anlamakta zorlandıkları söylenebilir. CIA’in uzun süre Çin’i izlemiş yetkililerinden birinin ortaya koyduğu gibi ilk dönemde istihbarat analistleri Çin Komünist Partisi’nin iç işleyişi hakkında akademisyen ve basın mensubu olarak benzer işler yapan akranlarına kıyasla bir kaç avantaja sahiptiler²⁰² sözünden CIA’nın problem tespiti ve kriz yönetimine ilişkin başlangıcı OSİNT(Açık Kaynak İstihbaratı)’le yaptığını söyleyebiliriz. Burada CIA’in Çin’e ilişkin değerlendirmelerini yine OSİNT’in bir bölümünü oluşturan diplomatik-siyasi-ekonomik açıklamalar ve yine aynı çerçevede yazılı belgelerle ve bir takım resmi kayıtlarla temellendirildiği tahminimizi söylemek yerinde olacaktır. Örnek olarak CIA analistlerinin; Çin yönetimi içindeki iç baskılar ve anlaşmazlıkları rapor

¹⁹⁹ John D.Mayer, Peter Salovey, “The Intelligence of Emotional Intelligence”, The University of New Hampshire, 1993, detay için bkz http://www.unh.edu/emotional_intelligence [05/06/2013]

²⁰⁰ Mayer, a.g.m., http://www.unh.edu/emotional_intelligence [05/06/2013]

²⁰¹ Richard J.Kerr, “The Track Record:CIA Analysis from 1950 to 2000”, Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.) *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.39

²⁰² John K. Allen, John Carver, Tom Elmore, *Tracking the Dragon : National Intelligence Estimates on China during the Era of Mao 1948-1979*, CIA, Washington DC 2004, s. xii

etmeleriyle bağlantılı Lin Pao'nun 1972'de Sovyetler Birliğine iltica girişiminin bildirilmesi verilebilir.²⁰³ Böyle bir durumda Marksist yapıdaki bir toplumda dinin yerine ilişkin bir takım sorular akla gelebilir. Marksist'in dinide Marksizm'dir. Din eğitimi bu bilgiyi verebilir.

Konuya ilişkin çeşitli temellendirmeler dahilinde, Entelejans için veri toplamada, bilimsel açıdan literatür tarama ile özdeşleştirebileceğimiz açık kaynak incelemesi önemli yer tutar. OSİNT'in istihbarat genelindeki yeri üzerine düşünülürken, bilimin, medyanın, multimedyanın yaptığımız çalışmaların vazgeçilmezi olduğu ve ilk tespit adına hızın temel alınması gerektiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda OSİNT konusunda yapılacak yöntemsel açılımların Türk İstihbaratını oldukça geliştireceği belirtilebilir.

Öte yandan Soğuk Savaş döneminde CIA analizcileri 15 yıl süreyle Vietnam üzerine çalışmışlardır. Bu bağlamda ABD, kuvvet kullanmayı düşünen düşman veya düşman olması muhtemel ülkenin askeri hareketliliklerini ikaz istihbaratı bağlamında tespiti yönelmiştir. Konuya ilişkin elde edilen istihbarat kapsamında değerlendirmelerin iletildiği müşterilerden ise durumun kötümser ya da iyimser olduğuna dair farklı geri bildirimler alınmıştır.²⁰⁴

Yine ikaz istihbaratı açısından ele alınabilecek CIA'nın bakış açısıyla Kuzey Kore örneğinde ise, söz konusu ülke ani ve anormal bir şekilde askeri harcamalara yönelmiş ve bu konuda yatırımlarını artırarak çeşitli hareketlilikler sergilemiştir. Buna ilave olarak faaliyetlerde görülen artış paralelinde halka yapılan dini ve ideolojik telkinlerdeki hareket birçok şeyin işaretini istihbaratçıya verir. Bunları

²⁰³ Richard J.Kerr, "The Track Record:CIA Analysis from 1950 to 2000", Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.) *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.43

²⁰⁴ Kerr, a.g.m., Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.) *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.44

dikkate almadan yapılan tespitlerle dahi görülen nükleer silahlanma ABD’yi 1980-1990 yılları arası oldukça tedirgin etmiş ve istihbarattan beklentilerini artırmıştır. CIA’in talepleri hızla karşılamak adına eksik bilgilerle ve ağırlıklı geleneksel yöntemlerle sonuca gitmeye çalışması ise karar vericiler nezdinde eleştirilmesine neden olmuştur.²⁰⁵

Vietnam ve K.Kore örneklerinde CIA’in aldığı tepkilere bakarak entelejansta bilgi merkezli tahminlerin, bilimselliğin ve bu yönde dayanak oluşturmanın önemini değinebiliriz. Entelejans bilimin katkısıyla daha kuvvetli, hata payı düşük ve güvenilir olacaktır. Hatta böyle bir istihbarat müşteriler tarafından ciddiyle ele alınacaktır. Bilimsellik ile beklenen seviyede desteklenen entelejans salt bilgiyi yansıtan edilgen yapısından kurtulabilir ve bilgiyi kullanan etkin konuma gelir. Ancak, istihbaratın bu seviyeye ulaşması durumu da “bilgi yönetimi”ne olan ihtiyacı yanında getirir.

Kaynağına veya doğruluğuna/yanlışlığına bakılmaksızın insanları uğruna her şeyini feda edebilecek duruma getirebilecek dini bilginin etki üstünlüğünden hareketle bilginin, elde eden insanı da iletilenleri de etkilediğini söylemek zor olmayacaktır. Daha kolay anlatım için basit bir örnek vermek gerekirse, “evinden çıkmış işine doğru giden şemsiyesiz bir adama bugün büyük bir ihtimalle yağmur yağacak dersiniz, en azından yanına bir şemsiye almasını sağlarsınız”. İşte bu noktada bir davranış değişikliğine sebebiyet verilmiştir. Bununla birlikte bilgi yoluyla neden olunan bu davranış değişiklikleri; bireyi/toplulukları olumlu ya da olumsuz yönde etkileme gibi ikili bir sonuca sahiptir. Nihayetinde şunu söyleyebiliriz, entelejansta bilginin elde edilmesi ve değerlendirilmesi süreci kadar

²⁰⁵ Richard J.Kerr, “The Track Record:CIA Analysis from 1950 to 2000”, Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.) *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.45

uygulamada kullanılması veya müşteriye yansıtılması biçimi de çok iyi yönetilmesi gereken bir aşamadır. ABD eski ulusal güvenlik danışmanı Brent Scowcroft'un "...çalkantılı dönemde entelejansın kendisine iyi bir şekilde servis yapıldığı, amacın bilgi vermek ve karar verme sürecinde ki belirsizliği daraltmak ve politikaları mantıklı sınırlar içinde tutmak olduğu"²⁰⁶ sözüne yukarıda anlatılanlar çerçevesinde bakılabilir.

Evrensel özelliği sahip din bilgisinin göz ardı edilerek gerçekleştirilemeyecek, bilgi yönetimi, kullanılacak bilgiyle müşterinin psikolojisinin ne yöne çekileceğinden, operasyonlar kapsamına giren herkesin beklenen düşünce ve davranışa yöneltilmesine kadar çok kapsamlı planlamaları ve uygulamaları içerir. Bu durumda entelejans uzmanlarının "bilgiyi ne ölçüde, kime/kimlere, nasıl" sunayım? vb. soruları kendine sık sık sorması gerekecektir.

3.2. Entelejans Çalışmalarının Güvenilirliğini Artırmak: Epistemolojinin Entelejans İçin Önemi

Epistemolojinin temel kaynağı din ve felsefe iken, hiçbir zaman tek kaynaktan hareket etmeyecek olan bilimin tek dayanağı ise temel bilgidir ve istihbaratın da öyledir. Bağlı bulunduğu silsile unutulmadan bilimin, Anlama(Bir olay veya önermenin daha önce bilinen kanunun veya formülün sonucu olduğunu görme), Açıklama (Bir olguyu, bir durumu çözümledikten sonra, öğeler arasındaki bağlantıları açığa çıkarma yoluyla aydınlatma, iki şey arasında nedensel bağlantıyı gösterme), Kontrol (Bir şeyin gerçeğe ve aslına uygunluğuna bakma) olarak

²⁰⁶ Bren Scowcroft, "Letter to the Editor", *Washington Post Yay.*, January 12, 2000

adlandırılan temel işlevlerinin istihbarat ihtiyaçlarının karşılanmasındaki her mekanizmanın daha sağlıklı işletilmesine katkı sağlayacağı da aşikârdır.²⁰⁷

Bilginin epistemolojisinin daha kapsamlı izahı açısından Ahmet Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" isimli eserinde Uluslararası ilişkiler alanında ele aldığı ve sosyal nitelikli çalışmalar temelinde incelediği boyutları burada vurgulamakta yarar vardır: "Tasvir (betimleme), açıklama, anlama, anlamlandırma ve yönlendirme"²⁰⁸ Uluslararası ilişkiler açısından belirlenen boyutların stratejik ve toplumsal güvenliğe de uygulanabileceğini söyleyebiliriz.

Epistemoloji temelli Entelejans kapsamında Davutoğlu'nun deyişiyle: "Tasvirde, zihinde anlık oluşan resim söz konusudur. Zihinsel sürecin en basit bölümüdür. Alt yapı yoktur ve anlık karar verilir. Tek kaynaktan alınan karar ise manipülasyona yol açar. Entelejansın arka planını 'açıklamak' gerekir ki burada zihinde birçok resim belirir. Bu çok sayıda resimler arası geçiş zaman boyutuna bağlıdır ve konjonktürel etkiler her resim için varlığını korur. Davutoğlu bunu 'süreç analizi' olarak kavramlaştırmıştır. Sebep-Sonuç ilişkisinin geliştirmesi ile başlayan süreç tasvirden açıklamaya geçmek olarak kabul edilebilecekken analize atılan ilk adımdır. Resimler sistematik olarak ardı ardına sıralanırken değerlendirme hareket kazanır."²⁰⁹

Meydana gelen süreç içinde "mevcudiyet kazanan tüm aktörlerin anlam dünyalarına dahil olma ihtiyacı ise bizi 'anlama' aşamasına götürür. Aktörler hangi saiklerle hareket eder sorusunun cevabı aranır. Kişinin iç dünyasının çözümlenmesine ancak onunla bire bir diyalog kurmak suretiyle geçilebilir. Bununla

²⁰⁷ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005, s.8-11

²⁰⁸ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yay., İstanbul 2001, ss.1-12

²⁰⁹ Ahmet Davutoğlu, *İstihbarat Toplulukları Konferansı (ICINTA) 04/06/2012 tarihli açılış konuşması*, Ankara 2012

birlikte aktörlerin içsel ve dışsal irtibatlarının anlaşılması gerekliliği İstihbarat açısından bizi, akademik araştırmalardaki ‘tek yönlü’ analizden ‘çok yönlü’ değerlendirmeye doğru taşır.”²¹⁰

‘Anlamlandırmada ise “kendi bölgemiz ve ittifak sistemimiz hakkında istihbaratın geri beslenmesi önem kazanır. Eğitimin bir parçası olan bu işlev vizyoner karar alıcılara katkı sağlar ve onları kriz yönetiminden mümkün olduğunca uzak tutar. Bu bağlamda son boyuttaki ‘yönlendirmenin’ karar vericilerce kabulü sağlanırken istihbarat ile koordineli çalışmanın işleyişi oluşturulur.”²¹¹ Artık entelejans yasama, yürütme ve yargının sağlıklı parçasıdır.

İstihbarat ile gerçek arasında kurulan bağda çeşitli niteliklere sahip bilgiye her zaman ihtiyaç olacaktır. Bilginin bir ucunda entelejans yapan insan, diğer ucunda ise bilinen doğal, toplumsal, politik, dini, ekonomik, psikolojik her türlü olgu, olay ve nesne yani gerçek vardır. Ayrıca, entelejans topluluklarında insan hem bilen, hem de bilinen konumunda bulunabilir. Bunlarla birlikte filozofların epistemolojik sorular olarak adlandırdıkları; “Bildiğimiz şeyin ne olduğunu nasıl biliriz? – Bu bilginin kaynağı ne kadar iyidir?” vb. entelejans probleminin özüne dair ipuçları verebilir.²¹² Entelejansın ilk amacı bilgiye ulaşmak ve müteakibinde analizini gerçekleştirerek bilgi-inşa faaliyetini geliştirmek ise analiz düzeyinin yükseltilmesi için epistemoloji bilgisine ihtiyaç duyacağımızı söyleyebiliriz. Felsefenin alanları arasındaki “Epistemoloji” bilginin teorisi, orijini ve doğası ile ilgilenir. Bilgi sorunu olarak da açıklanabilecek epistemolojik yaklaşım²¹³ ile entelejansta; bilgi üretiminin nasıl

²¹⁰ Ahmet Davutoğlu, *İstihbarat Toplulukları Konferansı (ICINTA) 04/06/2012 tarihli açılış konuşması*, Ankara 2012

²¹¹ Davutoğlu, ICINTA, açılış konuşması

²¹² John J. Hamre, “İrak’daki Kitle İmha Silahları ile İlgili Başarıyoruz Milli İstihbarat Tahmini Hakkında Yorum”, *Havacılık Haftası ve Uzay Teknolojisi*, ABD, 22 Eylül 2003

²¹³ Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, Anı, Ankara, 2009, s.10

oluştugu ortaya çıkarılabilirken ve bu bilgiyi üretme yollarından bazılarının diğerlerine göre nasıl daha güvenilir olduğu belirlenebilir. Entelejans tartışmasının çekirdeğine epistemolojik değerlendirmenin alınması halinde; bilmenin (bilgi toplamının) değişik yollarının entelejans yaratımına nasıl büyük etkiler sağlayacağını görebiliriz.²¹⁴ Burada dini öğrenmeden ulaşılabilecek felsefenin sağlıklı olmayacağını belirtebiliriz.

3.3. Bilgi ve İstihbarat

Entelejans, sivil liderlerin ve askeri komutanların karar alırken kullanacağı alternatif seçeneklerin oluşmasını ve bunların sonuçlarını değerlendirebilmesini sağlayan çevremize dair bilgi ve önbilgileri oluşturur.²¹⁵ “Din” sahasına ilişkin sınırlandırdığımız entelejans bu konudaki toplumsal güvenliği tehdit eden sorunları önlemek ve çözmek amacıyla bilgiyi toplar ve kullanır. İstihbaratla üretilen ve dağıtılan bilgiyi karar vericilere sunulmakla birlikte kurum içinde de kullanılır. Bu anlamda karar vericiye katkı sağlayacak ve onun için yeni olacak bilgi istihbaratın hem hammaddesi hem de ürünüdür. Ürün yorumsuz olmaz ancak bu durum verinin işlenirken tarafsız bir süreçten geçmeyeceği anlamına gelmemelidir. Burada dini doğru anlamının ve anlatmanın önemi büyüktür.

Öte yandan bilim ve bilgi ışığında entelejansı bilginin toplanması ve onun değerlendirmesi olarak iki önemli basamakta inceleyebiliriz. Bu süreçler etkin ve sistemli bir şekilde tamamlandıktan sonra ülke menfaatlerine aykırı hareket eden

²¹⁴Woodrow J.Kuhns, “Intelligence Failures: Forecasting and the Lessons of Epistemology in Paradoxes of Strategic Intelligence”, ed. Richard K.Betts and Thomas G.Mahnken, Frank Cass, London, 2003; ss.80-100; Michael W.Collier, “A Pragmatic Approach to Developing Intelligence Analysis”, *Defense Intelligence Journal* 14, no.3, 2005, ss.17-35; Methew Herbert, “The Intelligence Analyst as Epistemologist”, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 19, no.4, Winter 2006, ss.666-84

²¹⁵ DNI web site; www.dni.gov. – Office of Public Affairs, CIA, *Consumers’ Guide to Intelligence*, CIA, Washington DC, 1999, s.vii

ülke, oluşum veya unsurların din istismarına, bölücü etnik yapısına veya ideolojisine, organizasyonuna ve eylemine yönelik tespitler ışığında karşı koyma çalışmaları uygulama adı altında yürütülür. Bununla birlikte uygulamaya ilişkin sonuçlar bilgi toplama süreci ve müşteri ihtiyaçları dâhilinde geri besleme yapılarak döngü oluşturulur.

Bilginin toplanması ve değerlendirilmesi istihbarat çarkının en önemli aşamalarıdır. Bu aşamalar arasındaki bağ bilim ve felsefe arasındaki ilişkinin incelenmesindekilerle büyük benzerlikler taşımaktadır. İstihbaratta bilgi toplanırken üzerinde çalışılan konunun parçalarına odaklanılır ve bütünden uzaklaşılır. Her ne kadar geleneksel olsa da bilimsel araştırma metotları içinde yer alan gözlem, görüşme, belgesel tarama gibi veri toplama çeşitlerinden benzer bir şekilde istifade edilir. Bulgular yorumlanır ve raporlanır. Bu açıdan istihbaratın toplama aşaması bilimsel araştırmalarla benzerlik taşır. Değerlendirme aşaması ise bilgiye ulaşmaya çalışmaz kendisine gelen bilginin niteliği, kaynağı ve unsurları üzerinde durur. Gelen bilgileri sınıflandırır. Düşüncelerle ifade etmeye çalışır ve bütünü görmeyi amaçlar.²¹⁶ Bu açıdan felsefe ile istihbaratın değerlendirme aşaması arasında birçok benzerlik göze çarpar. Gelinek noktada Sönmez “Eğitim Felsefesi” isimli eserinde felsefe ile bilim için; “Bilimsiz felsefe, sağır ve dilsiz; felsefesiz bilim ise kördür” der. Entelejans için de; toplamasız, değerlendirme sağır ve dilsiz, değerlendirmesiz toplama ise kördür diyebiliriz.

Bu noktadan hareketle, ‘Toplama’ istihbaratın tümüyle alakadar olmaz. Ancak onun sorumluluk sahasındaki her türlü gelişmeye ilişkin elde ettiği geçerli ve güvenilir bilgi değerlendirmeyi etkiler ve aynı zamanda onu boyutlandırır. Hedefi

²¹⁶ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitapevi Yay., İstanbul 2008, ss.17-26

‘toplama’ parçalar üzerinden inceler. Bu bağlamda hedef hakkında, elde edilen bilginin tümüdür ya da bir parçasıdır. Ancak ‘değerlendirme’ için durum farklıdır. Hedef onun için bütündür. Bu nedenden dolayı ‘değerlendirme’ ülkeyi ve ülkeyi hedef alan yapının tüm unsurlarını bütünsel olarak kavrayıp ona ilişkin durumu sistemleştirmek zorundadır.²¹⁷

İstihbaratta ‘toplamanın araştırma yaparken bilinen ve kendine has yöntemleri vardır. Kanıtlanmış ya da kanıtlanacak doğruluk değeri yüksek bilgileri elde etmeye çalışır. Bilgileri yansıttığı ‘değerlendirme’ ise, hedefe ilişkin hem toplamadan aldığı, hem de hedefin açığa çıkarmak zorunda kaldığı tüm bilgileri birleştirir. Geline noktada değerlendirme için ‘akıl yürütme’ yolları devreye girer. Amacı odaklandığı konunun tümüne ulaşmak ve bunları temellendirmektir. Bu açıdan değerlendirmenin hazırladığı raporlar, hedefin bilinen/görünen özelliklerinin dışında olabilir ama kesinlikle toplamanın aksine gidemez.²¹⁸

İstihbaratta değerlendirme birimi toplama da dâhil bir süreç geçirir. Süreç sonunda her ikisi de bilgi elde ederler. Her ikisi için farkları sıralamak gerekirse; değerlendirme, toplama metotlarının ilkelerini çıkarmak için aklın analizini yapmaz, o soracağı soruları belirler ve toplamadan elde edilen bilgileri değerlendirir. Bu fark günümüzün pek çok değerlendircisinin aynı zamanda bir toplama alanında uzman olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Değerlendirme sisteminde iç ve sonrasında dış tutarlılık vardır.²¹⁹

Değerlendirmede yanıtlardan çok, sorular önemlidir; çünkü yanıtlar, her değerlendirici ve yerli/yabancı entelejans yapan kurum sistemine göre değişiklik gösterirken sorular hemen hemen hepsi için benzerdir. Böyle olmakla birlikte her

²¹⁷ Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, Anı, Ankara, 2009, s.2

²¹⁸ Sönmez, a.g.e, s.3

²¹⁹ Sönmez, a.g.e, s.4

değerlendirmeci entelejans alanındaki tüm sorulara yanıt aramak ve vermek zorunda değildir Çünkü uzmanlığı her şeyin önünde gelir. Toplama da bu koşullarda kendinden talep edilenlere imkânları nispetinde yanıt arar. Değerlendirici de aldığı cevaplar ölçüsünde zihinsel süreçleri işe koşar. Bu süreçler; tümdengelim, tümevarım, anoloji, hipotetik-dedüktif, diyalektik, aklın geriye dönmesi, retrodüktif, aksiyometik, fuzzy mantığı²²⁰ olabilir. Bunlardan biri ya da bir kaç kullanılabilir. Toplayıcı da bu zihinsel süreçlerin bir ya da bir kaçını kullanarak, hedefe ulaşmak ister, ama bu süreçlerin ne olduğu ile uğraşmaz. Oysa bu süreçlerin ne olduğu, değerlendirmenin konusudur. Tüm bu verilere göre; değerlendirme; hedefi tümüyle temellendirmeye dayanarak bağ kurma süreci ve bunun sonucunda elde edilen dinamik ürünler olarak açıklanabilir.²²¹

Hem toplamamanın hem değerlendirmenin ortak yönü ise doğruya, elde edilen ve kullanılan bilgiye sürekli eleştirel bir gözle bakmasıdır. Bu bağlamda değerlendirme içinde yaşadığı toplumun tüm bildiklerinden, değer ve inançlarından, yargılarından, tutum ve alışkanlıklarından şüphe edip onları irdeler; sürekli gözden geçirip eleştirir ve daha geniş bir açıdan hedefini çözmeye çalışır diyebiliriz. Neticede değerlendirmenin hazırladığı rapor ülke görüşüdür ve toplumsal yaşama bir bakış açısıdır. Bu raporla toplumun gidişatına ve hedefe karşı bir vaziyet alınır. Bu

²²⁰Bkz. Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, Anı, Ankara, 2009, s.231-36, sözlükçe bölümü; Tümdengelim(Deduction); Doğru öncüllerden kalkıp, zorunlu olarak doğru sonuçlara ulaşma süreci. Doğru ve tümel bir önermeden tekile gitme süreci. Tümevarım(Induction) sınırlı sayıda gözleme dayanarak genellemeye varma süreci. Tekillerden tümele varma süreci. Analoji(Analogy): Benzerliğe dayalı bir çıkarım türü. Hipotetik-dedüktif: Hem tümevarım hemde tümdengelimle birlikte kullanıldığı akıl yürütme süreci. Diyalektik:Aklın,çelişkiye, değişmeye ve olguların birbirine bağlı olduğuna dayandığını ve tez, antitez, sentez biçiminde işlediğini savunan mantık. Aklın Geriye Dönmesi (Working Backwards): Aklın problemi çözene dek her seferinde ona dönme süreci. Retrodüktif: Gözlemi gözlem dışı kalan nesne ve süreçleri düşünerek açıklayan çıkarım biçimi. Aksiyometrik Süreç (Axiomatic Process): Temele alınan doğru ve kanıtlanmış bir tümel önermeden, onunla çelişmeyen yeter sayıda yeni önermeler çıkarma ve kritik olanları test edip, test edilmeyenler hakkında yargıya varma süreci. Dedüktif bir sistem kurma süreci. Fuzzy Mantığı (Fuzzylogy-Bulanık Mantık): Tanımlanmış bir önermenin bir ile sıfır arasında sonsuz değer alabileceğini savunan mantık.

²²¹ Sönmez, a.g.e, s.6

nedenden dolayı “Kurumda ne kadar personel varsa, o kadar değerlendirme vardır” denebilir. Bu bağlamda hangi değerlendirme ya da değerlendirmeler tutarlıdır? sorusu gündeme gelir. Tutarlı bir değerlendirmenin ölçütleri ise bir değerlendirme sisteminin; hedefe uygunluk, iç ve dış tutarlılık, kapsamlılık, orijinallik, bütünlük ve verimlilik ölçütlerine göre ele alınabilir. Bu ölçütler de göreceli, dinamik ve şimdiliktir. Değerlendirme ve toplamının belirli standardı yakalama hedefi ise istihbari çalışmalara paralel yürütülen eğitim faaliyetleriyle sağlanabilir ve ölçülür.²²²

3.4. Epistemoloji Çerçevesinde Kavramlar ve İstihbaratta Kullanımı

Sözlük tanımına göre, bilgi “olgular, fikirler ve anlayışların; bilinenlerin bütünü” anlamına gelir. Dolayısıyla bilgi ağırlıklı en az iki kavram arası doğruluk değeri olan bir bağ kurma işlemi olan önermeler şeklinde karşımıza çıkar. Olgu ise gerçek olduğu bilinen gerçekleştiği bilinen şeydir. Olgu olayların genelleşmiş örüntüsü olarak kabul edilir ve evlilik, kan davası, doğum, ölüm gibi durumlar buna örneklenir.²²³ Bilmek, ise “doğrudan algılamak,” “doğrudan idrak etmek,” “anlamına vakıf olmak” veya “tabiatını tanımak, bilmek” olarak tanımlanır. Önbilgi, basitçe, önceden bilinen veya önceden görülen, anlaşılan demektir.²²⁴ Önbilgi, doğruluğu gözlem deney gerektirmeyen apriori (önsel) özelliklidir. Bilimsel olarak aposterioriye çok yakın bir anlam ifade eden “bilgi” ise önbilginin işlenmiş halidir.

ABD Merkezi Haber alma eski şefi Allen Dulles kaleme aldığı “The Craft of Intelligence” adlı kitabında bilgi ve önbilgi konusuna değinmiştir: “MÖ 5. yüzyılda, Çinli bilgin Sun Tsu önbilgi ile ilgili şöyle yazdı: ‘aydınlanmış (bilgili) prens ve

²²² Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, Anı, Ankara, 2009, ss.5-7

²²³ Sönmez, a.g.e.s.234

²²⁴ Reliablism - Justified True Belief (JTB); *Stanford Encyclopedia of Philosophy*; *American Heritage Dictionary*; *Webster's New Collegiate*

bilge kumandanın her defasında düşmanı alt etmesinin sebebidir.’ İkinci Herbert Hoover Komisyonu İstihbarat Faaliyetleri üzerine Çalışma Grubu’nun hükümete verdiği danışma raporunda, “istihbarat, herhangi bir eylem veya eylem planı yapılmadan bilinmesi gereken her şeydir” diye yazmaktadır. Aralarındaki zamansal farka rağmen her iki önerme de önceden elde edilen enformasyonun eylemle olan ilgisinden dolayı pratik kullanımını vurgular.”²²⁵

Bilgi, önbilgi istihbarat pratiğinde gizlilik ve espionaj kadar önemli bir yere sahiptir. Ancak entelejansta bugün için bilimsel bilgi-inşa tekniklerinin pek kullanıldığı söylenemez. Halbuki bilimsel bilgi inşa tekniklerinden istifade edilmesi istihbari çalışmaların güvenilirlik ve doğruluk ölçüsünü oldukça olumlu yönde etkiler. Bu bağlamda entelejansta hatalar ve onlara ilişkin muhtemel çözümler, kendi kendini düzelten mekanizmalar, güvenilir otokontrol sistemleri için epistemolojiden yararlanılabileceğinden söz edebiliriz.²²⁶ Bunun içinde, istihbari ürünleri meydana getiren uzmanlara bilgi-inşa tekniklerini konusunda akademik destekle bilinç kazandırılmalıdır.

3.5. Bilginin Dayanakları

Bilgi, yasama, yürütme ve yargının vazgeçilmez bir girdisi ve güç kaynağıdır. Bu çerçevede kamu idari alanındaki bilgi gerekliliği, hızla değişen iç ve dış çevre faktörlerinin baskısı ile artmakta ve bilgi toplumunun doğal üyesi konumunda bulunan karar verici ve yasa koyucular her geçen gün daha fazla bilgiye ihtiyaç duymaktadırlar. Artık kamu ve özel sektör içinde yer alan kurum ve kuruluşlar

²²⁵ Allen W.Dulles (DCI), *The Craft of Intelligence*, Guilford, Conn: Lyons Press, USA, 2006

²²⁶ James B. Bruce, “Making Analysis More Reliable: Why Epistemology Matters to Intelligence”, Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.), *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington, 2008, s.171-172

başarısızlığın temelinde bilgisizlik olduğunu kabul etmektedirler. Ancak bilginin sağlanabilmesi ve kullanımına ilişkin bilimsel yaklaşıma istenilen düzeyde ilginin gösterildiğini söylemek zordur.²²⁷

Günümüz koşullarında bilgiye ulaşmanın sonsuz yolu vardır. Bilimsel açıdan bu konuyu sınıflandırmak gerekirse:

Zamana Dayalı Bilgi (Geleneksel Bilgi); Bir bilginin defalarca ve uzun süreli duyulmasına istinaden onun doğruluğuna ikna olunması durumudur. Bu ifadeye, dünyanın uzun süre düz olduğuna inanılmasını veya dünyanın evrenin merkezi olduğunun kabul edilmesi örneklenebilir. Benzer şekilde 15.yy’a kadar dünya evrenin merkezi sayılıyordu ve bu düşünceye karşı bir fikir öne sürmek mümkün değildi.²²⁸

Ehliyeteye Dayalı Bilgi(Uzmanlık Bilgisi); Burada uzmanların verdiği bilgiye bağımlı olma durumu söz konusudur. Uzmanların açıklamaları kesin doğru kabul edilir. Bu davranış diğer bir grup için otoriteye/bilirkişiye karşı sorgusuz olma halinde belirir. Halbuki bu tarz bilgi yanılmaz değildir ve manipülasyona açıktır.²²⁹

Sağduyuya ya da Sezgiye Dayalı Bilgi (Kişinin Deneyimlerine Dayana Bilgi); Sağduyu kendi tecrübelerimiz dayanaklı bilgidir ve pratikten kaynaklanır. Sezgi ise doğrudan kullanılan bilgidir. Bu anlamda içgüdüsel olduğu söylenebilir. Herhangi bir entelektüel kaynak kullanmadan kendince gelişen bilgidir diyebiliriz. Bazı polisiye filmlerde bombayı etkisiz hale getirmeye çalışan kişinin kendi kendine; mavi kablo

²²⁷ Abdullah Karakaya, “Yönetmel Bilginin Kaynakları Üzerine Bir Araştırma” [http://jestech.karabuk.edu.tr/arsiv/1302-0056/2001/Cilt\(4\)/Sayi\(3-4\)/85-95.pdf](http://jestech.karabuk.edu.tr/arsiv/1302-0056/2001/Cilt(4)/Sayi(3-4)/85-95.pdf) [21/04/2013]

²²⁸ “Bilgi ve Bilginin Kaynakları”, Sakarya Üniversitesi, https://dosya.sakarya.edu.tr/Dokumanlar/2013/104/846194549_1_hafta_bilgi_ve_bilginin_kaynaklari.docx [21/04/2013]

²²⁹ “Bilgi ve Bilginin Kaynakları”, Sakarya Üniversitesi, https://dosya.sakarya.edu.tr/Dokumanlar/2013/104/846194549_1_hafta_bilgi_ve_bilginin_kaynaklari.docx [21/04/2013]

mu, kırmızı kablo mu? diye sorması konuya örneklenebilir. Sonuçta kişisel deneyimlere bağlı olduğu için bu bilginin hata payı yüksektir.²³⁰

Yukarıda belirttiğimiz bilgi kaynaklarının tümü bilgiyi eleştirmeden kabul etme eğilimindedir. Hâlbuki tüm dayanaklardan farklı ancak onları da göz önüne alan “Bilim” olarak adlandırılan bir kaynak daha vardır. Bilim ve bilimsel araştırma yöntemlerinde bir bilginin tam doğru olarak kabul edilmesi için onun eleştirisel biçimde değerlendirilmesi gerekir. Bununla birlikte güvenilir bir bilme yolu olarak kabul edilen bilim metodolojik prosedürler izleyerek hataları azaltma veya kontrol etme amaçlarıyla diğer bilgi dayanaklarından oldukça farklıdır.²³¹

Görüldüğü üzere bilgiye ulaşmanın birçok yöntemi vardır. Bu önerme disiplinler için geçerli olduğu kadar entelejans için de söz konusudur. Problem çözmek için elde edilmesi gereken bilginin dayanaklarını, “otorite figürleri”, “önceki uygulamalar(gelenek/emsal)”, “kişinin kendi deneyimleri” ile “bilim” şeklinde sıralayabiliriz. Bilim ise düşünce akımı olarak rasyonalizm ve empirizm adı altında iki ana grupta incelenebilir.²³²

3.5.1. Otorite Figürü

Herhangi bir gizli servisin yurtiçinde veya yurtdışında istenmeyen ve ya yasadışı eylemlere karıştığı gazete ya da televizyon haberlerine istinaden biliniyorsa bilme iddiasının doğruluğu gazetenin veya televizyon ağının otoritesine bağlıdır. Bu bilginin bir profesörden, anneden veya babadan yahut bir şairden, bir siyasetçiden, bir bürokrattan, bir imamdan, bir organizasyonunun liderinden alınması halinde de

²³⁰ “Bilgi ve Bilginin Kaynakları”, Sakarya Üniversitesi, https://dosya.sakarya.edu.tr/Dokumanlar/2013/104/846194549_1_hafta_bilgi_ve_bilginin_kaynaklari.docx[21/04/2013]

²³¹ “Bilgi ve Bilginin Kaynakları”, Sakarya Üniversitesi, https://dosya.sakarya.edu.tr/Dokumanlar/2013/104/846194549_1_hafta_bilgi_ve_bilginin_kaynaklari.docx[21/04/2013]

²³² Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005, s.3

durumu aynıdır. Bilme metodu otoriteye endekslidir. Ancak alınan enformasyonun doğruluğunun derecesi değişebilir. Otorite figürü kullanmak genelde “tumdengelimci” Aristo mantığı ile benzerlikler taşır. Genel önermelerden(doğrulardan) hareketle, özel durumlar için akıl yürütülerek neticeye varılır. Ancak otorite figürü ile elde edilen bilgideki öncül epistemolojiyi istihbaratçılar kolayca değerlendirmeye alamaz ve bilgideki hakikat payını veya muhtemel hatayı ölçemez. Bu tarzda alınan bilgi düzeltme mekanizmalarından yoksun ve bilginin önsel kaynaklarında hata tespiti kuvvetle muhtemeldir.²³³

Yukarıda belirtilenlerden otoriteler arası farklılıklar görebiliriz. Özelde gösterilen bu farklılıklardan hareketle otorite figürünü genelde belli başlı alanlara ayırabiliriz. Kamu yönetiminde otoriteye siyasi, bilimsellikteki otoriteye ilmi diyebiliriz. Otoriteler süreli veya süresiz, mutlak otoriteye dayanan veya dayanmayan otorite olabilir. Bu bağlamda otorite çeşitlerinin ilki olan “bireysel otorite”; kişinin kendisini ilgilendiren ve bu alanda karar verme yetkisine sahip olduğu konulardır. Buna kişinin kendisiyle ilgili kararları verme yetkisi de denebilir. Bu alanda, bireyin akıllı olması, karar verme gücüne sahip olması, belli bir yaşta olması gerekir. Bu şartlar mevcutsa bulunduran kişi kendisiyle ilgili tam yetkilidir. Bu hak her hangi bir kişi veya kurum tarafından elinden alınamaz.²³⁴

“İlmi otorite”; birçok bilim dalı arasından birinde veya bir kaçında uzmanlık gerektiren bu yetki eğitim ve öğretimle kazanılır. Bu hakkın tescillenmesi için siyasi otorite tarafından desteklenen yetkili bilim adamlarından oluşan bir kurul veya usuller çerçevesinde hazırlanan yetki belgesine sahip olunması gerekir. Belge ancak

²³³ James B. Bruce, “Making Analysis More Reliable: Why Epistemology Matters to Intelligence”, Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.), *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.172-173

²³⁴ Tehanevi, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşafü İstılahatı'l-Fünun*, İstanbul 1984, s.1308

ehil kişilerin denetiminde ve onların hazırladığı sınavlardan geçmek suretiyle edinilir. Burada otorite(hoca) açısından yetki paylaşımı ve devri söz konusudur.²³⁵

“Siyasi otorite”, toplumu yöneten ve toplum adına karar verip uygulayabilen kişilerdir. Geçmişte farklı yöntemlerle(Babadan oğla, ileri gelenler vb.) elde edilen bu yetki günümüzde seçmen statüsüne sahip vatandaşların katılımıyla yapılan seçimlerle kazanılmaktadır.²³⁶

“Dini otorite”, din sahasına ilişkin gerek bireylerin gerekse toplumun dinle ilgili konularında karar verme yetkisine sahip kişilerden oluşur. Din alanında tebliğ, irşad ve açıklamalarda bulunurlar. Peygamberler bu sorumluluğun ilk sahipleridir. İkincil görevlileri ise ilahiyatçılardır. Aldıkları eğitimle -İslam temeline göre çünkü ilave olarak bireyin dine kabulüne ve reddine karar vermezler- dini olduğu gibi öğretirler ve bu alanda yaşanan/yaşanabilecek sorunları gidermek misyonunu üstlenirler. Zaten dini otoritenin kaynağı Allah’tır. Allah otoritesini böyle olmasını istediği için elçileri vasıtasıyla dile getirmiştir. Bu insanları, peygamberler, halifeler (imam), âlimler ve şeyhler olarak üç grupta toplayabiliriz. Peygamberler otoritesini Allah’tan, halifeler usulden, âlimler ise dine yoğunlaşmaları sonucu elde ettikleri bilgilerinden alırlar.²³⁷

3.5.2. Önceki Uygulamalar

Bilgi dayanaklarının ikincisi önceki uygulamalar, gelenek veya emsaldır. Batı ülkelerinde önyargı ve kitlelerdeki yaygın inanış olarak da ifade edilebilir. Önceki uygulamalar çerçevesinde, bilindiği iddia edilen bilgi tam olarak nedeni

²³⁵ Abdulvehhab Hallaf, *İlm-i Usulü'l-Fıkıh*, İstanbul 1983, s.154; M.Akif Aydın, *İslam Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985, s. 259

²³⁶ Mehmet Baktır, “Hz.Peygamberin Otoritesi’nin Dayanakları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: VIII / 1, Sivas 2004, ss.23-39

²³⁷ Baktır, a.g.e. ss. 23-39

bilinmemekle birlikte ezelden beri mevcuttur ya da doğru olarak benimsenmiştir. Fakat bilginin nedeni ve kaynağı oldukça zor açıklanır. Bunun tipik bir örneği ise klişelerdir. Örneğin geçmişte pek bir etkisi görülemeyen fakat bugün incelenmesine ihtiyaç duyulan bir organizasyonun acemi, zayıf ve yeteneksiz olduğuna inanarak çalışmalara başlamak bu duruma örneklenebilir.²³⁸

Dini, etnik veya ideolojik kaynaklı önyargılar ve klişeler genellikle “önceki uygulamalara” dayanır. Alışlagelmiş doğruluk veya hakikat yaygın inanışın kaynağını oluşturur. Bu tarz kolektif anlayış bir kere yerleştikten sonra orijinal kökeni her ne olursa olsun kontrolden çıkar. Gözlemsel ve mantıksal veriler bulunsa dahi değiştirilmesi oldukça zor olan sabit bilgiler kendi kendini yaşatır.²³⁹

Geleneksel ve emsalin kalıbı: “Baştan beri böyleydi, bugün de gelecekte de böyledir.” şeklindedir. Önceki uygulamalara bağlı bilginin nereden elde edildiği sorulursa muhatap kişi enformasyonun kaynağını ya da çıkış noktasını genellikle gösteremez. Ancak anekdotal ya da güvenilir bir şekilde delillendirir. İstihbaratta “önceki uygulamalar” durumu ile karşılaştığımızda bilgideki yanlışları önbilgideki hatalardan temin edebiliriz. Bununla birlikte ön bilgi kaynağı olarak önceki uygulamalar, uzmanı yöntem tembelliğine yöneltse de, yarının bugünle benzer olacağı tahmini daha kuvvetle muhtemel görüldüğünden ileriye yönelik tahminlerde güvenilir ve yararlı bir araç kullanılabilir. Fakat bu yöntemle entelejyansta çok önemli olan sürekliliğin kesildiği an yakalanamaz.²⁴⁰

²³⁸ James B. Bruce, “Making Analysis More Reliable: Why Epistemology Matters to Intelligence”, Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.), *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.173

²³⁹ Thomas H.Kuhn, *The Structure of Scientific Revolution*, University of Chicago Yay., Chicago 1996, ss.67-69, ss.150-55

²⁴⁰ James B. Bruce, “The Analyst-Collector Relationship” Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.) *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Yay., Washington 2008, s.191-206

Ayrıca önceki uygulamalardaki yanlışların başka bir bilgi kaynağı haricinde kendini keşfetme özelliği yoktur. Bununla birlikte çıkışı gelenek ve görenek olan bilgi zaman içerisinde toplumdan topluma, kişiden kişiye değiştiğinden görecelidir.²⁴¹

Önceki uygulamaları, dini açıdan da “geçmiştekilerin izlenen yol en iyi yoldur” anlayışına sahip Kur’an ve Sünnet İslamlığına sıkı sıkıya bağlı ve nasların anlaşılmasında akli izahlara yer vermeyen Selefi doktrin kapsamında değerlendirebiliriz. Hicri III.yy başlarında çıkan bu zümrenin Kur’an ve Sünnette belirtilen esaslara akıl ve re’ye müracaat etmeksizin ve te’vil yapmadan inanmaktadırlar. Nasları aynen kabul ederek müteşabihleri ve zor meseleleri çözmek için akli izahlara ve te’vile yanaşmamaktadırlar. Kuran’ı Kerim izahında ve O’ndan hüküm çıkarmakta aklın katkısı, ancak metinlerin işaretleri ölçüsünde ve haberlerin akli desteklemesi nispetindedir. Aklın otoritesi sadece inanmada, naklen bilinen şeyleri akla yakıştırmada ve nakille çelişmemekte görülür. Akıl, Kur’an’ın kapsadığı delilleri ancak izah edebilir. Selefiler’e göre akıl, devamlı olarak nakli takip eder, onu güçlendirir ve destekler. Fakat hiçbir zaman kendi başına delil olamaz. Sadece metinlerin manalarını akla yaklaştırabilir.²⁴²

3.5.3. Kişinin Kendi Deneyimleri

Bu yaklaşımda kişi kendi dışındaki güçlerin istek ve önerileri ile değil kendi düşünce gözlem ve tecrübeleri ile karara gider. Ancak bireysel yaşantıların sınırlı ve öznel olduğu her zaman akıllarda tutulmalıdır. Çünkü entelejansta aynı sorular sorulmasına rağmen kişiye göre birçok farklı cevap ve değerlendirme

²⁴¹ Veyssel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, Anı, Ankara, 2009, s.15

²⁴² Abdullah Alperen, “Türkiye’de İslami Modernleşme ve Fundamentalist Eğilimler Üzerine Araştırma”, http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_9 [10/04/2013]

alınabilmektedir. Diğer taraftan bireyin bazen ben de varım ben de düşünebiliyorum demek istemesi söz konusu olabilir. Bu noktada istihbaratçının bilinçlenmek istediği durumu olumlu açıdan dikkate alınmalıdır.²⁴³

Öte yandan kişinin problemin çözümünün salt kendi deneyim alanında olacağını düşünmesi ve alternatif alanlara yönelmemesi “psikolojik atalet” olarak tanımlanır.²⁴⁴ Ancak problem çözmede kullanılan diğer bilginin dayanaklarının yanında kazandığı deneyimler istihbaratçının gelişimini önemli oranda etkiler. Çünkü deneyimini üzerine geliştireceği kültür, sosyal sınıf, din, dil ve etnik köken gibi farklılıklar istihbaratçının toplumla kuracağı etkileşimin temel özellikleridir. Bu farklılıklar konusunda İstihbaratçının en iyi şekilde eğitilmesi gerekir. Bu sayede entelejans görevlisinin küreselleşen dünyanın etkili bir çalışanı olmasını sağlayabiliriz. Aynı zamanda kültürel deneyimlerin, dinin, dilin, sembollerin ve kavramların kazanımıyla istihbaratçının zihinsel gelişimini de destekleyebiliriz.²⁴⁵

3.5.4. Bilim

Bilim yukarıda anlatılan bilgi dayanaklarının sahip olmadığı birçok özelliği içinde barındırır. Bilimsel yöntemin güvenilir bilgiye erişme olasılığı oldukça yüksektir. Bu yaklaşımda, temel bilgi, tüm insanlığın ortak ürünü olan bilimdir. Bu bilgi ise, ortaklaşa benimsenen ölçütlere göre kabul edilir.²⁴⁶

²⁴³ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2005, s.6

²⁴⁴ Sadettin Kapucu, “Yaratıcı Problem Çözme Metodolojisi”, *Konferans Notları*, www.amasya.edu.tr/media/158623/wold.pdf. [14/04/2003]

²⁴⁵ İlker Cırık, “Çok Kültürlü Eğitim ve Yansımaları”, <http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr>. [14/04/2013]

²⁴⁶ Karasar, age, s.7

Entelejansın, bilimsel zeminde kabul görmesi için hipotez kullanımı²⁴⁷, objektif yöntemler²⁴⁸, şeffaflık²⁴⁹, tekrarlanabilirlik²⁵⁰, emsal denetimi²⁵¹, geçici sonuçlar²⁵² gibi disiplinler uygulamalara ihtiyacı vardır. Bu sayede istihbarat ürünlerinin güvenilirliği de artar. İstihbarat daha sık hata yaparken bilim daha az hata yapar. Ayrıca bilim hatasını belirler ve düzeltir. Hatta doğası gereği bunu medya fark etmeden yerine getirir.

Bilimin temel düşünce akımlarından biri olan Rasyonalizm'de bilgi mantık yoluyla sağlanır. Büyük rasyonalistler Socrates, Platon, Hegel, Descartes, Spinoza ve

²⁴⁷ Bknz. Frank Pajares, “Araştırma Önerisinin Sonuçları”, Emory Üniversitesi, http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/2232_arastirma_onerisi_unsurlari_0.pdf; Sorular ve hipotezler, doğrudan teoriden türetilen ve ortaya çıkartılan, test edilebilen önermelerdir. Hipotez kullanımı, sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda bilimsel metodun kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Araştırmacıların sonuçları yansıtan ifadelerde dikkatli olma gereksinimi ve bu yönde eğilimleri olduğundan dolayı istatistiki test açısından avantajları vardır. Hipotezler dört şekilde ifade edilebilir. 1. Yazınsal Boş: Teorik fikirler ile ilgili bir “farklılık yok” biçimidir. Örneğin: “Yüksek öz düzenlemeli öğrenciler ile düşük öz düzenlemeli öğrencilerin okul başarısı arasında fark yoktur.” 2. İşlemsel Boş: Hipotezin test edilmesi için bir işlemin gerekliliğine dayanan bir “farklılık yok” biçimidir. Örneğin: “Öz düzenleme envanteri dağılımının alt ve üst çeyreklerinde yer alan öğrencilerin ortalama notları arasında fark yoktur.” 3. Yazınsal Alternatif: Boş hipotezin reddedilmesi halinde kabul edeceğimiz hipotezi ifade eden bir biçimdir, teorik fikirler ile ilgilidir. Başka bir deyişle, genel olarak sonuçların gösterecekleri ile ilgili beklentilerinizdir. Örneğin: “çok düzenli çalışan öğrenciler derslerinde az düzenli çalışan öğrencilerden daha başarılı olacaktır” 4. İşlemsel Alternatif: Yazınsal alternatife benzer ancak işlemler açıkça belirtilmiştir. Örneğin: “Düzenli çalışma envanter dağılımının üst çeyreğinde bulunan öğrenciler, düzenli çalışma envanter dağılımının alt çeyreğinde bulunan öğrencilere göre önemli ölçüde daha yüksek not ortalamaları getireceklerdir.

²⁴⁸ Bknz. Şefika Yaşar, “*Çağdaş Bilim Anlayışı*”, Anadolu Üniversitesi, <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1268/unite09.pdf> [21/04/2013] Bilimsel açıdan yöntemin güvenilir olması, kişi ya da grubun tekelinde değil, kamunun soruşturmasına açık ve elverişli olacak bir biçimde ifade edilmesi demektir.

²⁴⁹ Bknz. Şefika Yaşar, “*Çağdaş Bilim Anlayışı*”, <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1268/unite09.pdf> [21/04/2013], Hesap verilebilirlik adına raporların açık ve anlaşılabilir olma durumudur.

²⁵⁰ Bknz. Şefika Yaşar, “*Çağdaş Bilim Anlayışı*”, <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1268/unite09.pdf> [21/04/2013], Bilim adamı yaptığı deney, gözlem ve elde ettiği bulguları, diğer meslektaşları tarafından doğruluğunun kontrol edilebilmesi ya da araştırmanın aynen veya kısmen tekrarlanabilmesi düşüncesiyle açık seçik olarak raporlaştırır. Böylece bilim adamı yaptığı çalışmaları evrensel düzeyde tartışmaya açmış olur. Bilim bu özelliği nedeniyle bütün ulusların paylaşabilecekleri ortak bir yaşama biçiminin koşullarını hazırlar.

²⁵¹ Bu aşamada birey olay ya da olgulara bakarak, kanıtlar toplayarak ileri sürdüğü denencelerin doğru olup olmadığını belirlemeye çalışır. Böylece hangi denencelerin gözlenen olaylarla uyduğu, problemin çözümü olduğu ortaya çıkmış olur.

²⁵² Bknz. Şefika Yaşar, “*Çağdaş Bilim Anlayışı*”, <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/1268/unite09.pdf> [21/04/2013], Birey bu aşamada eski yaşantılarından yola çıkarak problemin çözümüne yönelik tahminlerde bulunmaktadır. Seçilen bir grup olay ya da gözlem, yani kanıt niteliğindeki veriler bir ya da birkaç denence içinde birleştirilmektedir.

Kant'ın akıl yürütme yöntemleri farklı olsa da insan aklının bilgiye ulaşabileceği ve sahip oldukları fiziksel dünyanın insan aklının ürünü olduğu inancı ortak özellikleridir.²⁵³ Rasyonalistlerin bulduğu ya da belirlediği akıl yürütme sistemlerinden en önemlileri tümevarım, tümdengelimdir.

Akıl yürütmede tümdengelim fen bilimlerine daha uygundur. Genel geçer yer çekimi kanunundan tekil bilgiler çıkarılabilir. Sosyal bilimlere yakın olan entelejantta ise tümdengelim metodu biraz problemlidir.²⁵⁴ Zira Newton kanunları gibi açıklayıcı ve genel geçer prensipler istihbaratta yoktur. Bu itibarla tümdengelimsel mantığın analiste ve güvenilir entelejans üretimine katkısının düşük olduğunu belirtebiliriz.²⁵⁵ Entelejans analizinde baskın akıl yürütme yöntemi tarihçilerin de sık kullandığı tümevarımsal çıkarımdır.²⁵⁶ Eğer doğru uygulanırsa bu yöntem eğilimleri, süreklilikleri ve değişimi saptayabilir. Karmaşık veriler anlamlı hale getirilebilirken davranış ve olaylardaki kalıpların belirlenmesi, ilk bakışta alakasız gibi görünen şeyler arasındaki bağlantılar gözlemlenerek olası ilişkilerin tespiti kolaylaşır. Fakat terörist saldırıları veya diğer entelejans meseleleri gibi insana dair olaylarda tümevarımsal çıkarımın olasılıklı olduğu ve kayda değer miktarda hatayı beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. David Hume bunun için; “tümevarımın sorunu gelecekteki sonuçların belirsizliğidir” der.²⁵⁷

²⁵³Hans Reichenbach, *The Rise of Scientific Philosophy*, University of California Yay., Berkeley 1968, chaps.2-4, s.74

²⁵⁴Reichenbach, a.g.e., s.100-3

²⁵⁵Woodrow J.Kuhns, “Intelligence Failures” ,*Forecasting and the Lessons of Epistemology in Paradoxes of Strategic Intelligence*, ed. Richard K.Betts and Thomas G.Mahnken, Frank Cass, London 2003, s.91-92

²⁵⁶Kuhns, a.g.m., *Intelligence Failures: Forecasting and the Lessons of Epistemology in Paradoxes of Strategic Intelligence*, ed. Richard K.Betts and Thomas G.Mahnken, Frank Cass, London 2003 ss.86-89

²⁵⁷Hans Reichenbach, *The Rise of Scientific Philosophy*, University of California Press, Berkeley 1968, chaps.2-4, s.74

Tümevarımsal çıkarsama yönteminde istihbarat uzmanlarının aynı olgular bütünü veya tikellerden yola çıkarak farklı sonuçlara ulaşabildiği görülür. Tümevarımın bu olasılıklı doğası analistin dikkate alması gereken sorundur. Belirsizliği gidermek için istatistiksel araçların kullanımı gibi detaylı çabalara girişilebilir. Araştırmaya gerekli özen ve dikkat gösterilmez ise olayın olasılığı hakkında her zaman yanlış çıkarımlar yapma riski mevcuttur.²⁵⁸

Entelejansta analiz -çoğu zaman bilmeden de olsa- genellikle tümevarımsal çıkarım içerir, bu yüzden analist söz konusu akıl yürütme tekniğinin kuvvetli ve zayıf yanlarını çok iyi kavramalıdır. Test edilebilir hipotezler üretmek, gelecekteki muhtemel gelişmelere ilişkin hipotez geliştirmek, olaylar ve sonuçlara yönelik deneyimsel açıklamalarla kalıp oluşturmak tümevarımın güçlü yönleri olarak sıralanabilir. İstihbaratın araştırma pratiğinde bilimsel araştırma metotlarına karşı oluşmuş önyargıdan ve dirençten²⁵⁹ söz etmemek yanlış olur. Collier'in istihbari analizler için “en yeni sosyal bilim yöntemleri benimseneceğine analizler 1950’ler ve Sherman Kent’in geliştirdiği 1960’ların tümevarımsal tarihsel metotlarına takılıp kalmış gibi görünüyor.”²⁶⁰ ifadesi bu duruma örneklenebilir.

İstihbaratta diğer uygulanabilecek yöntem dışı çekimdir. Bu metodla analist hâlihazırda devam eden ve yeni meydana gelen olaylara açıklamalar getirerek içerik temelinde öngörülerde bulunmaya çalışır. Her ne kadar biçimsel mantık sistemi içinde yer alsa ve alternatif akıl yürütme yolu olarak görülme de araştırmacı benzeşmeyen olguları anlamak için nicel (kalitatif) teknik uygulayabilir. Bu

²⁵⁸ Abraham Kaplan, *The Conduct of Inquiry: Methodology for Behavioral Science*, Chandler, San Francisco 1964, s.232-234

²⁵⁹ Rob Johnston, “Analytical Culture in the US Intelligence Community”, *Centre for the Study of Intelligence*, CIA, Washington DC 2005, s.19-20

²⁶⁰ James B.Bruce, “Making Analysis More Reliable. Why Epistemology Matters to Intelligence”, Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.), *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington, 2008, s.175

bağlamda dışa çekim hipotez üretmede başarılı sonuçlar verir. Farklı analistlerin aynı olgular bütünü veya tikellerden yola çıkarak farklı sonuçlara ulaşabilmesi veya bazı olgulara gerekenden fazla yönelmesi şeklinde tümevarımla benzer nitelikteki zayıf noktaları bulunur. Dışa çekimin, tümevarım ve tümdengelim ile ortak bir zafiyeti daha vardır: O da sadece olası bir doğruyu saptayabilen akıl yürütmenin tek başına doğruyu bulamayacağıdır. Ancak bilim insanı neyin doğru olduğu bilgisine ulaşmak için doğrulama ya da yanlışlama yapar.²⁶¹

Empirizm daha güvenilir bilgi üretme iddiasındadır. Empirizmde bilgiye ulaşma yollarının en güvenilir ve yeni özellikleri bulunur. Duyular yoluyla kavradıklarımız üzerine empirizmin erken dönem öncülerini Bacon, Locke, Hume ve Galileo'dur. Görme, duyma, Empirizm aklın ürünü ve mutlak hâkimi olarak dokunma, tatma ve koklama ile yapılacak gözlem, tecrübe ve denemeyi görür. Onlar için insan aklının mantıksal ilişkiler dışında herhangi bir bilgiye doğrudan ulaşabilmesi mümkün değildir. Deneyci yaklaşım entelejans alanında bilgi ve ön bilgi üretiminde toplanmış verilerin analizinde çalışan uzmanlar tarafından kolay anlaşılır. Çünkü tüm derleme-toplama disiplinleri (HUMINT, SIGINT, IMINT, OSINT²⁶² ELINT ve MASINT²⁶³) duyusal teşebbüstür.²⁶⁴ Analist bu anlamada deneysel verilere boğulmuş durumdayken onları anlamlandırmaya, hipotez haline getirmeye

²⁶¹ James B.Bruce, "Making Analysis More Reliable.Why Epistemology Matters to Intelligence", Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.), *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.176

²⁶² Bkz. Gökhan Kuloğlu, "Organize Suç İstihbaratı Organizasyon Yönetimi ve Bir Model Önerisi", Polis Akademisi http://www.pa.edu.tr/APP_DOCUMENTS/D478B2AD-3813-4555-9629-6332F8CF8D33/cms_statik/_dergi/2012 İnsan istihbaratı (Human Intelligence-HUMINT), Görüntü İstihbaratı (Imagery Intelligence-IMINT), Sinyal istihbaratı (Signal Intelligence-SIGINT), Açık Kaynak İstihbaratı (Open Source Intelligence-OSINT)

²⁶³ Bkz. Robert M.Clark, *Intelligence Analysis:A Target-Centric Approach*, CQ Press , Washington DC 2008 s.114-115 : Elektronik İstihbarat (Electronic Intelligence-ELINT), s.89 Kantatif ve Kalitatif Veri Toplanarak Yapılan Bilimsel ve Teknik İstihbarat (Measurements and Signature Intelligence-MASINT)

²⁶⁴ Bruce, a.g.m., Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.), *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.177

çalışır. Dahası onlardan sonuçlar çıkarmak ve anahtar hükümlere varmak için çabalar. Bütün bunların ne anlama geldiğini ve gelecekte ne anlama gelebileceğini müşteriye sunmak onun görevidir.²⁶⁵

Deneyciliğin istihbarata uygun olmadığını savunanlar sezgi ve mantığın varsayımsal üstünlüklerini kullanarak simsarlık yapıldığı eleştirisini öne sürerler. Dahası onlar için bilimsel araştırma metotları entelejansa uygun değildir. Bu durum olguların kendi başına bir anlamı olmadığı gibi her verinin de geçerli ve uygun kabul edilemeyeceğinden bahisle diğer karşıt görüşlüler tarafından desteklenir. Toplanmış veya derlenmiş veriler yanıltıcı, hatalı, çarpıtılmış veya temsil edici olmayabilir. Bunu izan sahibi toplayıcılar ve değerlendiriciler kabul eder ve bilginin uydurma ya da güvenilmez olduğu sonucuna ulaşır. Ancak verisiz entelejans, entelejans değildir. Böyle durumlara ilişkin yapılması gereken ise sadece verilerden yola çıkarak hüküm verilmemesi ve veriler hakkında karara varılmasıdır. Yalnız bu önemli adım her zaman atılmaz ya da dikkate alınmaz. Çünkü çalışmalar yanlış tespit edecek veya düzelterek mekanizmadan yoksundur. Bunun sağlanması için entelajansın, rasyonalizm ve empirizmi bir araya getirerek kendi alanında epistemolojinin temellerini atmasıyla tarihsel ilerleme sürecinin başlangıcını yapabileceğini belirtebiliriz. Çünkü bilgiye giden diğer yöntemlerin haricinde bir tek bilimsellik kendi hatalarını tespit edebilme ve düzeltme yeteneğine sahiptir. Bu açıdan bilim entelejansa etkili imkânlar sunmaktadır. Kendini düzelten tekniklerin istihbarata

²⁶⁵ James B.Bruce, “Making Analysis More Reliable.Why Epistemology Matters to Intelligence”, Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.), *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.178

uyarlanması halinde analizlerde hata oranı oldukça düşer ve kayda değer biçimde güvenilir bilgi üretilir.²⁶⁶

Öte yandan bilimsel yönetime yönelinirken istihbarat analizcisinin bilişsel yeteneklerinin kifayeti ve bunlardaki eksikliğin istihbarat başarıları ve hataları olarak karşımıza çıkacağını belirtebiliriz. Konuyu detaylandırmak gerekirse, bir sanat eseri nasıl ki sanatçının bilişsel etkinliğinin benzersiz ürünü ise üzerine çalışan her istihbari vaka birbirine benzemeyen olaylar zinciri olarak ortaya çıkar ve büyük ölçüde benzersiz analizlerin oluşmasına meydan verir. Dolayısıyla istihbarat analizcisi de bilişsel yetenekleri vasıtası ve ölçüsünde daha öncekine benzemeyen sonuç ortaya çıkaracaktır. Burada önemli olan tartışma sanatın doğal bir yetenek neticesinde ortaya çıkan bir ürün olmasına rağmen istihbarat analizcisinde de böyle doğal bir yeteneğin aranıp aranmayacağıdır.²⁶⁷ Bu noktada aşikâr olan şey istihbarat analizcisinin buna ilişkin yeteneklerinin geliştirilebilir olduğudur.²⁶⁸

İstihbarat aracı olarak düşünmeyi parçalara ayırdığımız zaman “eleştirel düşünme, yaratıcılık, hüküm kurma(yargı oluşturma) ve iletişim” gibi unsurlara ulaşabiliriz.²⁶⁹ Bu unsurların belirli eğitimlerle zaman içerisinde güçlendirilmesi²⁷⁰ istihbarat analizcisinin bilişsel yeteneklerini artırabilecektir.²⁷¹ Her istihbari vaka kendine özgü sebep sonuçlar doğursa dahi bunların çözümlenmesi ve analizi üzerine

²⁶⁶ James B.Bruce, “Making Analysis More Reliable.Why Epistemology Matters to Intelligence”, Roger Z.George (Ed.)–James B.Bruce (Ed.), *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.178-9

²⁶⁷ Julian Richards, *The Arts end Science of Intelligence Analysis*, Oxford University Yay., 2010, s. 119; Richard J.Heuer, *Psychology of Intelligence Analysis*, CIA Center for the Study of Intelligence, Langley 1999, s.1-7

²⁶⁸ Richard J.Heuer, *Psychology of Intelligence Analysis*, CIA Center for the Study of Intelligence, Langley 1999, s.2-3

²⁶⁹ Richards, a.g.e., s.99

²⁷⁰ Stephen Marrin, “Training and Educating US Intelligence Analysts”, *International Jurnal of Intelligence and Counter Intelligence*, C.22:1, Londra 2011, s.132-33

²⁷¹ Richard J.Hackman, Michael O’Connor, “What Makes for a Great Analytic Team? Individual vs., Team Approaches to Intelligence Analysis”, *CIA İstihbarat Bilim Görev Gücü Raporu*, Washington DC 2004, s.3

çeşitli bilimsel metotların varlığını yadsımak mümkün değildir. Doğa ve sosyal bilimlerin çeşitli kollarını ve istihbarat analizini düşünecek olursak istihbarat analizinin insan ve toplum davranışlarını inceleyen sosyal bilimlerle daha yakın ilişki içerisinde olduğunu görürüz.²⁷² Ancak istihbari hedeflerin davranışlarındaki belirsizlik ile insan doğasına bağlı olarak var olan tabii belirsizlik halinin farklı olması temel ayrımı oluşturmaktadır. İstihbari hedefler pek çok durumda, hareketlerinin takip altında olduklarını bildikleri için zihinleri karıştırmak amacıyla kasıtlı bir takım fiillerde bulunmaktadır.²⁷³ Dolayısıyla her ne kadar istihbarat analizi sosyal bilimlerin bir kolu olarak görülecekse de kullandığı veriler sosyal bilimlerdeki gibi nesnel ve kusursuz değildir. Bu sebeple sosyal bilimlerden farklı olarak istihbarat analizcileri çoğu zaman bir takım kusurları bulunan, eksik ve müphem bilgiler marifetiyle karar vermek zorunda kalabilirler.²⁷⁴ Netice itibariyle istihbari alanın benzersiz olduğunu ifade edebiliriz. İstihbaratın, bilim ve sanat arasındaki farkını kısaca özetlersek bu alandaki bilgi unsurlarının eksik, yanlış veya hedef tarafından manipüle edilmiş olma ihtimalinin yüksek olmasıdır diyebiliriz. Ancak böyle olsa dahi her çabada olduğu gibi İstihbarat analizcisi de doğru sonuca ulaşmak durumundadır.²⁷⁵

Analizci analiz sürecini yönetirken bilimsel metotların bir kısmını etkin olarak kullanmalıdır: Karşılaştırma (Compare and Contrast), Kırmızı Takım (Red Teaming), Şeytanın Avukatlığı (Devil's Advocate), Beyin Fırtınası (Brain Storming)

²⁷² Julian Richards, *The Arts and Science of Intelligence Analysis*, Oxford University Yay 2010, s.122

²⁷³ Richards, a.g.e., 2010, s.123; Richard J.Immerman, “*Transforming Analysis: The Intelligence Community's Best Kept Secret*”, Intelligence National Security J., V.26:2-3 Londra 2011, s.162

²⁷⁴ Richards, a.g.e., 2010, s.124

²⁷⁵ Richards, a.g.e., 2010, s.135

vb.²⁷⁶ Analizcinin bu unsurları kullanması ve analiz pratiğini geliştirmesi mümkündür.²⁷⁷

Bu usuller hem pratiği artırmada kullanılabileceği gibi hem de vakılarda uygulanabilir. Bu meyanda akademik çalışmalardan faydalanılması ve bu çalışmalara etkin olarak katılınması, diğer bir ifade ile üniversitelerden destek alınması analizcinin analiz yapabilme kapasitesini artırmak açısından çok önemlidir. Richards'a göre yüksek risk içeren vakıaların analizinin yapılmasından önce bunlara ilişkin alıştırma egzersizlerinin yapılması çok önemlidir. Richards bu durumu uçuş öncesi yapılan simülasyonlara benzetir. Çeşitli piyasa alanlarında ve bilimsel yaklaşımlarda kullanılan “game theory” gibi bir takım düşünsel simülasyon uygulamaları ile de benzer etkinin yaratılabileceği de öne sürülür.²⁷⁸

²⁷⁶ Julian Richards, *The Arts and Science of Intelligence Analysis*, Oxford University Yay., s.128-47; Immerman, agm, *Intelligence National Security J.*, V.26:2-3 Londra 2011, s.164; Richard J.Heuer, “Limits of Intelligence”, *Foreign Policy Research Institute*, Philadelphia 2005, s.78

²⁷⁷ Immerman, a.g.e., s.164 ; Heuer, a.g.e., s.89-91

²⁷⁸ Richards, a.g.e.,s.166

IV.BÖLÜM

ENTELEJANSIN HİZMETİÇİ EĞİTİMİNE KONU OLABİLECEK DİN EĞİTİM MODELLERİ

1.Günümüz Yöntem Arayışları Bağlamında Din Öğretim Modelleri

Dinin doğru ve bilimsel metotlarla öğretilmesi önemlidir. Çünkü birey gerçekleştireceği hareket ve davranışlar üzerinde öncelikli etkiye sahip dini metinlerle iletişimini ancak bu sayede sağlıklı kurabilir. Bununla birlikte bu tarz yöntemsel açılımlarla kişiler tarihimiz ve günümüz evrensel değerleri arasında bir köprü oluşturulabilir. Eğitim bilimlerinden istifade edilerek din eğitiminin verileceği alanlara, ihtiyaçlara ve öğrencinin durumuna göre belirlemeler yapılabilir. Bu noktada yaklaşım biçimi, sadece gelişim basamakları veya öğrencinin seviyesi değildir. Bu durum sosyo-kültürel doku ve sahip olunan din anlayışına bağlıdır. Sağlıklı din eğitimi, kaliteli eğitim ve öğretimden geçer. Dünya barışa muhtaç olduğundan dinler arası barışa ihtiyaç vardır. Dinler arası barış, dinler arası diyalogu gerektirir. Dinler arası diyalog ise, dinlerde temel araştırmalar yapmayı gerektirir. Bütün bunlar ise eğitim ve öğretim alanında çabaların artırılarak geliştirilmesini zorunlu kılar.²⁷⁹

Hull, Avrupa'nın birçok çoğulcu ve demokratik toplumunda, hangi sahada olursa olsun verilecek din eğitiminde devlet desteğinin altını çizer. Bu çerçevede

²⁷⁹Mualla Selçuk, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nce 28-30/03/2001'de İstanbul'da düzenlenen Sempozyum açılış konuşmasından alınmıştır. Sempozyum kurulu Prof. Dr. Mualla Selçuk(Başkan), Prof. Dr. Recep Kılıç (II. Başkan), Doç. Dr. Sönmez Kutlu (Sekreter), Ersin Maraşlıoğlu (Sekreter), Prof. Dr. Cemal Tosun, Doç. Dr. Recai Doğan. Muammer Kandemir, Mehmet Çatakçı, Yüksel Kaymakoglu'ndan oluşmaktadır.

verilecek din eğitiminin temel çeşitlerini Michael Grimmit'e göre sıralar. Bu ayrım dini öğrenme, din hakkında öğrenme ve dinden öğrenme şeklindedir.²⁸⁰

1.1. Dini Öğrenme Yaklaşımı ve Temel Nitelikleri

Dini Öğrenmenin (Learning Religion) temelinde her bireyin mensubu olduğu dinin prensipleri ve inançlarının öğretilmesi amaçlanır. Bu, bir anlamda, bir tek dinin ya da bir tek teolojik sistemin (Confessional/Indoctrinal) öğretimidir. Bu yaklaşımda, esas olan azınlık gruplarının kendi dinlerini öğrenmeleri ve onların dinlerine saygıdır.²⁸¹

Tek bir dinin din eğitimi programı olarak, o dinin inanırı bir eğitimci tarafından öğretildiği dini öğrenmede, öğretmen de kati olarak öğrettiği dinin inanırı olması beklenir. Burada amaç öğrencileri o dinin inanırı olarak yetiştirmek ve bu kapsamda dini inancı ve faaliyetleri artırmaktır. Bu tür eğitimin genel anlamda tanımını inanç kaynaklı olmasıdır. Diğer bir anlatımla dini öğrenme kapsamında eğitime alınan bireylerden dinin gerçek olduğunu ve dini kurallara uygun hareket etmeleri gerektiğini kavramaları beklenir.²⁸²

Bu itibarla Dini Öğrenme yaklaşımı, genellikle toplumda tek bir din veya mezhep mensuplarının çoğunluğunu oluşturduğu, o din ya da mezhebin devlet tarafından tanındığı ve o din ya da mezhebin öğretiminin yapıldığı din eğitimi yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın savunucularında, farklı dinlerin mensuplarının bir arada

²⁸⁰ John M.Hull, “Demokratik ve Çoğulcu Toplumlarda Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler”, *MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyumu, Bildiri ve Tartışmalar, 28-30/03/2001*, MEB yayınları, Ankara 2003, s.43-44

²⁸¹ Yıldız Kızılapdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi C:11 S:32*, Öncü, Ankara, 2008, s.108

²⁸² Hull, a.g.m., MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyumu, Bildiri ve Tartışmalar, 28-30/03/2001*, MEB yayınları, Ankara, 2003, s.44

olduğu toplumlarda öğrencilerin başkalarının dinini öğrenmesi, onlara saygı duyabilmesi ve karşılıklı işbirliği ve anlayış geliştirebilmesi için kendi dinini iyi öğrenmesi gerektiği fikri hâkimdir.²⁸³ Savunmacı ve taraflı bir özellik taşıyan “Dini Öğrenme” modeli, “Geleneksel”, “Confessional”, “Doktriner”, “İnanç Temelli” veya “Dindarlık Merkezli” olarak isimlendirilen anlayışlar ile içerik yönünden gösterdiği benzerlik nedeniyle beraber anılabilir. Bu itibarla eğitimde tek bir din söz konusudur ve eğiticinin de aktardığı dine inanan kişiler olması beklenir. Örnek olarak İngiltere’de 1944 Anayasası ile okulların devlet veya kilise okulu olmasına bakılmaksızın eğitime toplu ibadet ile başlanması gerektiği verilebilir.²⁸⁴

İnanç kaynaklı olarak tanımlanabilecek “Dini Öğrenme”nin asıl hedefi dine inanan öğrenciler yetiştirmek, dini inancı ve faaliyetleri artırmaktır. “Dini öğrenme”, öğrencilerin, dinin gerçek olduğunu ve din kurallarına uygun olarak yaşamayı öğrenmesi demektir.²⁸⁵ Dünya genelindeki din eğitiminde etkili olan bu modelin etkisini halen koruduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Temel amacı ele aldığı bireyi o dini sevdirmek, öğretmek ve inanırı yapmak olan “Dini Öğrenme Yaklaşımı” çoğulculuk düşüncesinin yaygınlaşması ile sorgulanmaya başlamıştır. Dini uygulamalar merkeze alındığı için muhtevası teolojik bir biçim arz eden söz konusu model inançlarının güçlenmesi yönünde doktrinler ve otoriter bir yaklaşımı benimsemiştir. Bu yönde eğitim alan bir birey, diğer dinleri benimsenen dinin ölçülerinde yorumlar. Örneğin, Almanya’da din eğitimi veren bir kişi resim öğretmenlik formasyonundan başka söz konusu cemaatin/mezhebin (Roma Katolik

²⁸³ Yıldız Kızılabdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, s.108

²⁸⁴ Kızılabdullah, Yürük, a.g.m., *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, s.108

²⁸⁵ John M.Hull, “Demokratik ve Çoğulcu Toplumlar da Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler”, *MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyumu, Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30/03/2001, MEB yayınları, Ankara 2003, s.44

Kilisesi ve Protestan Kilisesi) onayına, daha doğrusu yetki vermesine, cemaat/mezhep arasında bir güven ortamının oluşması için ihtiyaç duyar. Bu amaçlarla kilisenin hedefleri örtüşür ve verilen ders dini organizasyonların görevi olarak görülür.²⁸⁶

Devletin benimsediği resmi din ve mezhep açısından dini öğrenme yaklaşımına, homojen bir toplumsal yapının hâkim olduğu ülkelerde rastlanılmaktadır. Uygulama şekli farklı olmakla birlikte Avrupa ülkelerinde din dersleri genellikle kiliseler tarafından verilmekte, dersin muhtevasını belirli bir din veya mezhep oluşturmakta ve o dinin veya mezhebin benimsetilmesi hedeflenmektedir. Bu yaklaşıma örnek olarak Almanya'daki din öğretimi verilebilir. Burada din öğretimi, Katolik ve Protestan din dersi gibi ilgili dinin veya mezhebin adı anılarak ve o mezhebin ilkeleri çerçevesinde yapılmaktadır. Küçük farklılıklarla birlikte Hollanda, Slovakia, Polonya gibi ülkelerde de tek din veya mezhebin eğitimde hâkim olduğu bir anlayış benimsenmiştir.²⁸⁷

Dini öğrenmede insanının bilgilendirilmesi önemli bir olaydır. Ancak burada daha da önemlisi onun sonucunun alınmasıdır. Bu da insanın inanması ve inancını hayata geçirmesiyle mümkün olur. Bütün bunlar nesiller arası ilişkilerin ürünüdür. Zira öğretim ve öğrenimde nesiller arası ilişkiler büyük önem taşımaktadır. Çünkü öğrenme hadisesinde en azından bir öğretene ve öğrenen vardır. Yani öğrenmenin ferdiliğinden ne kadar söz etsek de, onu sosyal öğrenme mekanizmasının dışında düşünmek mümkün değildir. Nitekim dini öğrenme çocuklar ve gençlere büyüklerin aktardığı bilgi ve tecrübelerle dayanır. Böylece yetişkinler ömür boyu elde ettikleri

²⁸⁶ Yıldız Kızılapdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, s.108-109

²⁸⁷ Elza Kuyk, Roger Jensen, David Lankshear, Elizabeth Löh Mana, Peter Schreiner (ed.), *Religious Education in Europe: Situation and Current Trends in School*, IKO, ICCS, Norway 2007, ss.9-17

bilgileri, yaşam biçimlerini ve hayat tecrübelerini çocuk ve gençlere aktarma imkânı bulurken, onlarda bunları görme ve öğrenme imkânına kavuşmuş olmalıdır. Buna karşın yetişkinler derledikleri bilgileri, hayat şekillerini ve tecrübelerini çocuklar ve gençlere aktarırlarken, kendileri, öğrenmeden tamamen kesilmiş değildir. Zira öğrenme bütün nesilleri yakından ilgilendiren bir hadisedir. Yetişkinler kendi bilgilerini genç nesillere aktarırken, yerine göre kendileri de öğrenmek durumundadırlar. Böylece onlar da gelişmelerini sürdürme imkânı bulurlar. Bu da, çocuklar gençler ve yetişkinler arasında öğrenmenin müşterek olduğunu gösterir. Bu durumda öğrenme bir bakıma ömür boyu etkinlik olarak bütün insanlar arasında devam eder.²⁸⁸

Ancak bu model eğitim toplumda çoğulculuk ortaya çıkmaya başladığı zaman sorgulanmaya başlanır. Bu durum farklı dini geleneklere sahip insanların göç etmesiyle veya belli bir toplumdaki insanların kendi geleneksel dinlerinden uzaklaşarak laik/dini çoğulculuk yaratılmasıyla ortaya çıkar. Bazı durumlarda neredeyse birleşmiş tek yapılı toplumlar da kendi azınlığının inançlarına ait umutlara ve ideallere saygı duymaya başlarlar.²⁸⁹

Bu noktadan hareketle, Dini Öğrenme Yaklaşımın yapılan en önemli eleştirisi, bu yaklaşımın çok kültürlü toplumlara yönelik uygulanamayacağı sadece homojen toplumlar için geçerli olabileceği yönündedir. Çok kültürlü bir yapının hâkim olduğu ülkelerde anılan yaklaşımının uygulanması toplum içerisindeki huzursuzlukların kaynağı olarak belirebilecektir. Bu da insanların huzurunu ve mutluluğunu hedefleyen bir eğitimde istenmeyen durumların ortaya çıkmasına neden olur. Ayrıca,

²⁸⁸ Kerim Yavuz, “Genel Öğrenmeden Dini Öğrenmeye Yaklaşımlar”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/1705/18230.pdf> [20/05/2013]

²⁸⁹ John M.Hull, “Demokratik ve Çoğulcu Toplumlarda Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler”, *MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyumu, Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30/03/2001, MEB yayınları, Ankara 2003, s.44

seküler ortamlarda ailelerin, dini toplulukların cami veya kiliselerde bu tarz bir eğitimi vermesi görev olarak görüldüğünden hizmet içi eğitimde dini öğrenme yapılması mükerrerlik olarak değerlendirilebilir.²⁹⁰

Diğer taraftan odaklandığımız hizmet içi eğitimde kişinin inanıp-inanmadığının nasıl değerlendirileceği gibi bir problem söz konusu değildir. Aksine inanmadıkları ya da kendi inançları dışında bir inancı benimsetmeye çalışmak hizmet içi eğitim prensiplerine aykırı olduğu gibi onların özgürlüklerini kısıtlamak olarak görülebilir.²⁹¹ Çünkü modern toplumlara ait kurumlarda belli bir dini benimsetmeyi amaçlayan doktriner din eğitime tepkiler sadece farklı dinleri benimseyen yapılardan değil laiklik ilkesi bağlamında bizzat o toplumun dinine inanan insanlardan gelir.²⁹² İşin gerçeği, Avrupa ülkelerinde doktriner din eğitimi eleştirilirken genelde insan hakları ve çok kültürlülük ilkeleri temel alınmaktadır. Ülkemizde ise bu eleştirilerin kaynağı çoğunlukla laiklik ilkesi olmaktadır.²⁹³

Herkesin kendi dinini öğrenme gereksiniminin olduğu günümüz dünyasında oluşabilecek sakıncaların tarafsız bir şekilde inceleyecek personelin eğitiminde farklı şekillerinin olabileceği fikri üzerinde durmanın önem arz ettiği söylenebilir. Dünya üzerinde yaşanan pek çok olumsuz durum, din istismarı konusunda yapılan çalışmalar, kürselleşme ve sekülerleşme karşısında geleneksel din eğitimi alan personel soruları ve ihtiyaçları karşılayamaz. Kendi inancının yanı sıra farklı din ve mezheplerin öğrenmesi ihtiyacı hizmet içi eğitim açısından zorunlu kılmaktadır. Günümüz gerçekliklerinin meydan okumalarından hareketle farklı inançlara mensup

²⁹⁰ Yıldız Kızılabdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, s.110

²⁹¹ Kızılabdullah, Yürük, a.g.m., *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, s.111

²⁹² Micheal Grimmitt, *Religious Education and Human Development*, McCrimmon, İngiltere 1987, s.112-15

²⁹³ Kızılabdullah, Yürük, a.g.m., *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, s.112

insanların tecrübe ve sorunlarına objektif ve gerçekçi bir bakış gerektiğini dile getirmektedir.²⁹⁴

Hizmet içi eğitimde, doktriner modelin kullanılması, küreselleşen dünyada oldukça zor görünmektedir. Homejen yapılara uygun olan bu model, günümüz dünyasında geçerliliğini yitirmişe benzemektedir. Her ne kadar, diğer dinlere saygı göstermese de kendi dinini en iyi şekilde öğrenmek, katkı sağlasa da diğer taraftan da bağnaz tutuma götürme endişesi doğmaktadır. Bu yönüyle, önerilecek hizmet içi eğitim modeline katkısı yönüyle işlevsel bir model olarak kabul etmek zor gözükmemektedir.

1.2. Din Hakkında Öğrenme Modeli

Din eğitimi açısından Hull, çoğulculuğun başlangıcında Michael Grimmitt'in yaptığı ayırmadaki din hakkında öğrenmeyi bir tepki olarak görür. Din eğitimi dindaş öğretmenler tarafından değil dindaş olmayan öğretiler tarafından verilir. Bu kapsamda verilecek din eğitimi din çalışmalarındaki gelişmelerden daha çok etkilenir. Hatta konu bazen din çalışmalarıdır. Dinler tarihi, daha sıklıkla dinler fenolojisi veya daha güncel olarak dinler etnolojisi gibi din çalışmalarıyla yavaş yavaş gelişen çeşitli disiplinler takip eder.²⁹⁵

Bu bağlamda, Din Hakkında Öğrenme (Learning about Religion) özünde dinle ilgili araştırma ve çalışmaları barındırır. Din bir disiplin olarak ve diğer dinlerle karşılaştırmalar yapılmak suretiyle öğretilir. Din öğretiminde geliştirilen

²⁹⁴ Yıldız Kızılapdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, s.112

²⁹⁵ John M.Hull, “Demokratik ve Çoğulcu Toplumlarda Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler”, *MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyumu, Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30/03/2001, MEB yayınları, Ankara 2003, s.44-45

Fenomenolojik yaklaşım, din öğretimine bilimsel yaklaşmanın sonucunda geliştirilmiştir. Bu anlamda, Din Eğitimi, Teolojinin bir alt disiplini olup farklı dinleri, öğrenme konusunda eşit haklar tanır. İngiltere ve Norveç'te geliştirilen modeller, bu kısma girebilir. Din hakkında öğrenme, çok dinli, çok kültürlü, çoğulcu ve demokratik toplumlarda önemlidir. Bu metodun, kendine has avantaj ve dezavantajları vardır.²⁹⁶

Günümüz çoğulcu toplumunun ihtiyaçlarını karşılamadaki geleneksel “Dini Öğrenme” yaklaşımının yetersizliği sonucu, gerçekleşen sosyo-politik ve kültürel değişimlere paralel olarak başlatılan araştırmalar “Din Hakkında Öğrenme” modelini doğurmuştur. Geline nokta “Dinsel Eğitime” karşı oluşan tepki, tarafsız bir din eğitimi anlayışını kabul eder ve dini öğrenme modelinin aksine, dersi verecek eğitimcinin dindaş olması beklentisi yoktur. Bu tarz din eğitiminde, karşılaştırmalı dinler tarihi ve din çalışmaları gerçekleştirilir. Bununla birlikte bireyi, belli bir dinin inanırı yapma endişesi taşımaz. Aksine, bireye din hakkında bilgi vermeyi amaçlar.²⁹⁷ Bu modelde din konusu, entelejansın beklentileri içinde de yer alan betimsel tarihi ve eleştirel bir tarzda sunulur. Tek bir dine üstünlük tanınmanın aksine herhangi bir dinin esaslarını içermeyen bir şekilde eğitim konuları aktarılır. Din hakkında öğrenme modelinde eğiticinin inançlı olması veya dini açıdan belli ritüel ölçütü taşıması şartı aranmaz. Hatta herhangi bir inancı benimsediği veya hiçbir dinin inanırı olmadığı durumlarına da rastlanılabilir.

Tecrübe edilmeye çalışılan din ile eğitici, bireyin belli bir dine bağlı olmanın ve dini yaşamının ne anlama geldiğini kavratmaya çalışır. Bu tarz bir amaç, belli bir

²⁹⁶ Sönmez Kutlu, “Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu”, acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/4469/4960.pdf [30/05/2013]

²⁹⁷ Yıldız Kızılapdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, s.113

dinin inanırlarını oluşturmak değil, bir inanca bağlı olmanın ne demek olabileceğini anlamak, yani empati kurmaktır. Öğretim sürecinde dini materyaller, yani diğerlerinin dini anlayış ve yaşayış tarzları dengeli bir şekilde nesnel (fenomonolojik) bir tavır içerisinde öğrencilere sunulmaya ve bir hoşgörü ve saygı ortamı oluşturulmaya çalışılır.²⁹⁸

“Din Hakkında Öğrenmenin”, “Kamu Hizmet İçi Eğitim Alanı”nda uygulamasının devletin bakış açısına göre en iyi yaklaşım olduğunu ve bu konuda karar vericiler açısından bir karışıklığa sebebiyet verecek durumun gelişmeyeceğini söyleyebiliriz; çünkü bu yaklaşımda eğitim diğer konuların yanındabir konu gibi görülür. Din eğitimi de eleştirel sorgu ve pedagojik yeteneklere uygun hale getirip, eğitim programının diğer konularıyla aynı kulvara yerleştirir. Böyle bir din eğitimi en azından kamu görevlisinin genel bilgilerine katkıda bulunmayı amaçlar. Modern dünyada din, her daim önemini korumaktadır ve kurumsal yapının böyle konular hakkında bireyi iyi bilgilendirmiş olması gerekir. Bu çerçevede din hizmet içi eğitimin bir parçası olarak düşünülebilir.²⁹⁹ Böyle bir din eğitimi ile farklı dinler arasında karşılıklı hoşgörü ve anlayışın sağlanması mümkündür. Neticede, topluluklar, etnik yapılar ve farklı düşünceler arası ilişkilerde, dinlerin oynadığı merkezi rol hakkında bireylerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

“Din Hakkında Eğitim” modeli, tasviri ve tarihi yöntem kullanmakla kendini sınırlandırır. Herhangi bir dini inancı ne beslemeyi, ne de zayıflatmayı hedefler. Din hakkında öğrenme modelinde, inanç ve değerlerin meşruluğu veya doğruluğu

²⁹⁸ Robert Jackson, *Religious Education an Interpretive Approach*, Holder&Stoughton, Londra 1997, s.7-30

²⁹⁹ John M.Hull, “Demokratik ve Çoğulcu Toplumlarda Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler”, *MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyumu, Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30/03/2001, MEB yayınları, Ankara 2003, s.48

hakkında tartışmalara girilmez. Bireysel kimlik geliştirilmesinin bir parçası olarak değerlere gereken önem verilmez. Sosyal, ahlaki, dini ve manevi değerler arasında ayırım yapılmaz.

Din hakkında öğrenme modeli, uygulandığı ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Bunun nedenini, her ülkenin içerisinde bulunduğu sosyo-kültürel ve dini perspektifte aramak mümkündür. Bir Avrupa ülkesi olan Fransa’da, kamu okullarında din eğitimi yer almamaktadır.³⁰⁰ Kamu okullarında din eğitime yer vermeyen Fransa’da, din hakkında öğrenme modeline uygun olarak, din kültürü, tarih ve coğrafya kitaplarının içerisinde serpiştirilmiş bir şekilde, dinler tarihi açısından verilmektedir. Örneğin ilkokul 5.sınıf tarih ve coğrafya kitaplarında İşlam’a ayrılan bölümde, konu, Hıristiyanların gözüyle değil, herhangi bir Müşlüman’ın da okuduğunda yanlışlık göremeyeceği bilgiler mevcuttur.³⁰¹

Bu modelin uygulandığı diğer bir ülke ise İngiltere’dir. İngiltere’de Fransa’nın aksine, din ve devlet ayrımı yoktur. İngiltere, çok kültürlü bir toplum yapısına sahip olmasından dolayı, daha önceleri, dini karakter taşıyan eğitiminde bazı reformlar gerçekleştirilmiştir.³⁰² 1965’de Ninian Smart³⁰³ öncülüğünde Lanchester Üniversitesinde Dini Araştırmalar Bölümü’nün kurulmasından sonra Smart’ın isteğiyle din eğitimi alanında geniş bir araştırma ve müfredat gelişimi projelendirilmiştir. Proje, “fenomenolojik” veya dogmatik olamayan bir yaklaşım diye isimlendirilen bir yaklaşımı desteklemiştir. Bu şu şekilde ifade edilebilir: “Bu yaklaşım, din eğitiminin hedefini, anlamayı geliştirme olarak görür. O, bilim

³⁰⁰ Elza Kuyk, Roger Jensen, David Lankshear, Elizabeth Löh Mana, Peter Schreiner (ed.), *Religious Education in Europe: Situation and Current Trends in School*, IKO, ICCS, Norway 2007, s.71-75

³⁰¹ Yıldız Kızılapdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, s.114

³⁰² Kuyk, Jensen, Lankshear, Mana, Schreiner (ed.), a.g.e, s.217

³⁰³ Hans Günter Heimbrock, Christoph Th.Scheilke, Peter Schreiner, *Towards Religious Competence : Diversity as a Challenge for Education*, LIT, Germany 2001, s.62

adamlığı araçlarını, bireylerin ve grupların inançlarının empatik bir biçimde deneyimlenmesine girme amacıyla kullanır. O, herhangi tek bir dini görüşü geliştirme peşinde koşmaz fakat dini araştırmalarının safi bilgi verici olmayı aşmasının zorunlu olduğunu belirtir.³⁰⁴

İngiltere’de değişen koşullar çerçevesinde yeni din eğitim modeli arayışlarına gidilmiş ve en son 2004’te gerçekleştirilen bir düzenleme ile din eğitimini ihtiva etmesi gereken hususlar şöyle belirlenmiştir: “Din eğitimi, hayatın nihai anlamı ve gayesi, Tanrıya iman, gerçeğin tabiatı ve özü, doğru ve yanlış şeyler ile insan olmanın ne anlama geldiği konularında araştırmaya sevk edici sorular ortaya atar. Din eğitimi, öğrencilerin kendi dinlerini keşfetmeleri yanında farklı dinleri, inançları, değerleri ve gelenekleri öğrenmelerini de teşvik eder. Öğrencileri, hakikat, inanç ve ahlak konularında analiz, yorum ve değerlendirme yapmaya ve ulaştıkları sonuçları başkalarıyla tartışmaya sevk eder. Din eğitimi, öğrencilerin kendi benliklerini ve aidiyetlerini geliştirmelerine yardımcı olur. Bir birey olarak, kendi toplumunda, bir vatandaş olarak çoğulcu bir toplumda ve küresel bir dünyada sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlar...”³⁰⁵

Dikkat edilirse, İngiltere’de daha önce uygulanan model, din hakkında öğrenme modeline uygun olarak ilkeler koymuş, belli bir dinin veya mezhebin öğretiminden vazgeçmiştir. Ülkedeki çok kültürlü yapıdan ve değişen dini yapıdan kaynaklanan son gelişmeler, İngiliz eğitim sisteminin din hakkında öğrenme

³⁰⁴ Yıldız Kızılapdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, s.115

³⁰⁵ Kızılabdullah, Yürük, a.g.m., *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, s.116

modelinin olduğu kadar, dinden öğrenme modeline de uyabileceğini dolayısıyla bu modelin karma bir model olacağını göstermektedir.³⁰⁶

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde “Din Hakkında Öğrenme” yaklaşımının uygulandığı yere, eğitimin türüne, gereksinimlere ve çevresel faktörlere göre bir takım esneklikler gösterebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle kamuda eğitim sürecinde, ağırlık “Din Hakkında Öğrenme”ye verilerek diğer yaklaşımlarla karma bir modele gidilebilir.

Din hakkında öğrenme modeline yöneltlen eleştiriliri kısaca özetlemek gerekirse, biri dinlerin içeriğine odaklanma eğiliminde olmamasıdır. Diğer ise, bu tür din eğitiminin, öğrencilerin hayatı/dünyasıyla ilgilenmemesi ve onların ahlaki ve manevi değer arayışlarına katkıda bulunmamasıdır. Din hakkında öğrenme modeline yapılan eleştiriler, genellikle bu öğrenme modeli içerisinde zikredilebilecek olan fenomenolojik yaklaşıma yönelik olarak yapılmaktadır.³⁰⁷

Fenomonolojik yaklaşıma yapılan eleştiriler şöyle dile getirilmiştir: dış edimleri ve dinin gözlemlenebilir olgularıyla ilgilenmesi ve netice itibarıyla dini inanca sahip olanların güdüleriyle ilgilenmemesi, din konusunu aşırı derecede geniş olarak ele alması, dinlerin ortak konuları ile ilgili materyali kafa karışıklığına sebep olacak şekilde bir araya getirmesi, deneyim ve ilgilerinden uzak olması, gerçeklik konusuyla ilgilenmemesi ve üstü kapalı olarak göreceli olması³⁰⁸ biçiminde detaylandırılabilir.

³⁰⁶ Yıldız Kızılpdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, s.115

³⁰⁷ Mualla Selçuk, *Din Öğretiminde Yeni Açılımlar*, MEB Yayınları, İstanbul, 2000, s.170

³⁰⁸ Robert Jackson, *Religious Education an Interpretive Approach*, Holder&Stoughton, Londra 1997, ss.10-14

Fenomenolojik din öğretiminde eleştirilen noktalardan biri de bireyin kendi tecrübe ve inançlarını paranteze almasının uygulamada ne derece mümkün olabileceğidir. Fenomenolojik din öğretiminde “paranteze alma” ve “empati”nin bir gereği olarak herhangi bir konuyu, o dine mensup (içeriden) kişilerden dinlemek, onun bakış açısıyla anlamak gerekir. Ancak bu noktada ise içeride olan kişilere yönelik güvenirlik eleştirisi ortaya çıkmaktadır. Shepherd, bu eleştirileri şöyle sıralamaktadır; ilki, içeride olanların kendi dinlerinin uygun temsilcilerinin olup olmadığıdır. İkinci eleştiri, içeride olanların dini idealleştirme yanılgısıdır.³⁰⁹

Bu eleştirilerden sonra Shepherd, doktriner olamayan yani fenomenolojik din öğretiminin eleştirel tarzda “sorgulayıcı fenomenoloji” yeni bir din öğretimi olmasını önermektedir.³¹⁰

Bununla birlikte Bilgin, dini sırf bir bilgi olarak öğretmeyi, antidogmatik biçimde öğretmeyi “soğuk” bir öğretim olarak nitelendirilmekle birlikte, “böyle bir öğretimde dinin, insanlık tarihi içinde herhangi bir olay şeklinde hafife alınabileceğini” ifade eder.³¹¹ Bu tespitten hareketle din hakkında öğrenmenin;

-Diğer dinlere ve alt kollarına veya çeşitli tarikat dini cemaat ve oluşumlara karşı incelemelerin hoşgörüyle yürütülmesine,

-Dine ilişkin olay ve olgulara yönelik doğru algılamaların oluşmasına ve bunun düzgün bir şekilde ortaya konulmasına,

-Personel arasında doğru iletişimi sağlamak amacıyla kullanılan kavramları anlamlandırmadaki standardizasyon ile iyi bir literatür geliştirilmesine oldukça yarar

³⁰⁹ J.Shephard, “Fenomenolojik Bakış Açısı: Eleştirel Anlamda Sorgulayıcı Din Eğitimi”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30 Mart, Ankara, s.325-26

³¹⁰ Shephard, a.g.e., s.328

³¹¹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara 1995, s.78

sağlayacağını ifade edebiliriz. Ancak salt bu tarz bir eğitimle, inandığı din temelinde kamu görevlisinin ahlaki ve manevi değerlere katkısı istenilen seviyede olmayabilir.

1.3. Dinden Öğrenme

Burada eğitimcinin ve öğrencinin aynı anda dine odaklanması söz konusudur. Din onlar için vardır. Dinin kendisini insanlaştırma sürecinde etkili, yararlı ve yardımcıdır. Bu süreçte eğitimcinin yanında asıl amaç öğrencinin eğitime katkı sağlamaktır. Bu meyanda Dinden öğrenme eğitimsel din eğitimi olarak tanımlanır. Dini öğrenme ve din hakkında öğrenme bilimsel din çalışmalarıyla yönlendirilirken dinden öğrenme eğitimsel çalışmaların bir disiplini olur.³¹²

Dinden öğrenme yaklaşımının dini eğitim ile din öğretimi yaklaşımlarının ayırt edilmesi çabasına dayandığı söylenebilir. Bahsekonu çabalar neticesinde, din öğretimi yaklaşımını benimseyen bu anlayışa göre; din öğretiminin seküler eğitim sistemi içerisinde eğitim kurumunun meşru öğretim programları arasında genel eğitimin bir birimi olarak kabul edilmesi öngörülür. Bu çerçevede dinden öğrenme yaklaşımının din öğretiminin eğitimsel değeri üzerine daha fazla vurgu yapılarak liberal, evrimsel süreç içerisinde geliştirilen yaklaşımlardan sadece biri olduğu söylenebilir.

İngiltere’de 1970’lerden sonra ilkökul sınıflarında dini inançlar konusunda giderek farklılığın çoğalması nedeniyle de din derslerinin sadece Hristiyanlığı değil, birçok inancı kapsamı gerektiği düşüncesi ileri sürülmüştür. Neticede devlet

³¹² John M.Hull, “Demokratik ve Çoğulcu Toplumlarda Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler”, *MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyumu, Bildiri ve Tartışmalar, 28-30/03/2001*, MEB yayınları, Ankara 2003, s.45

okullarında din dersi öğretim programlarında 1975'ten sonra Hristiyanlıkla birlikte diğer inançlara da atıfta bulunulmaya başlanmıştır.³¹³

1971 Ninian Smart tarafından “Fenomenolojik Din Öğretimi”nin ortaya atılmasının ardından³¹⁴ 1975'in ikinci yarısından sonra M.Grimmitt ve G.Read'ın birlikte yaptıkları çalışma sonucunda Fenomonolojik ve tecrübi yaklaşımlar gündeme gelmiştir. Bu iki yazar, “Christians Today Project” (1975-1977) çalışmasında din öğretiminde insanın varoluşsal sorunlara dinden elde edilebilecek cevaplar üzerine durmuşlardır. Öğrencinin dini muhteva üzerinde düşünsel etkileşime girerek din hakkında ve dinden öğrenmesi söz konusu olabilecektir. Tüm bu gelişmeler de “Dinden Öğrenme” yaklaşımının oluşmasına zemin hazırlamıştır.³¹⁵

Türkiye’de Din Öğretimi ve Ahlak Bilgisi Programı güncel manada incelendiğinde, mezheplerin tamamen insan merkezli yapılanmalar olduğu hiçbir mezhebin doğrudan dinin özü ile özdeşleştirilemeyeceği³¹⁶ gerçeğinin mevcut olduğu görülebilecekken, dinin özü olan Kur’an-ı Kerim’in daha açıklayıcı aktarımına olan ihtiyaç ortaya çıkar.

Mezheplere dâhil alt yapılar şeklinde ele alınabilecek, “Tarikat ve Cemaatler”e sosyal grup gözü ile bakarsak dini anlayışlarının dinin özü ile ilgili olmadığı ve faaliyetleri açısından sadece meydana gelmesi muhtemel sosyal olgular olarak kabul edilmesi gerekliliği anlaşılması kolay bir durumdur. Bu da bizi, güvenlik yönetimine ilişkin kurumlar dâhilinde ülke menfaatleri açısından söz

³¹³ Yıldız Kızılapdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, s.118

³¹⁴ Hans Günter Heimbrock, Christoph Th.Scheilke, Peter Schreiner, *Towards Religious Competence : Diversity as a Challenge for Education*, LIT, Germany 2001, s.67

³¹⁵ Yıldız Kızılapdullah, Tuğrul Yürük, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, s.118

³¹⁶ *İlköğretim DKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, MEB, Ankara, 2007, s.2

konusu dini yapılanmaların tehdit kabul edilmemesi gerektiğini ortaya koyduğu kadar, bu tarz sosyal grupların ne yaptıklarının bilinmesinin, mensupları nezdinde Devlet'in doğal bir bilgilenme süreci olarak görülmesi gibi olumlu bir sonuca götürür.

Bu bağlamda gerçekleştirilen bir din öğretiminin, teoloji ve din eğitiminden (religious instruction) daha çok eğitim felsefesi, sosyal fenomenoloji ve din fenomenolojisine daha yakın olduğu görülür. Bu sürece Grimmitt, insanileştirme adını vermektedir. İnsanileştirme kapsamında (process of humanization)³¹⁷ muhteva ve yöntem olarak hizmet içinde verilen eğitimin bireyin gelişimine temel bir katkı sağlaması ve hayat boyu sürece döngü oluşturmaları amaçlanmıştır.

Bu anlayış çerçevesinde hoşgörü kültürü oluşarak, bireyin kendi özgür seçimiyle değer sistemini oluşturmaları gerçekleşmiş olur. Aksi takdirde indoktriner veya inanç ve değerleri empoze etme söz konusu olabilir. “Dinden Öğrenme” yaklaşımının amacı, öğrencilerin manevi ve kültürel farkındalık ve sosyal bütünleşmesini sağlayarak kendi inanç gelişimini sağlamak olmaktadır. Buna göre konu dinlerle değil, genel olarak bizzat “din” kavramı ile ilgilidir. Din, burada evrensel bir fenomen olarak insan hayatının en temel varoluşsal sorunlarına cevap veren ve çözüm önerisi sunan bir araç olarak algılanır. Bu itibarla personelin dini anlayabilme gücünü yani “religiante” -din konusunda okuryazarlık- geliştirme becerisini kazanmaları sağlanabilir. İşte bu noktada salt din hakkında öğrenmekle din öğretimi sürecinin gerçekleşmiş olmadığı ileri sürülebilir. Çünkü din öğretiminde

³¹⁷ Micheal Grimmitt, *Religious Education and Human Development*, McCrimmon Yay., İngiltere 1987, s.69.70

bilişsel açıdan bilgi vermek yeterli değildir ve bireyin tanımlamış olduğu bilginin kendisine bir tür katkı sağlaması beklenir.³¹⁸

Dinden öğrenme anlayışının olumsuz yönleriyle ilgili öne sürülen çeşitli tartışmalar ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlar arasında yer alan Robert Jackson'un geliştirdiği "Yorumlayıcı Yaklaşım" fenomenolojik din öğretiminin de katkılarından yararlanarak geliştirilen bir yaklaşımdır.³¹⁹ Etnografik çalışmalardan hareketle ortaya konulmaya çalışılan bu yaklaşımda temel amaç bireyin "dini geleneklerde insanların veya dindarların kullandığı gramerin -dil ve sembolik şablonların- bilgisi ve kavrayışını geliştirmektir". Böylece yorumlayıcı yaklaşımın kişinin kendi görüşüyle ilişki içinde ötekilerin dini inançlar, değerler ve uygulamalarını betimleme, anlama ve bunlar üzerinde düşünme yönünde bir hedefin olduğu söylenebilir.³²⁰

Bu yaklaşım, öğrencilerden kendi ön kabullerini bir yana bırakmayı isteme yerine personelin kavramları ile araştırılan insanların kavramları arasında bir karşılaştırmayı ve ötekinin kavramları ve deneyimleri arasında bir gidiş-geliş hareketini içerir. Böylece farklı geçmişlerden gelen insanlar arasında karşılıklı etkileşim yoluyla yöntem açısından duyarlı bir biçimde uygulamalar ve özeleştiriler ile yeni fikirler geliştirme imkânı sağlayabileceğini kabul eder.³²¹

³¹⁸ Yıldız Kızılapdullah, Tuğrul Yürük, "Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye'deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, s.118

³¹⁹ Hans Günter Heimbrock, Christoph Th.Scheilke, Peter Schreiner, *Towards Religious Competence : Diversity as a Challenge for Education*, LIT, Germany 2001, s.114-5

³²⁰ Heimbrock, Scheilke, Schreiner, a.g.e., LIT, Germany 2001, s.269

³²¹ Yıldız Kızılapdullah, Tuğrul Yürük, "Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye'deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, s.122

Yorumcu yaklaşım İngiltere ve Galler'deki din eğitiminde kullanılmak üzere geliştirilmiş ise de daha sonra Britanya'nın tamamına yayılmış³²² ve ayrıca Norveç'te, Almanya'da, Kanada'da ve Japonya'da, Avrupa Konseyinin 46 üye devletinde kültürlerarası eğitime dini çeşitlilik boyutunun getirilmesi projesinde de kullanılmıştır.³²³

Dinden öğrenme yaklaşımıyla ilgili tartışmaların bir diğerini David Attfield'ın *Learning From Religion* adlı çalışmasında yer alan “Vahiy Temelli Dinden Öğrenme” anlayışı oluşturmaktadır. Attfield'a göre dinden öğrenme yaklaşımı ancak vahiy temelli olduğu zaman (dindar) öğrenciye eğitimsel açıdan fayda sağlar, bir anlam ifade eder. Attfield, dinden öğrenmede, tecrübi öğrenmeler ile teolojik/vahiy temelli öğrenmenin ayırt edilmesine işaret eder.³²⁴

Dinden Öğrenme yaklaşımıyla ilgili çalışmalardan biri de Robert Ellis'in açıkladığı “Hikmet/Wisdom Temelli Dinden Öğrenme”dir. Ellis, din hakkında öğrenme yaklaşımında duyuşsal boyutun “vahiy temelli” dinden öğrenme yaklaşımında ise öğrenme sürecinde bilişsel boyutun eksik kalmasıyla okulda din öğretiminin genel eğitim sistemi içerisindeki misyonunu tam olarak gerçekleştiremeyeceğini kabul etmektedir. Ellis burada “hikmet-wisdom” kavramını öğrencinin “manevi ve ahlaki bilgisinin sadece bilişsel değil, duyuşsal açıdan da aşamalı olarak gelişmesi” anlamında kullanmaktadır. Buna göre hikmet temelli dinden öğrenme yaklaşımının, belli bir vahye dayalı (doktriner) olmadan ve

³²² Elza Kuyk, Roger Jensen, David Lankshear, Elizabeth Löh Mana, Peter Schreiner (ed.), *Religious Education in Europe: Situation and Current Trends in School*, IKO, ICCS, Norway 2007, s.217-230

³²³ Robert Jackson, “Devlet Okullarında Dini Eğitim ve Değerler Eğitime Yorumcu Yaklaşımın Katkısı”, Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Kasım 2004, İstanbul, Editörler: Recep Kaymakcan, Seyfi Kenan, Hayati Hökelekli, Z.Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, DEM Yayınları, İstanbul 2007, s.468

³²⁴ David Attfield, “Learning from Religion”, *British Journal of Religious Education*, Mart 1996,C:18, Baskı 2, s.78-84

göreceliğe düşmeden din öğretiminin gerçekleşebileceğini savunmaktadır.³²⁵ Din hakkında öğrenme yaklaşımından, din eğitiminin istihbaratın hizmet içi eğitimine konu edilmesi açısından yararlanılabilir. Bu sayede istihbaratçı bulunduğu toplumu ve yöneldiği sahaları daha iyi kavrayacak ve karşılaştırmalara yönelebilecektir.

2. Hizmet İçi Eğitim ve Din Eğitim Modelleri Temelinde Entelejans

2937 sayılı “Devlet İstihbarat Hizmetleri Milli İstihbarat Teşkilatı” yasası ile Milli İstihbarat Teşkilatı’nın görevi Madde 4 ile:³²⁶

a) Türkiye Cumhuriyeti’nin ülkesi ve milleti ile bütünlüğüne, varlığına, bağımsızlığına güvenliğine, Anayasal düzenine ve milli gücünü meydana getiren bütün unsurlarına karşı içten ve dıştan yöneltilen mevcut ve muhtemel faaliyetler hakkında Milli Güvenlik istihbaratını devlet çapında oluşturmak ve bu istihbaratı Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ile gerekli kuruluşlara ulaştırmak.

b) Devletin Milli Güvenlik siyasetiyle ilgili planların hazırlanması ve yürütülmesinde; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ile ilgili bakanlıkların istihbarat istek ve ihtiyaçlarını karşılamak.

c) Kamu kurum ve kuruluşlarının istihbarat faaliyetlerinin yönlendirilmesi için Milli Güvenlik Kurulu ve Başbakan’a tekliflerde bulunmak.

³²⁵Robert Ellis, Revelation, “Wisdom and Learning from Religion:A Response to D.G Attfield”, *British Journal of Religious Education*, March 1997,V.19, Issue 2, s.95-103

³²⁶ Detay için bkz. Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu, Kanun Numarası:2937, Kabul Tarihi:01/11/1983, 03/11/1983 tarih ve 18210 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır. (Yayımlandığı Düstur: Tertip;5, Cilt;22, Sayfa;830) www.mit.gov.tr/kanun.html [21/03/2013]

d) Kamu kurum ve kuruluşlarının istihbarat ve istihbarata karşı koyma faaliyetlerine teknik konularda müşavirlik yapmak ve koordinasyonun sağlanmasına yardımcı olmak.

e) Genel Kurmay Başkanlığı'nca Silahlı Kuvvetler için lüzum görülecek haber ve istihbaratı, yapılacak protokole göre Genel Kurmay Başkanlığı'na ulaştırmak.

f) Milli Güvenlik Kurulu'nda belirlenecek diğer görevleri yapmak.

g) İstihbarata karşı koymak.

Milli İstihbarat Teşkilatı'na bu görevler dışında görev verilmez ve bu teşkilat devletin güvenliği ile ilgili istihbarat hizmetlerinden başka hizmet istikametlerine yöneltilemez. Milli İstihbarat Teşkilatı birimlerinin görev, yetki ve sorumlulukları Başbakanca onaylanacak bir yönetmelikte belirtilir.” olarak belirlenmiştir.

Sorumluluk ise aynı kanunun 7. Maddesi kapsamında; “MİT Müsteşarı 4.Maddede belirtilen görevlerin yerine getirilmesinden Başbakan'a karşı sorumlu olup, Başbakan'ın dışında herhangi bir kişi veya makama karşı sorumlu tutulamaz.” olarak açıklanmıştır.

Yukarıda belirtilen görev, yetki ve sorumluluklar bağlamında entelejansın da etkin bir şekilde dahil olduğu toplumun; devlet yapısı, anayasası, yasama, yürütme ve yargı ile ilgili kurum ve kuruluşları, bunların işleyişi; politik sistemi oluşturur. Her devlet; doğal olarak kendi kültürünü, politik anlayışını, yeni yetişen kuşaklara aktarmak ve benimsetmek ister. Bunu genellikle eğitim kurumlarıyla yapar. Aynı durum devletin yapısını oluşturan her unsur için de geçerlidir ve belirtilen hedeflere ulaşmak için kaliteli bir hizmet-içi eğitimi devreye sokmak gerekir.

MİT'in görev ve sorumluluklarını tezimizin sınırları ölçüsünde incelemek açısından, Güvenlik Bilimleri'nde Dini, Etnik ve İdeolojik ayırımına tekrar değinebiliriz. Entelejans toplumsal güvenlik açısından etnik bölücü bir faaliyete karşı koymaya çalıştığı kadar, yıkıcı ideolojileri ve nihayetinde din istismarını da engelleme yönünde çaba harcamaktadır.

Gelenen bu noktada sahada araştırma yapacak personelin alacağı hizmet-içi eğitim ile en başta dindar ile dini istismar eden bir kişiyi ayırt edebilecek bir bilgi düzeyine sahip olması gerekir. Diğer taraftan “Din” alt başlığında Güvenlik Bilimleri sahasında yapılacak araştırmalara konu olabilecek çeşitli dini doktrinler ve bu yönde oluşan çeşitli yapılanmalar, sadece bir gelenek olarak kalmayıp felsefi bir kimliğe bürünerek çeşitli şekillerde ve boyutlarda varlığını devam ettirmektedirler. Bu sürecin yanında uygulamanın da kendini diğer başlıklarda olduğu kadar hizmet içi din eğitimi alanında geliştirerek, dini doğru algılayan, anlatan ve sahada sağlıklı diyaloglar geliştirebilecek donanıma sahip personeli hızla yetiştirmesi önem arz etmektedir.

Hizmet içi eğitimin ihtiyaçları nelerdir? Bu bağlamda; Uzmanlaşmanın(dini, etnik, ideolojik, ekonomik, sosyal, kültürel, askeri, siyasi vb.) eğitim ile desteklenmek suretiyle geliştirilmesi, Hizmet-içi eğitim modellerinin ve programlarının son dönem akademik ölçütler kullanılarak ilerletilmesi, günümüz dünyasını doğru algılamak için eğitim merkezinin vizyonuna katkı sağlayacak çeşitli bilimsel araştırmaların artırılması ve bu alanda akademik disiplin olma yolunda yöntemsel gelişmelerin öğretilmesi olarak özetlenebilir.³²⁷

³²⁷ Başbakanlık Stratejik Araştırmalar Birimi, *Yeniden Yapılanma Raporu*, Ankara, 2007

Bu kapsamda, toplumsal güvenliğin korunması açısından din konusunda çalışan kamu görevlisinin din eğitimi almasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıntılarına son bölümde değineceğimiz bu eğitim çoğulcu ve eleştirel olma gibi nitelikleri içinde barındırmalıdır. Bununla birlikte, günümüz insan hakları değerleri ile verilen eğitim paralellik arz etmelidir. Mahkeme kararı ile birlikte AGİT’in 2007 yılında açıkladığı Toledo Raporu, 2007’de kabul edilen Avrupa Konseyi Kùltürlerarası Eğitimin Din Boyutu Raporu, UNESCO’nun son yıllardaki bu konuyla ilgili kararları,

Hareket noktası şiddet problemi olan;

Hoşgörüsüz köktenci hareketler, terörist eylemler, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ve etnik çatışmaların engellenmesi için dini boyutta, Avrupa Konseyi; 1993 yılında yayımlanan “Demokratik bir toplumda Dini Hoşgörü hakkında 1202 sayılı tavsiye” konulu bildirisi,

Kùltürel ve eğitimsel anlamda, “Şiddet nasıl azaltılır?” 1983 yılı 963 tavsiye no’lu kararı,

Dini ortak değerler, özgürlükler ve insan hakları bağlamında “Musevilerin Avrupa Kùltürüne katkısı” 1987 yılı 885 no’lu yeniden çözümü,

Hıristiyanlara, Musevilere ve Müslümanlara yönelik şiddetin önüne geçilmesi amacıyla o dönemki Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkelerin durumu göz önüne alınarak oluşturulan “Doğu Avrupa’da Kilisenin Durumu ve Din Özgürlüğü” 1988 yılı 1086 no’lu tavsiye kararı,

Yaşanan göçler ile Avrupa Kùltürü üzerinde etkisini göstermeye başlayan İslam medeniyeti üzerine “İslam Uygarlığının Avrupa Kùltürüne, Mezheplere ve Yeni Dini hareketlere etkisi” başlıklı 1991 yılı 1162 no’lu tavsiye kararı,

Din ve vicdan özgürlüğü korunarak radikal ve zararlı dini hareketlerin önüne geçilmesine yönelik “Tarikatlar ve Yeni Dini Hareketler” başlıklı 1992 yılı ve 1178 no’lu tavsiye kararı incelendiğinde yine aynı sonuca ulaşıldığı görülecektir.³²⁸ Ancak, AB’ye bağlı ülkelerin yarısına yakınında bu kriterlere uyulmadığını ve din eğitiminde çoğulculuğa vurgu yapılmasının Batı’da tarihsel geçmişinin 15 yıl kadar olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Yukarıda belirtilen modeller ve temellendirme çerçevesinde kurumların da kendine has din eğitimi modelleri olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktadan hareketle istihbarat çalışmalarının işleyişine ve aşamalarına uygun, etik açıdan beklendik davranışların gelişimini de sağlayacak hizmetiçi din eğitimi modeli üzerinde durulacaktır.

³²⁸ Yıldız Kızılabdullah, “Tolode Kılavuz İlkeleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programı”, *Dini Araştırmalar Dergisi* C:11 S:32, Öncü, Ankara, 2008, ss.175-189, www.assembly.coe.int, Parliamentary Assembly Council of Europe recommendations; 1202, 963, 885, 1086, 1162, 1178 [07/09/2014]

V. BÖLÜM

ENTELEJANSIN HİZMETİÇİ EĞİTİMİNDE DİN EĞİTİMİ MODELİ

Bugün için entelejansın hizmet içi eğitimden beklentileri oldukça artmıştır. Bunun nedeni ise, istihbaratın bilim dalı olması yönünde gereken alt yapının kurulması, akademik ölçütlerde literatürün geliştirilmesi, bu yönde bilgi/belge birikiminin sağlanması, ihtiyaçları olarak sıralanabilir. Bu anlamda Türk İstihbaratının geleceğinin sağlıklı yapılandırılmasında ve güvence altına alınmasında eğitimin hayati önemi vardır. Çünkü her geçen gün çözüm bekleyen yeni meselelerle karşılaşan entelejans, toplumun yararı için daha başarılı, daha kaliteli hizmetler sağlamak ve bilimin desteğini alarak yeni çözümler üretmek durumundadır. Bununla birlikte tarihin işleyişinde etkili üç önemli konuyu burada belirtebiliriz. Tarihe mal olmuş, ona yön vermiş ve her zamanda gündemini koruyacak bu konular; insan, din ve eğitim-öğretimdir.³²⁹ Ayrıca entelejansın bu konularla çok sıkı bağ kurduğunu da burada söylemek yerinde olacaktır.

Entelejans toplumun iç-dış güvenliğinin sağlanması amacıyla doğru bilgiyi elde ederek, karar vericilere/politika yapıcılara yansıtmayı amaçlar. Bu gayede dinin insan ve toplum hayatındaki birleştirici, kaynaştırıcı ve bütünleştirici fonksiyona sahip olduğunun bilinmesi ve her durumda dikkate alınması gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir. Öte yandan din öğretimiyle nihayetinde bir insan olan istihbaratçıda oluşan dini inanç ve bilgi, ona hem bireysel, hem de toplumsal birlik ve bütünlük

³²⁹ Kerim Yavuz, “Din Öğretiminin Psikolojik Durumu”, *Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.254

içinde yaşamayı telkin eder.³³⁰ Böylelikle toplumsal yapının gidişine yönelik belirlemelerini daha sağlıklı temellendirir.

Bugünün Türk İstihbaratı'nın insan kaynakları yönetimi açısından sıra dışı bir kariyer imkânı sunmasından hareketle personeli kuralların paketlediği birey görünümünden uzaklaştıracak akademik bir eğitime yönelttiğini söyleyebiliriz. Kuralların paketlediği insanı açıklamak gerekirse Selçuk'un deyimi ile “Yıllar yılı, çocukluğumuzdan başlayarak, eğitimimizde herkes, ailemiz, okulumuz, çevremiz, birçok şeye saygı duymamız gerektiği fikrini kafamıza nakşetmek için uğraştı durdu. Büyüklere saygı, bilgiye saygı, göreve saygı, güçlüye saygı, topluma saygı... Saygı duyacağımız kişilere, nesnelere fikirlere işaret edilmiş ama niçin saygı duyacağımız konusunda belli belirsiz bir takım ana hatların dışında bize bir şey öğretilmemiştir. Saygının önemi vurgulanmış, oysa saygılı bir tavrın ne demek olduğu anlatılmamıştır. Önümüze bir dizi kural konmuş, onların pratik anlamının ne olduğu ise bize gösterilmemiştir. Ne olmamız gerektiğine dair kurallarla çevrili bir dünyada kendimizi bulamaz olduk. Kuralları pratiğe geçirme noktasında kimi zaman saldırgan, kimi zaman fanatik, kimi zaman teslimiyetçi, kimi zaman korkak, yetersiz veya umursamaz görüldük.³³¹

Saygı adına zorla empoze edilen tavırların insanın ufkunu açmadığı, sağlam temellere dayanmayan kabullerin, kişiliği geliştirici, besleyici, zenginleştirici ve koruyucu bir rol oynamadığı şeklinde yorumlayacağım bu sözlerle katılmamak mümkün değil. Yanlış veya çarpık bir saygı anlayışı, ideal olanı hayata

³³⁰ Kerim Yavuz, “Din Öğretiminin Psikolojik Durumu”, *Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.255

³³¹ Hakkında geniş bilgi için bkz: Mualla Selçuk, “*Din Eğitimi'nin Kuramsal Temelleri-Gelişimi Açısından Bir Deneme*”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul 1997, Sayı:4, ss.145-158

geçirebilmede, dünyada olup bitenlerin ne anlama geldiği, hayatın hangi yöne doğru seyrettiği ve gelecekte ne gibi şekiller alabileceği konusunda kişiye yardımcı olamaz. Böyle bir saygı anlayışı, giderek mevcut otoritelerden korkma veya “pasif bir olumlama”ya dönüşür ki bu durumda karşımıza çıkan “kuralların paketlediği insanlar” görüntüsüne şaşmamalıyız.”³³² diyebiliriz.

Bu bağlamda neye niçin saygı duyacağını öğreten ve bireyi körü körüne uygulayıcı olmaktan çıkaran bir din eğitiminin gerekliliğini vurgulayan Selçuk, saygı duymanın içeriğini düşünmek, tanımak, anlamak, sorgulamak ve sonra bir değerlendirmeye gitmek olarak doldurur. Bu anlamada genelde bilim, özelde eğitim bilimleri ile sosyal bilimlerin desteğinde din eğitime ilişkin çağın değişen ve ihtiyaçları karşısında “teoloji” alanında yapılan yorumlardaki yeni açılımlara dikkat çekmektedir. Dinin hangi boyutlarının öğretime konu edildiği ve öğrenme ortamının nasıl düzenlendiğine ilişkin yöntembiliminin yapı taşlarını irdelemektedir.³³³ Söz konusu tarzda din eğitimi ile istihbaratçı inanç ve yaşam konusundaki tercihlerin özgür olarak yerine getirilmesinin ne demek olduğunu anlarsa dindar ile dini istismar eden ayırmakta zorlanmayacaktır diyebiliriz.

Bu amaçlara uygun olarak verilecek din öğretiminin istihbaratçının akıl yürütme gücünü artıracak düşünülmemektedir. Peki, hizmet içi eğitimcisi bunu hangi yolla yapacaktır? Her çeşit dini grup veya oluşumun ismini ve düşünce yapısını ezberleterek mi? Standart bir dini yapıyı belleterek mi? Araştırma yaptırarak mı? Soru sorarak mı? İstihbarat alanında hizmet içi eğitimde yapılması gereken öncelikli iş, verilecek eğitimin hangi kavramlara dayandırılacağını göstermektir. Düşünme,

³³² Mualla Selçuk, “Din Öğretiminin Kurumsal Temelleri”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Hizmetiçi Eğitim Dizisi:1, MEB Basımevi, Ankara, 2000, s.15

³³³ Selçuk, a.g.m., MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Hizmetiçi Eğitim Dizisi:1, MEB Basımevi, Ankara, 2000, s.13

ancak doğru bir kavram sistemi üzerine oturmuş haldeki güvenilir ve tutarlı bilgiler üzerine inşa edilirse verimli olur. Diğer taraftan, hizmet içinde din eğitimi algısı ve din eğitiminden beklentiler önerilecek modele ilişkin program geliştirmede önem verilmesi gereken hususlar olarak karşımıza çıkacaktır.³³⁴

Bugünün gelişen ve değişen ihtiyaçları karşısında “Teoloji” alanında yapılan yorumlar dikkate alındığında, böyle bir hizmet içi eğitim hedefinde, din dersinin temel türlerini betimleyen ve bir önceki bölümde ele aldığımız 3 nitelemenin tekrardan altını çizmekte fayda vardır. Bunlar: Din eğitimi olarak din dersi, Din bilgisi kazandırma olarak din dersi Din öğretimi olarak din dersidir.³³⁵ Demokratik ve çoğulcu toplum yapısı ve hizmet içi eğitimden beklenen kalite kapsamında, “Din öğretimi olarak Din dersi” (Dinden Öğrenme) ile “Din bilgisi kazandırma olarak din dersi” (Din Hakkında öğrenme) modellerinden yararlanılarak karma bir modele gidilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

İstihbaratçı, yaşadığı dünyanın gerçekleri, bütününe ilişkin tamamlayıcı ve güvenilir bilgiler olmadan çalışamaz. Bu açıdan bakıldığında ihtiyaç duyduğu diğer disiplinlerle kendisi arasında bir bağ kurması gerekir. Din eğitimi de bunlar arasındadır.

İstihbarat üretimine ilişkin döngü ileride detaylı açıklayacağımız Entelejans (istihbarat) Çarkı’nın ihtiyaç belirleme-toplama-değerlendirme-yayım olan dört temel aşamanın gerçekleşmesi ile sağlanır. Döngünün işlemesi için ilk ve en önemli ihtiyaç insan kaynağıdır. Bu bağlamda istihbaratçı kendi başına bırakılmaz ve süreklilik arz edecek şeklide hizmet-içi eğitime tabi tutulur. Verilen eğitimle

³³⁴ Mualla Selçuk, “Dünyada Din Öğretimi ve Yeni Açılımlar”, *Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2005, s.169-68

³³⁵ John M.Hull, “Demokratik ve Çoğulcu Toplumlarda Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler”, MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyumu, Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30/03/2001, MEB yayınları, Ankara 2003, s.45

istihbaratçıda mesleki donanım ve etik kazandırılması hedeflenir. Hayatın gerçeklerinden kopmaması ve mesleğinde sağlıklı diyaloglar kurabilmesi için entelejans görevlisine; fikir ağacının ürünleri olan seçme kabiliyeti, eleştirel zihniyeti, hayatın anlamını keşfetme, kendi başına düşünme, inancını aklıyla bütünleştirme özelliklerinin kazandırılması önem kazanacaktır. Bu durumun da tezin son bölümünde önereceğimiz insana saygı, düşünceye saygı, ahlaki olana saygı, özgürlüklere saygı ve kültürel mirasa saygı üzerine temellendirilmiş dinden öğrenme ve din hakkında öğrenme karma din eğitimi modelinin istihbaratın hizmet içi eğitimine konu edilerek sağlanabileceğini belirtebiliriz. Böyle bir çalışmaya başlangıç yapmak için yararlanılabilecek önemli bir kuramsal yaklaşım Şekil 5.1’de “fikir ağacı” olarak gösterilmektedir.³³⁶

Aşağıda detaylı bir şekilde açıklanacak istihbarat döngüsünün(çarkının) her aşamasının sağlıklı olarak işlemesi açısından, entelejans görevlisi için de geçerli olan seçme kabiliyeti, eleştirel zihniyetinin gelişmesi, hayatın anlamını keşfetmesi, kendi başına düşünme yeteneğinin oluşması ve inancını aklıyla bütünleştirme önemlidir. Bu çerçevede istihbaratçıya verilecek bu karma modellenli din eğitimi, insana saygı, düşünceye saygı, ahlaki olana saygı, özgürlüklere saygı ve kültürel mirasa saygıyı temeline oturtabiliriz.

³³⁶ Mualla Selçuk, “Din Öğretiminin Kurumsal Temelleri”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Hizmetiçi Eğitim Dizisi:1, MEB Basımevi, Ankara, 2000, s.13

Şekil 3: Fikir Ağacı³³⁷

1. Fikir Ağacının Dayanakları

Din insanlar arası karşılıklı anlayışı geliştirecek temel iletişim kodlarını bünyesinde taşır. Dini bilen insanlar, din konusunda tercihleri ne olursa olsun birbirlerini anlamakta zorlanmazlar. Din hakkında doğru bilgi sahibi olmak, dindar olmayı gerektirmez. Dindarlık bireysel bir tercihtir. Dini bilgi insanların anlam

³³⁷ Hakkında geniş bilgi için bkz: Mualla Selçuk, “Din Eğitimi’nin Kuramsal Temelleri-Gelişimi Açısından Bir Deneme”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul 1997, Sayı:4, ss.145-158

arayışlarına cevap verir. Din insanların geçmişi doğru algılamalarına katkıda bulunur.³³⁸ Bu sayede geleceğe ilişkin sağlıklı belirlemelerin önü açılır.

Bu bağlamda dinden öğrenme ve din hakkında öğrenme karma modeli ile gerçekleştirilebilecek veistihbaratçının hizmet-içi eğitimine konu edilebilecek din eğitimini temellendirecek olan; insana, özgürlüklere, düşünceye, ahlaki olana, kültürel mirasa saygı kavramlarını detaylandırmak gerekebilir.

1.1. İnsana Saygı

Dökmen'in "Yere düşen ekmeğin üstüne basan insan görmedim ama yere düşen insanı tekmeleyen çok kişi gördüm"³³⁹ sözü verilecek hizmet içi eğitimde insana saygının bireye kazandırılmasının önemini iyi bir şekilde özetlemektedir.

Din Eğitim Bilimleri, eğitimi yaşam ve toplumun zaruri bir unsuru saymakta ve onu gerçek bağ ve kimliğinde araştırmak istemektedir. Burada eğitim bilimsel açıdan insan hayatının her yerinde ve her zaman cereyan eden ve insanlığın ruh ve düşüncesinin neticesi olan bir olaydır. Bu insanlık ise çeşitli gelişim aşamaları ve teşekküllerinde çeşitli görünüm ve istikametler arz etmekle beraber, içeriğinde, özünde ve fonksiyonlarında daima aynıdır. Nasıl din, dil, iktisat bu insanlığın ana şekillerinden ve fonksiyonlarından biri ise, eğitim de bunların bir diğeridir.³⁴⁰

Temelinde insana saygı fikri olan bir din eğitimi anlayışında; insanın ne olduğu fikri üzerinde düşünmek, insanın varlık şartlarını tanımaya, anlamaya çalışmak; insanın sahip olduğu potansiyeli değerlendirmek vardır. Bu da insanı bütün

³³⁸ Hasan Onat, "Din Alanında Yeniden Yapılanma Üzerine, Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar", *MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü*, MEB Basımevi, s.106

³³⁹ Üstün Dökmen'e atfedilen bir söz, bkz. www.itusozluk.com [07/06/2013]

³⁴⁰ Bedi Ziya Egemen, *Terbiye İlminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1965, s.36

yönleriyle ele alma eğiliminde olan entelejans ile doğrudan bağlantılıdır. İnsana saygı, onun yaptıklarını tanımak, anlamlandırmak, onun düşüncelerine ve iç dünyasına nüfuz etme çabasını da taşır. İnsanın biyolojik yapısının yanında beslenmesi, korunması, sağlık şartları, kültürel, toplumsal, tarihi çevresi vardır. İlâveten geçmişe ait hatıraları, geleceğe ait umutları ve kaygıları bulunmaktadır. İnsanın bir gelişim çizgisi bir de sürekli değişimleri izlenebilir. Dünya her an onun zihninde farklı şekillenir, her an bir kaptan bir kapa aktarılır. Korkuları, sevgileri, heyecanları, nefret ve istekleri, inançları, değer yargıları, tutumları ile insan, gün geçtikçe yeniden keşfedilir. İnsanı konu alan ilahi ve beşeri bütün izahlar, insanı tanımanın, anlamının ve yorumlamanın yöntemlerini zenginleştirirken üzerinde devamlı düşünülmesi gereken konular karşımıza çıkar.³⁴¹

Bununla birlikte Din öğretimindeki yeni açılımların eğitsel değeri bir taraftan teoloji alanındaki yeni yorumlarla, öte taraftan merkezine insanı alan entelejansın da dahil olmaya çalıştığı sosyal bilimlerin verileri ile sürekli bir diyalog içinde olmakla yakından ilgilidir.³⁴²

1.2. Düşünceye Saygı

Benim doğrum tek doğrudur; diğerleri hep yanlıştır, şeklinde kaynağını ağırlıklı hırsın oluşturduğu düşünce kalıbından uzaklaşılması halinde düşünceye saygı geliyor demektir. Bu çerçevede kabullere itiraz doğal bir süreç olarak görülmeli, bunun yanı sıra onlara doğrudan bağlanılmadan sorgulaması halinde peşin hükümlülükten de kurtulabilecektir. Sorgulamadan kaçınmak insanı, kabuller veya

³⁴¹ Mualla Selçuk, “Din Öğretiminin Kurumsal Temelleri”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Hizmetiçi Eğitim Dizisi: 1, MEB Basımevi, Ankara, 2000, s.15

³⁴² Mualla Selçuk, “Dünyada Din Öğretimi ve Yeni Açılımlar”, *Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.173

doğruların zayıflatılma, etki gücünü yitirme ve hatta kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya bırakır. Kabullerin giderek alışkanlık ve suni bir tekrara dönüşmesi ihtimal dâhilindedir. İnanç ve kabullerin “örtülü” ve “açık” dayanakları vardır. Bu dayanaklar kişilik, yetiştirilme biçimi, tarih, kültür kaynaklı olabilir. Farkındalık, bunlar üzerinde yorum yapmayı, doğru ile yanlışın ayırt etmeyi, sağlam olanı bulup çıkarmayı ve sonunda bir yargıya varmayı içerir ve bu ancak saygılı bir tavır ile sağlanabilir. Düşünmek bir eğitim işi, bir arama ve araştırma işidir.³⁴³ Bu hedefte personel çatışma değil uzlaşma üzerine düşündürülür.³⁴⁴ Toplumdaki çoğulculuk hakkında bilgilendirilmeleri ve bu alandan doğan duygusal, sosyal ve politik konuları öğrenmeleri öngörülür.³⁴⁵

Eğer insana ve düşünceye saygı duyan bir kurumsal yapı temel beklentilerimiz arasındaysa; önleyici ve düzenleyici istihbari aktiviteleri bilen, hak ve özgürlüklere saygılı, ülkemiz ve dünya sorunlarına duyarlı, doğrularla hareket eden insan kaynakları profilini hizmet içi eğitimle desteklememiz gerekir.³⁴⁶ Bu da Entelejans Topluluklarındaki Milli İstihbarat Teşkilatı’nın yerini daha güçlü ve daha saygın hale getirecektir.

³⁴³ Mualla Selçuk, “Din Öğretiminin Kurumsal Temelleri”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Hizmetiçi Eğitim Dizisi:1, MEB Basımevi, Ankara, 2000, s.16

³⁴⁴ J.Shephard, “İngiltere’de Din Öğretiminin Kişilik Gelişimine Katkısı”, *Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, ABD ve Türkiye’de Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, Ankara Üniversitesi, Ankara 1997, s.80

³⁴⁵ Elza Kuyk, Roger Jensen, David Lankshear, Elizabeth Löh Mana, Peter Schreiner (ed.), *Religious Education in Europe: Situation and Current Trends in School*, IKO, ICCS, Norway 2007, ss.217-23

³⁴⁶ Detay için bkz. www.egitim.aku.edu.tr/arar1.htm [07/06/2013]

1.3. Özgürlüklere Saygı

Din eğitimi ile entelejansın birlikte düşünülmesi halinde birey kendini tanımayı ve kendi değerlerini düşünmeyi öğrenirken, birlikte yaşadığı ve aynı hayatı paylaştığı diğer insanlara karşı duyarlılık geliştirmesi gözlemlenebilir.³⁴⁷

Bunun aksi otoriter düşünce tarzına göre bir eğitimi akıllara getirir. Hizmet içi eğitime alınan personelin dünyasına el koyma ve çok defa dıştan baskı yaparak bir şekil verme ve değiştirme veya onun devamlı suretle şekil değiştirmelerine tabi kılma manasına gelir. Kurumun personelinin geçmişte sahip olduğu kültürün kati olarak yeni personel tarafından bilinmesi ve benimsenmesi esassından hareket eder ve böyle bir etiketi taşıması istenir. Bu görüşün aşırı şekilde ifadesi, personelin öğretme ve belletme yoluyla ve kültür formlarının muayyen tesiri ile muayyen itiyatlar kazandıran bir otomatizm içinde mütalaa eder, bir nevi totaliter fikirleri kuvvet ve otorite çevresi içine alır.³⁴⁸

Bubağlamda verilecek hizmet-içi eğitimde, personelin gerek kendisi için gerekse görevi gereği yaklaşacağı alanlar için, insanın gelişmesine engel olan her tutumun insanın özgürlüğüne saygısızlık olduğunun kazandırılmasına değinebiliriz. İster “Allah’ın emirlerini yerine getirmek istiyorum” desin, isterse başka bir merciin fark etmez. İnsanı ezen kişiliğini zedeleyen, onun bağımsız karar vermesini engelleyen her baskı, insanın özgürlüğüne saygısızlıktır. İnsanlar, kendi iyiliklerini kendilerinin doğru bildiği yolda arama özgürlüğüne sahiptir. Herkes kendi akıl sağlığının ve tercihlerinin sahibi olabilmelidir. Konuyu, Selçuk güzel bir örnekle tamamlamaktadır: “Kur’an metni ilahidir, fakat onun uygulanması insanidir. Her

³⁴⁷ D.C Meakin, “Personal, Social and Moral Education and Religious Education: The Need for Conceptual Clarity”, *British Journal of Religious Education*, C:11, 1988, s.20

³⁴⁸ Hıfzırrahman Raşit Öymen, *Eğitime Giriş*, Yeni Desen, Ankara 1965, s.42

insan, Allah'ın mesajını kendi kapasitesi, içinde yaşadığı zaman diliminin fonksiyonları ve koordinatları çerçevesinde anlayacak, anlamlandıracak, yorumlayacaktır. Hiç kimsenin, kendi anlayışını “Allah adına hareket ediyorum” iddiasıyla, zorla empoze etmeye hakkı yoktur”. Yapılacak yorumlara, ortaya atılacak yeni fikirlere ihtiyacımız vardır. Selçuk: “Allah'ın rızasını gözeterek yapılan anlama, anlamlandırma ve yorumlama faaliyetine karşı olmak yerine, mevcut anlayışlardan birini ilahi mesajla özdeşleştirerek insanlara bunu zorla kabul ettirme şeklinde tezahür eden tutuma karşı olmak gerekir” yönünde değerlendirmesiyle çeşitliliğin ve fikir zenginliğinin olduğu ortamda, muhakeme gücü ve seçme kabiliyetinin teşvik edileceğinin altını çizer.³⁴⁹

Bu itibarla, içinde yaşanan hayatın gerçekleri içinde “özgürlüklere saygının” istihbaratçıya kazandırılmamasının, çağın gereklerini yere getirme çabasına karşı gözlerini kapamak anlamına gelebileceğini söyleyebiliriz.

1.4. Ahlaki Olana Saygı

Dinin evrensel bir insan fenomeni olarak algılanması halinde; insan hayatının en temel varoluşsal sorunlarıyla ilgili olduğu görülür. Dolayısıyla onun ilgili olduğu pedagojinin amacı bireyin tinsel farkındalık, sosyal bütünleşme, kültürel duyarlılık ve iyi ahlak konularında kapasitelerini geliştirme olmalıdır.³⁵⁰

Bu çeşit amaçlarla hizmet içi eğitim, etkili karakter teşkilini aktif içten gelen uyanışları harekete geçirmeyi hedef olarak alır. Eğitime bilimsel bir istikamet veren F.Herbert bu sebeptendir ki eğitim amacını; ahlaki karakter kazandırmak ve alakaların

³⁴⁹ Mualla Selçuk, “Din Öğretiminin Kurumsal Temelleri”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Hizmetiçi Eğitim Dizisi:1, MEB Basımevi, Ankara, 2000, s.16-17

³⁵⁰ J.Rudge, “İngiliz Din Eğitiminde Kişilik Gelişimi ve Dini Topluluklar”, *Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, ABD ve Türkiye’de Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu*, Ankara Üniversitesi, Ankara 1997, s.10

çok yönlü gelişmesini sağlamak formülü ile tespit ve ifade etmiştir. Birincisi insanın kişiliğini ikincisi ise nazari ve ameli sahada, bedeni, ruhi ve içtimai münasebetlerindeki şahsi başarısını meydana getirmiş olacaktır.³⁵¹

İnsanoğlunun, baş döndürücü bir dünya meydana getirmesine rağmen, bu dünyanın hakkını verecek ahlaki olgunlukta insanlar yetiştirmede başarısız kaldığı görülebilir. Zihin huzuru, vicdan ile barışık olma, ruh zenginliği gibi hallerin insan yaşamında eksikliği paralelinde, teknik açıdan olağanüstü imkânlara sahip olsak bile, halen yeterince güçlü bir ahlaki yapıya sahip olmadığımızı belirtmekte fayda vardır. Bir çağın ahlaki yapısına, doğruluk, dürüstlük, insan sevgisi, çalışma, yardımseverlik, cana, mala saygı gibi kavramlar hâkimse, o zaman bu özellikleri taşıyan insanlar ön plana geçer. Hayır, eğer çağın yapısı bozulmuş, gayri ahlaki kavramlarla düşünölmeye başlanmışsa, o vakit bu tip davranışlar gösterenler ön plana geçerler.³⁵²

Gelinen noktada ‐ahlaki fikirler adına ileri sürülen fikirler‐ arasındaki ayrıma dikkat çekmek gerekir. Doğruluk, dürüstlük, insan hakları gibi evrensel değerler de diyebileceğimiz ahlaki fikirler etrafında herkes birleşir. Dindar, herhangi bir dine bağlı olmayan herkesin görmek istedikleri erdemlerdir bunlar. Ancak bu kavramların hayata geçirilmesi aşamasına gelindiğinde, kişilerin menfaatleri, toplumların ve grupların çıkar hesapları, değişik siyasi – ideolojik yaklaşımlar, insanların düşüncelerinde ve eylemlerinde etkili olurlar. Bu faktörler, kişilerin ahlaki bir karar verip verememesinde belirleyici bir rol oynarlar ve çoğu kez ahlaki fikirler, ahlaklılık adına ileri sürülen fikirlere, uygulamalara d n ş rl r. Bu nedenle ahlak eğitiminin

³⁵¹ Hıfzırrahman Raşit Öymen, *Eğitime Giriş*, Yeni Desen, Ankara 1965, s.20

352 Mualla Selçuk, "Din Öğretiminin Kurumsal Temelleri", *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar, MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Hizmetiçi Eğitim Dizisi: I*, MEB Basımevi, Ankara, 2000, s.17

dinle temellendirilmesi gerekir.³⁵³ Bu sayede din, bireyin kendini gerçekleştirmesinde ve psikolojik sosyal ve ahlaki gelişiminde yararlı, etkili ve yardımcı bir kaynak olarak görülebilir.³⁵⁴

Bu çerçevede verilecek hizmet içi eğitim, ahlak ve değer üreten bir çalışma kültürünü kazandırmayı hedeflemelidir. Ahlaki, kültürel, ruhsal ve toplumsal alana ilişkin duyarlılığı geliştirilmiş personel, yozlaşan ve değerleri tüketen modern zamanların değerler bunalımından uzak kalabilecektir.³⁵⁵

Bu kapsamda, verilecek hizmet-içi eğitimde ele alınacak “ahlaki olana saygı” başlığı karmaşık ve zor bir meslek olan entelejansın yaşadığı güçlükten dolayı bilimsel ve felsefeye dayalı çaba istediğinin anlaşılabilir bir önerme olmasından hareketle personelin yaptığı analizlerin sağlıklı bir zemine oturmasını katkı sağlayacaktır. Öte yandan tezde ortaya konulan muhtemel istihbarat hatalarının personel açısından asgari düzeye çekilmesini de yardımcı olabilecektir.

1.5. Kültürel Mirasa Saygı

Dinin; çoğulcu toplumun ihtiyaçlarını önemseyen, farklılıklara açık, eleştirel düşüncüyü teşvik eden, bütüncül bakışa sahip yorumunun kamu yararı bilincini geliştirmede olumlu katkılarının altını çizmek gerekir.³⁵⁶ Söz konusu katkılar dikkate alındığında, sosyal bilimlerle ilişki içinde olan bir din öğretiminde, kutsal metinlerin

³⁵³ Mualla Selçuk, “Din Öğretiminin Kurumsal Temelleri”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Hizmetiçi Eğitim Dizisi:1, MEB Basımevi, Ankara, 2000, s.18

³⁵⁴ Micheal Grimmitt, *Religious Education and Human Development*, McCrimmon Yay., İngiltere 1987, s.16

³⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.mehmetgormez.com/indexTr/basyazilarDetay.asp?ID=9 [07/06/2013]

³⁵⁶ J.Watson, *Educating for Citizenship the Emerging Relationship Between Religious Education and Citizenship Education* C:26,n:3, 2004, s.269

anlaşıp yorumlanmasında, genellikle iki türlü yaklaşımdan söz edilir: Antropoloji temelli yaklaşım ve tarih temelli yaklaşımdır.³⁵⁷

Egemen Spranger'e atıfta bulunarak, tarihi bir kültürün bütün strüktür ilişkileri ve bağları yapacağımız ilmi analiz için, devlet, cemiyet ve hukuk, ilim, iktisat ve teknik, sanat ve din gibi sahalara bölünmüştür. Bu kültür sahalarının birbirleriyle olan ilişkileri, parçalar kısımlar gibi değil, toplu bir faaliyet birliğinin muayyen cephelerindeki gibidir, der. Bunun yanı sıra kültürün pedagojik fonksiyonu da vardır. Terbiye, ancak kültürün objektivasyonu sayesinde meydana gelir ve etki eder. İnsanın yetiştirilmesi ve şekillendirilmesi işi, ancak değerleri ve hususiyetleri belirmiş bir insanlık sayesinde, ancak var olan tarafsız bir ruhun gerçek ve değerli olan içeriğinin yardımıyla, ancak bir milletin fikri çalışmalarının tarihe mal olmuş değerlerinin etkin hale getirilmesiyle başarılabilir.³⁵⁸

Bu çerçevede, “kültürel mirasa saygı”:tarihi birikime bakabilmek, geçmişin günümüz açısından yerini, değerini ve fonksiyonunu tahlil ve tespit edebilmek olarak düşünülebilir. Kendimizi inşa ederken tarihin mesajını çözebilmek ise hiç şüphe yok ki çok yoğun bir fikri ve ilmi çabayı gerektirir. Geçmiş kör bir teslimiyeti, tarihi otoritelere kör bir itaati yani toptan onaylamayı veya bunun karşısında toptan inkâra varan tutumları, kültürel mirasımızı anlama çabamızın önünde duran engeller olarak görmekteyiz. Kültürel miras konusunda bir diğer engel tarihi birikimimizde değerli ve güzel olduğunu zannettiğimiz her ne varsa istihbarat çalışanının kafasına doldurmak temayülü olarak kabul edilebilir. Geçmiş istihbaratın hizmet-içi eğitime bilgi tomarı ve bir yığın olarak konu edilmemelidir. Bu bağlamda geçmiş birikimler

³⁵⁷ H.Leganger-Krogstad, “Religious Education in a Global Perspective: A Contextual Approach. Towards Religious Competence”, Heimbrock, Scheilke, Schreiner, Münster 2001, ss.59-62

³⁵⁸ Bedi Ziya Egemen, *Terbiye İlminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1965, s.36

istihbaratçıya ne ilginç bir tarih olduğu için, ne de çok güzel edebi anlatımlar taşıdığı için nakledilir. Kültürel mirası, yetişmekte olan istihbaratçıya; din alanında, kendisiyle ve diğer insanlarla olan iletişimlerini düzenlemelerinde bir yardım ve ilham vasıtası olarak sunabilmek önem arz eder. Böyle bir anlayışın sonucunda yöntem de doğal olarak değişecektir. Bu yöntem, zihinlere bilgi istiflemeye değil, düşünmeye, anlamaya, karşılaştırmaya, değerlendirmeye, kısacası, hizmet içi eğitimde personelin kendi başına keşfetmesine yönelik olacaktır.³⁵⁹

Ahlaki olan saygı ile, bir bilginin gazete ya da televizyondan, bir profesörden, anneden veya babadan yahut bir şairden, bir siyasetçiden, bir bürokrattan, bir imamdan, bir organizasyonunun liderinden alınması ile tek kaynak, tek doğru kabul edilmesi olarak belirtilebilecek otorite figürünün istihbaratçı için tek kaynak ve tek doğru olmadığı yönünde farkındalık oluşturulabilecektir.

Diğer bir anlatımla din sahasında verilecek entelejans eğitiminin konuları yalnızca personelin gerçekliğini ön plana çıkarmalı ve bireyler, kültürel mirasa saygıyı temel almalıdır. Bu derste hayatın nasıl anlamlandırıldığını, diğer insanlarla nasıl ilişki kurulabildiğini ve hayatta hangi değerleri edinmenin daha anlamlı olacağını öğrenebilmelidirler.³⁶⁰

³⁵⁹ Mualla Selçuk, “Din Öğretiminin Kurumsal Temelleri”, *Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar*, MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Hizmetiçi Eğitim Dizisi:1, MEB Basımevi, Ankara, 2000, s.18-19

³⁶⁰ Mualla Selçuk, “Dünyada Din Öğretimi ve Yeni Açılımlar”, *Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, ss.168-72

2. Entelejansın Aşamaları: İstihbarat Çarkı Pratikte Nasıl ve Kim İçin İşler?

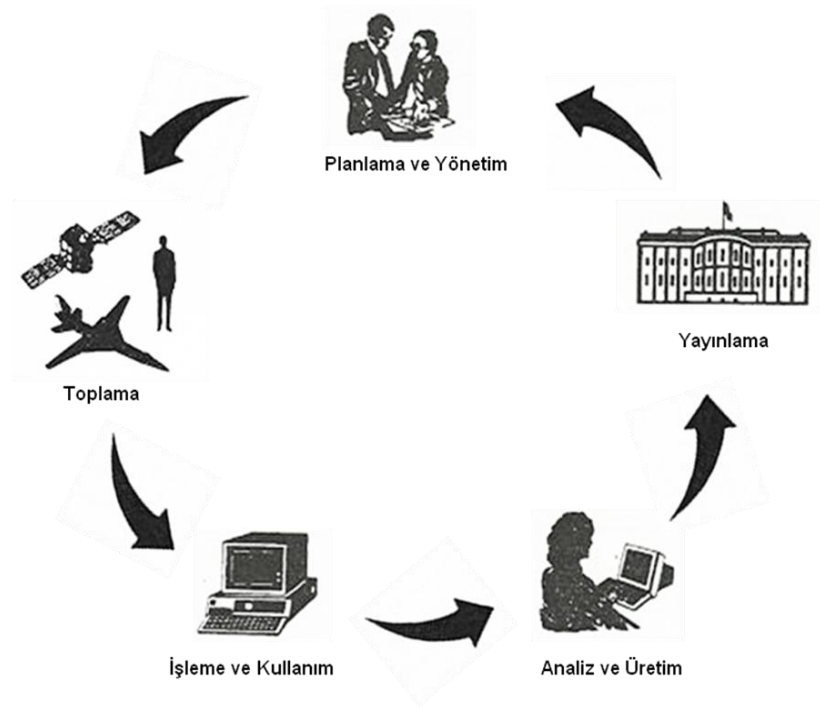
İstihbarat Çarkı'nın içeriğini, karar vericilerin belli bir konuda bilgi ihtiyacı hissetmelerinden, istihbaratçıların konu hakkındaki değerlendirmelerini kendilerine sunmalarına kadar geçen süreçteki çeşitli aşamalar doldurur. İçeriğe ilişkin incelemeye tüm istihbarat sürecine genel bakış sağlanabilir. Ayrıca incelemeler esnasında konu hakkında belirlenen bazı temel sorunlara değinmekte de yarar vardır.

Entelejans (istihbarat) Çarkı aşamalarının³⁶¹ birincisi, olmuş ya da olacak bir olay hakkında ham bilginin toplanması, ikincisi hasılanın tasnifi, üçüncüsü kıymetlendirilmesi ve yorumlanması, dördüncüsü yayımıdır.

ABD'deki uygulamasının ise, planlama ve yönetim, toplama, işleme ve kullanım, analiz ve üretim, yayınlama şeklinde beş aşamalı bir döngü(Şekil-4) olduğu görülür. İstihbarat Çarkı'nın geliştirilmesine yönelik Ar-Ge çalışmaları devam etmekte olup ABD'li araştırmacıların süreci; ihtiyaçları tanımlama, bilgi toplama, bilgiyi işleme ve kullanma, analiz ve üretim, bilgiyi yayma, tüketim, geri bildirim olarak yedi başlıkta genişletmiş ve fonksiyonlara arası koordinasyonu artırmışlardır (Şekil-5-6).

³⁶¹ www.mit.gov.tr

Entelejans Çarkı: Bir CIA Görüşü

Kaynak: Central Intelligence Agency (CIA), A. Consumer's Handbook to Intelligence (Langley, Va: CIA 1993)

Şekil 4: İstihbarat Çarkı

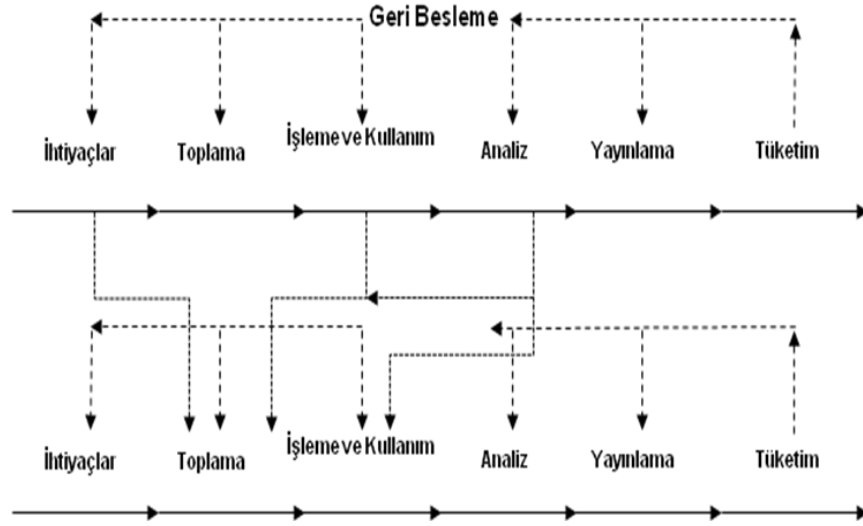
Şematik Entelejans Çarkı

Şekil 5: Şematik Entelejans Çarkı³⁶²

³⁶² Mark M.Lowenthal, *Intelligence from Secrets to Policy*, Washington 2009, s.66

Entelejans Süreci: Çok Katmanlı

Şekil 6: Çok Katmanlı Şematik Entelejans Çarkı³⁶³

Yukarıda anlatılanlar temellinde toplama, tasnif, kıymetlendirme ve yayınlama olarak dört ana başlıkta gösterebileceğimiz İstihbarat Çarkı'nın her ana aşamasında aynı döngünün "tüketim ve geri bildirim" amaçlı harekete geçirilebileceğini bazı karmaşıklıklardan kurtulmak amaçlı özetle öne sürebiliriz.

³⁶³ Mark M.Lowenthal, *Intelligence from Secrets to Policy*, Washington 2009, s.66

2.1. Planlama ve Yönetim

Her ülke menfaatlerini iç ve dış politikası aracılığıyla korur. Yönetim bu anlamda karar alırken toplumsal güvenliği ilgilendiren ve stratejik konularda istihbarata gereksinim duyar. Bazı ülkelerin ihtiyaçları diğerlerine göre daha fazladır. Bazılarının ise büyük ve bilinen tehditleri, komşu ülkelerle ilgili durumlar bağlamında öncelikleri farklıdır. Uluslararası ilişkilerin hareketli ve değişken yapısı da ülkelerin çıkarlarına ilişkin öncelikleri oldukça etkiler. Uzun süredir ülke güvenliğinin gündeminde olan meseleler dahi değişebilir.³⁶⁴ Burada entelajansın ülkenin temel devlet politikaları ortak paydasında değişen koşul ve şartlara göre hareket edebileceğini söylemek yerinde olacaktır.

Devlet politikasına alt yapı oluşturmak için gerçekleştirilen Planlama ve Yönetim aşamasında, karar vericiler ve istihbaratçılar etkileşime geçerler. Bu aşamanın sağlıklı koordinasyonla sistematik biçimde işlemesi günümüz istihbaratının gelişimi açısından çok önemlidir. İstihbarat ihtiyaçları, katkı sağlanması beklenen politik alanlar, baş edilmesi gereken sorunlar burada tanımlanır. Müteakibinde ise asli konulara ilişkin yapılan tüm tespitler bir nevi sınıflandırma diyebileceğimiz öncelik sıralamasına tabi tutulur.³⁶⁵

Planlama ve yönetim esnasında, öncelikler karar vericiler tarafından belirlenir ve istihbarata yansıtılır. Peki, böyle bir mekanizma yoksa ne olur? Bu bir takım problem alanlarını yanında getirir.³⁶⁶

³⁶⁴ Mark M.Lowenthal, *Intelligence from Secrets to Policy*, Washington 2009, s.56

³⁶⁵ Lowenthal, a.g.e., s.57

³⁶⁶ James B.Steinberg, “*The Policymaker’s Perspective: Transparency and Partnership*”, Roger Z.George (Ed.)–James Bruce (Ed.) *Analyzing Intelligence*, Georgetown University Press, Washington 2008, s.82-89; (İstihbarat problem alanlarının sıralanmasında yararlanılmıştır)

-Karar vericiler tüm önemli meselelerin açık olduğunu, bu kapsamda ihtiyaçlarını genellikle kendi imkânlarıyla karşılayabileceklerini düşünürler.

-Politika ve istihbaratın kopuk olduğu ortamda pek mümkün görülmemekle birlikte istihbaratçıların her şeyi bildiği kanısından hareketle ihtiyaç halinde kendiliğinden harekete geçeceği beklentisi içine girilir.

-Entelejans sahası içinde tek elden karar almak yetki aşımıdır ve politik alana müdahale anlamına gelir.

-Politikacıların istihbaratçılara bakış açısında iyileştirme yapmak zorlaşır.

-İstihbaratçılar bugünün ihtiyaçlarını görmemezlikten gelir ve geçmişten bugüne kalıplaşmış bilinen öncelikler üzerinden bilgi toplamaya devam ederler.

-İstihbaratçılar, karar vericilerin talebi ve desteği olmadan uzun dönemli öngörülerde bulunmak gibi riskli çalışmalardan kaçınır. Çünkü doğru tahmin edilse bile mesele çok uzaktadır. Cari istihbarat tüm alanı kaplar.

-Entelejans sahasında görev yapan bazı yetkililer üzerinde çalıştığı konu ile ilgilenen karar vericileri bularak öncelikler içerisinde yer alamayan meseleleri öncelik kaymasına neden olacak biçimde kabul ettirmeye çalışabilirler.

-Karar vericilerin birbirleriyle çelişen ve ya çekişen öncelikleri bulunabilir. Bu durum ortak akılla çözülemez ve istihbarat kendi başının çaresine bakmak zorunda kalır.

-İstihbaratçılar yakın oldukları karar vericilerin tercihleri ve beklentileri yönünde sonuca gidebilir.

-Uluslararası ilişkilerin doğası gereği beklenmedik olaylar gerçekleşebilir. “Ad hoc”³⁶⁷ olarak kavramlaştırılanbu durumda karar vericilerle istihbaratçıların ortaklaşa ve hızlı öncelik belirlemesi güçleşir.

-İstihbarat çarkının döngüsü sağlıklı işlemez ve dolaylı olarak tüm istihbarat çalışmaları etkilenir.

-Tüm toplumsal güvenliği tehdit eden sorunlarda, politik/stratejik alanlarda entelejansa ihtiyaç vardır. Fakat entelejansın kapasitesi sınırsız değildir. Çalışmalarını optimum seviyede tutmak zorundadır. Karar vericilerin belirlediği önceliklerin netleşmediği ortamda istihbarat çalışmalarına sınırlama getirmek zorlaşır.

Türk İstihbaratı’nda planlama ve yönetimin geliştirilmesi için 2012 itibariyle yapılandırılan “Koordinasyon Kurulu”; önceliklerin kim/kimler tarafından belirleneceği, İstihbarata belirlenen ihtiyaçların ve önceliklerin nasıl aktarılacağı, karar vericilerin önceliklerin belirlenmesindeki yeri, sağlayabilecekleri katkılar ve katkılarının ölçülmesi, bu bağlamda elde edilen sonuçlara ilişkin yapılabilecekler konularında çalışmalarını hızla sürdürmektedir.³⁶⁸

2.2. Bilginin Toplanması

Yönetim ve planlama ile ihtiyaçların, önceliklerin belirlenmesi sonrası bilgilerin toplanmasına başlanır. Bu aşamada teknik, insan kaynaklı ve açık kaynak geleneksel istihbarat toplama yöntemlerinden yararlanılır. Bazı ihtiyaçlar için belirli bilgi toplama yöntemi yeterliyken bazıları için birden fazla bilgi toplama metoduna

³⁶⁷ Detay için bkz: Mark M.Lowenthal, *Intelligence from Secrets to Policy*, Washington 2009, s.59 Ad Hoc: Uluslararası ilişkilerin doğası gereği çok az bir emareyle ya da emaresiz birden ortaya çıkan kaçınılmaz ve beklenmeyen sorunlarla öncelik belirlenmesinin etkilenmesi.

³⁶⁸ www.mit.gov.tr

ihtiyaç duyulur. Hatta geldiğimiz noktada istihbaratın bilimsel araştırma yöntemlerinden de istifade etmeye başladığını söyleyebiliriz.

Bilgi derleme doğrudan yapılan talebe bağlıdır. Olay/olgularda yaşanan değişim bilgi toplama metotlarına da yansır. Örneğin uluslararası antlaşmaların doğrulanmasında önemli ölçüde istifade edilecek olan görüntü (imagery) istihbaratının siber saldırılara yönelik bilgi toplamaya katkısı oldukça azdır.³⁶⁹

Bu tarz yöntemsel açılımların yanı sıra bilgi toplamada temel meseleler sınırlı kapasiteyle ihtiyaçların karşılaması ve elde edilen bilginin yeterliliğine nitel/nicel açılarından karar verilmesidir. Bu sayede istihbari potansiyel cevaplanmasında eksiklikler görülen diğer sorun alanlarına kaydırılabilir. Bu anlamda sorulması gereken soru; “Ne kadar bilgi derlenmelidir?” ya da “Çok fazla bilgi derleme daha iyi istihbarat demek midir?” olmalıdır. Ancak usta-çırak ilişkisi ile yetişmiş ve çok sayıda bilginin faydasına inanmış bir istihbaratçı bu sorulara cevap verirken belirsizlik yaşayabilir. Aşırı bilgi derleme, tetkik, raporlama gerçek önemi haiz istihbarat üretimini imkânsız hale getirir. Zaman yönetimi açısından tam bir başarısızlıktır.³⁷⁰ Peki, faydasız olduğu bilinmesine rağmen bu tarz uygulamalar ne diye yapılır? Entelejansta her uygulamanın bir nedeni vardır diyerek okuyucuyu düşündürmek isterim. Konuyla bağı nasıl kurulur tahmin etmek zor ama; çalıştırmamak, etkisizleştirmek, statüko, çözümsüzlüğün çözüm olarak görülmesi gibi başlıklar burada sıralanabilir.

³⁶⁹ Mark M.Lowenthal, *Intelligence from Secrets to Policy*, Washington 2009, s.60

³⁷⁰ Lowenthal, a.g.e., s.60

Öte yandan, bilgi toplama aentelejans değil bilgi üretir. Elde edilen hasılayı ön değerlendirmeye tabi tutmadan analistlere iletilmez. Toplama bu açıdan işlediği bilgiyi kendi uygulamaları için de kullanabilir.

2.3. İşleme ve Kullanım

Gerek bilgi toplama gerekse değerlendirme için geçerli bir fonksiyondur. Bilginin işlenmesi ve kullanılması fonksiyonundan toplama mikro boyutta, değerlendirme makro boyutta yararlanır. İşleme ve kullanma aşamalarından geçmiş ya da istihbarat raporlarına dönüştürülmüş her bilgi, planlama ve yönetime, toplamaya ve analistlere iletebilecek duruma gelmiştir. Seçilen ürünlerin türü, analizi, üretim kalitesi, cari istihbarat ile daha uzun vadeli ürünler arasındaki gerilim çözülmesi ve müşteri ile ilişkiler açısından önemli bir aşamadır.

Tamamen kurum içi aktivite olan işleme ve kullanma aşamasında ihtiyaç duyulandan çok fazla bilginin derlenmesi ve iletilmesi halinde sıkıntı yaşanır. Pratikte döngünün, belirli sistematikten ve metodolojiden uzak toplayıcının elde ettiği bilgiyi kendisinden talep eden değerlendiriciye iletmesi ve onunda süslü cümlelerle müşteriye raporlanması şeklinde tamamlandığı ortamlarda, bilginin işlenmesi/kullanımı ile derlenmesi arasındaki oranın ne olacağı netlik kazanamaz. Böyle bir ortamda ise başarı ancak saha uzmanlarının bireysel yetenekleriyle sınırlı kalır.

2.4. Analiz ve Üretim

“İşleme ve Kullanım” aşamasından ülkenin sorunlarının çözümüne katkı sağlayacak nitelikte olduğu kanısıyla geçen bilgilerin işlendiği sürece “Analiz ve Üretim” denir. Burada gelen bilgiler müşterinin beklentilerinin karşılanması gayesinde anlamlandırılır.

Anlamlandırma, taktik geliştirmede kullanılan cari istihbarat için olduğu gibi stratejik ve proaktif uygulamalarda istifade edilen uzun vadeli istihbarat üzerine de yapılır. Cari İstihbarat analizi misyonun gereklerini yerine getirirken, uzun dönemli değerlendirmeler ve öngörüler vizyonu oluşturur. Farklı fikirlerin veya düşüncelerin üretilen istihbarat ile ilişkilendirilmesi de denilebilecek analiz ve üretim sahasının sorunları,

-Yeterli düzeyde kendini test imkânlarına sahip olmaması,

-Değerlendirme gruplarının ve bağlı bulundukları kademelerin farklı görüş öne sürmeyi tek amaç edindikleri manasız ve bitmez tükenmez çabaya girmeleri (IC’de bu durum kulakçık ve dipnot savaşları olarak adlandırılır. Gerçekleştirenlere oldukça keyifli geldiği de değerlendirmeler arasındadır.)

-Değerlendiricilerle, toplayıcılar arasındaki koordinasyonun istenilen düzeyin altında kalması,

-Toplayıcıların değerlendirmenin beklentilerinden uzak münferit hareket etmesi,

-Değerlendiricinin uzmanı olduğu ve üzerine çalıştığı konunun ilgi çekmesi adına akademik ve etik kriterlerden uzaklaşması³⁷¹

³⁷¹ Mark M.Lowenthal, *Intelligence from Secrets to Policy*, Washington 2009, s.62

2.5. Yayınlama ve Tüketim

Yayınlama ve tüketim istihbaratın üreticiden tüketiciye geçiştir. Değerlendirmecilerin kaleme aldığı yazıların karar vericilere doğrudan aktarılması şeklinde kalıplaşmıştır.³⁷² Bilginin ulaştığı kitle ya da birey üzerindeki yönlendirici etkisi göz önüne alındığında yayınlama için belirlenen standardın üstünde çalışmalara ihtiyaç duyulur. Muhtemel sonuçlar üzerinde tahminde bulunularak yansıtılacak entelejans ürününün ne ölçüde, ne yönde aktarılacağına karar vermek gerekir. Buradan yayınlama ve tüketimin kurumsal yapı tarafından hassas bir şekilde yönetilmesi ve denetlenmesinin oldukça yararlı olacağını belirtebiliriz.

Bu durum entelejans görevlilerinin bireysel mesleki diyaloglarında da geçerliliğini korur. Çünkü bilgi ciddi bir güçtür, ülkenin ve teşkilatın geleceği ve güvenliği açısından doğru kullanılması gerektiği gibi doğru ellerde yoğunlaşması çok önemlidir.

3. Fikir Ağacı ve Entelejans Döngüsü (Çarkı) Entegrasyonu

Fikir Ağacının kökleri, İstihbarat Döngüsüne (Çarkına), dinin; istihbaratçının görevinin gereklerini yerine getirmesinde, kendini gerçekleştirmesinde, psikolojik sosyal ve ahlaki gelişiminde yararlı, etkili ve yardımcı bir kaynak olarak görülmesiyle entegre edilebilecektir. Bu din öğretiminin hedeflerinin istihbaratın kazanımları arasında vurgulanmasıdır.³⁷³

İstihbaratçının, yaşadığı dünya ve toplum hakkında doğru bilgiyi elde ederken yaygın olan zihniyetler üzerine düşünebilmesi ve bakış açısı geliştirmesi gerektiği söylenebilir. Öte yandan istihbaratçı bilgiyi hangi amaçla kim için ve nasıl bir

³⁷² Mark M.Lowenthal, *Intelligence from Secrets to Policy*, Washington 2009, s.63

³⁷³ Mualla Selçuk, “Dünyada Din Öğretimi ve Yeni Açılımlar”, Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.173

ortamda kullanabileceğini sorgulayabilecek ve dinin birleştirici, huzur verici ve barışı sağlayıcı gücünü yeniden keşfedebilecek durumda olmalıdır.³⁷⁴

Bu bağlamda, fikir ağacının kökleri üzerine inşa edilmiş entelajans döngüsü(çarkı) için istihbarat hizmet içi eğitiminde, ağırlıklı olarak din hakkında öğrenme olmak üzere dinden öğrenme dâhil edilmiş karma model üzerinde durulabilir. Bu model ile, Fikir Ağacı ve İstihbarat Çarkı bir araya getirilirken, sahada araştırma yapan personelin etik ve kültürel konularda enforme edilmesi, kendini paranteze alma gibi tarafsız araştırmalarına ön ayak olabilecek donanımın kazandırılması, eğitim bilimleri dâhilinde Felsefe ve Din Bilimleri'nden istifadeyle istihbarat döngüsündeki hataların kontrole alınması, istihbarat raporlarının niteliğinin istenilen düzeye ilerletilmesi, daha sağlıklı yansıtılması, bilimsel araştırma ve akıl yürütme yöntemlerinin kullanılması ve mesleki etiğin geliştirilmesi hedeflenmelidir. Diğer bir ifade ile önerilen fikir ağacı temelli karma din eğitim modeli istihbarat sorunlarının, üzerine gitmede kendine has bir takım yöntemler geliştirmeyi olanaklı kılacak özellikte olmalıdır.

Bunun yanı sıra dini olanın, dini olmayandan ayırt edilememesinin entelajans dâhil sosyal hayatın bütün alanlarında ortaya çıkarabileceği olumsuzlukların önüne geçebilmek için dinin hizmet içi eğitim ile personele doğru öğretilmesi ve bunun kontrolü bir zorunluluk olarak her zaman karşımıza çıkar. Ağırlığını dinden öğrenmenin oluşturduğu, din hakkında öğrenme destekli bu karma model için insana saygı, düşünceye saygı, ahlaki olana saygı, özgürlüklere saygı ve kültürel mirasa saygı gibi özelliklerin istihbaratçıya kazandırılması önem arz eder. İstihbarat

³⁷⁴ Mualla Selçuk, “Dünyada Din Öğretimi ve Yeni Açılımlar”, *Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.172

Çarkı'nın temel aşamaları³⁷⁵ olan toplama, tasnif, değerlendirme, yayımın her biri için karma modelle kazandırılması hedeflenen tüm özelliklerin istihbaratçıya aktarılması halinde Fikir Ağacı ve Entelejans Çarkı bir arada düşünülebilir.

Dinde değişken olan insani bilgi her zaman sorgulanmaya açıktır. Değişmez nitelikli dini bilginin ise, her dönemde o dönemin bilimsel bilgilerinin ışığında yeniden yorumlanmaya ya da yeniden anlaşılmaya ihtiyacı vardır. Fikir ağacından destek alan bu karma din eğitim modeli ile bunun İstihbaratçıya süreklilik arz edecek şekilde kazandırılması amaçlanmalıdır. Bu nedeledir ki bu yorumlama anlama işi, sistemli bir hizmet içi din eğitimi zorunlu kılar.³⁷⁶ İstihbaratın tüm saha araştırmalarında dikkate alınması gereken din konusunda temel hizmet-içi eğitimin yanında din alanında uzman yetiştirilmesi de ayrı bir öneme sahiptir.

Fikir Ağacı desteğinde istihbaratçı yetiştirilmesinde çoğulcu toplum yapısına uygun belirli bir dini empoze etme endişesi taşımayan din hakkında teolojik, tarihi ve eleştirel bir yaklaşımla bilgi vermek hedeflenmektedir. Bununla birlikte istihbaratçıya tek bir dinin bilgisini yüklemek veya tek bir doktrine yöneltmek yerine onun toplumsal yaşama ilişkin manevi değerleri alması sağlanarak ahlaki manevi gelişimine katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.³⁷⁷

Önerilen karma din eğitimi modeli, sosyal bilimlerin verilerini kendine dayanak tutmasından ve felsefe ile oldukça güçlü bağ kurmasından hareketle akademik bir disiplin olma yolunda çalışmalarını sürdüren entelejansa katkı sunabilecek nitelikte olmalıdır. Bu sayede istihbaratçı; insanı ve değerlerini tanıyan, bilişim teknolojilerinde olduğu kadar duyuşsal alanda da ileri düzeye gelen, işbirliği

³⁷⁵ www.mit.gov.tr

³⁷⁶ Recep Kılıç, "Din Öğretiminin Felsefi Boyutu", *Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.242

³⁷⁷ Kılıç, a.g.m., *Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005, s.248-249

içinde problem çözmeyi ve düşünmeyi amaçlayan bir sosyal çevre oluşturabilen, duyuşsal ihtiyaçlara, insana dönük bir ortam yaratabilen, motivasyonun artan önemine inanan, kültürel farklılıklara hazırlıklı, eğitimi yaşam boyu uğraş ve işinin bir parçası gören, değişimi tanıyan ona yön veren, geleceğe dönük, yansıtıcı düşünmeyi benimsemiş bir uygulayıcı durumuna gelebilecektir.³⁷⁸

Bu bağlamda, aşağıda Fikir Ağacı ile Entelejans Döngüsü'nün(Çarkı) uyumlu hale getirilmesi durumunu yansıtacak mevcut entegrasyonun görüntüsü izlenebilecektir. Din eğitiminin çağdaş yönlemsel açımları bağlamında din eğitimin mevcut istihbarat üretimine katkısı eğitim programları dahilinde dinden öğrenme ve din hakkından öğrenme karma modelinin uygulanması ile netleşebilecektir.

4. Modelin Yeterlilikler Çerçevesi

Entelejansın hizmet içi eğitim sistemine yönelik, din konusunda önerilen eğitim modelinin yeterlilikleri ve bunların birbirleriyle ilişkileri açıklanırken, tüm hizmet içi eğitim sisteminin istihbarat toplulukları dahilinde açıklanabilir ve tutarlı olarak yapılandırıldığı bir istihbarat akademisi hedefi göz önünde bulundurulmalıdır.³⁷⁹

Bu kapsamda İstihbaratın hizmet içi eğitimine yönelik din eğitimi modelinin yeterliliklerinin genel çerçevesi;

- Alanında kullanılabilecek dini literatüre ve bilgiye hakim olması,
- Dini olan ile olmayan olgu ve olayları ayırt edebilmesi,
- Din ve din algısı arasındaki farkı gözetmesi,

³⁷⁸ A.Gönül Akçamete, “Öğretim Birliği Yasası Kapsamında Din Öğretimi ve Öğretmen”, *Din Öğretiminde Yeni Açılımlar, Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı*, İnönü Üniversitesi, Malatya, 2005, s.514.515

³⁷⁹ <http://tyyc.yok.gov.tr>

- Dini yapılanmalar ile dinle ilgili organizasyonlar ve farklılıklarını dinin kaynağından yola çıkarak ayırt edebilmesi,

- Araştıracığı dini olgu ve olaylarda “saygı” temelli düşünebilmesi,

- Din alanındaki gelişmeleri yakından takip edecek donanıma sahip olması,

- Din öznesinde başta din adamları olmak üzere birey ve topluluklarla sağlıklı iletişime geçebilmesi,

- Araştırmalarında dini boyut da dahil bilimsel bir bakış açısına sahip olması,

- Yapacağı dinle ilgili çalışmalarda kendi kimliğini paranteze alarak tarafsız yaklaşma yetisine sahip olması,

şeklinde sıralanabilirken, özel eğitim konuları kapsamında verilecek dersler üzerinde çalışılan coğrafyanın kültürel özellikleri ve dili üzerine geliştirilerek, istihbaratçının çalışmalarında kapasitesini artırması beklenebilecektir.

5. Modelin Muhtemel Kavramları ve Değerleri

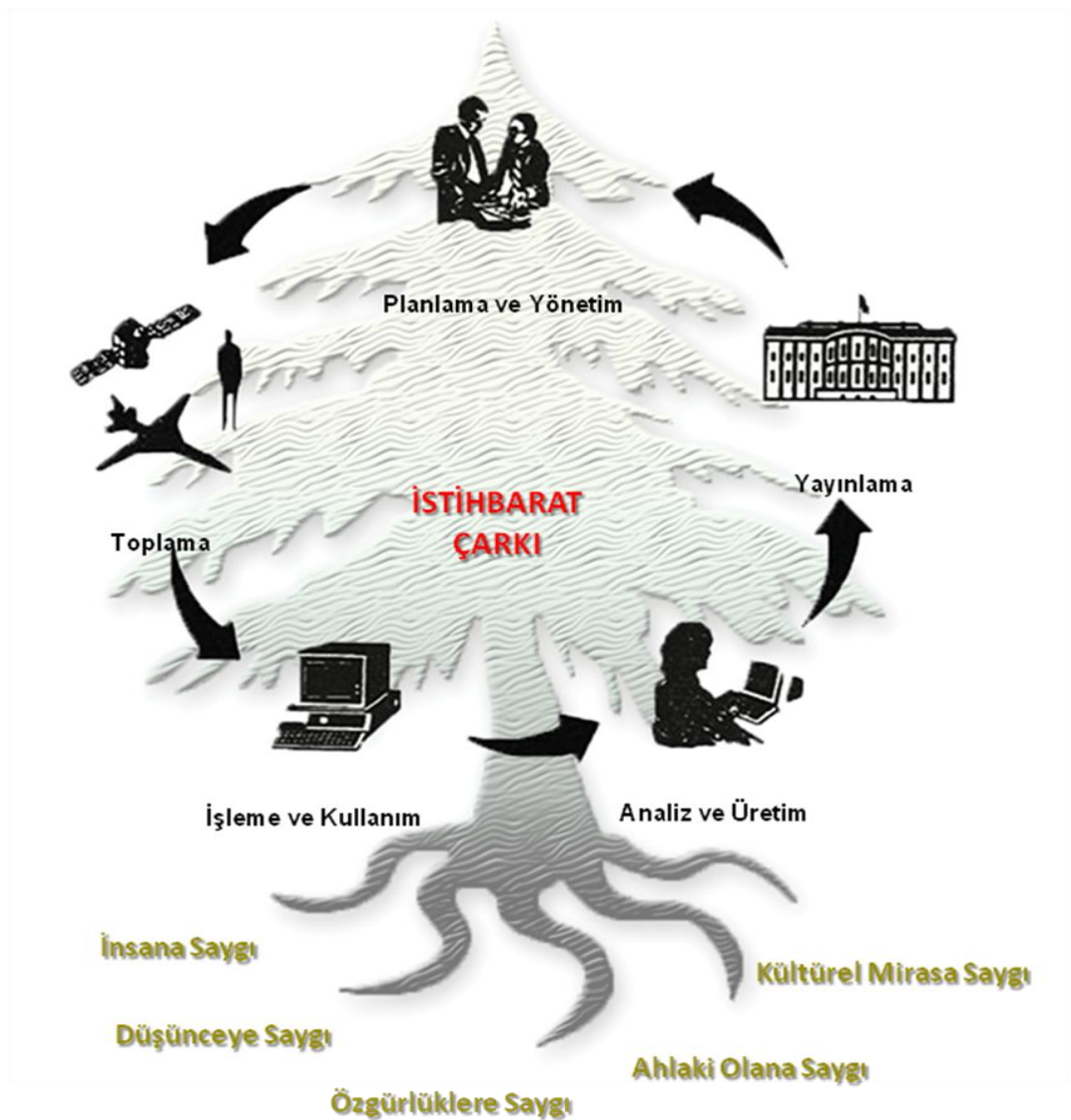
5.1. Kavram Listesi

Modelin kavramları; Din İstismarı, Din Sosyolojisi, Dinler Tarihi, Mezhep, Tarikat, Cemaat, Dini Oluşum ve Akımlar, Radikal Dini Hareketler, Dini Doktrinler, Küreselleşme, Göç, Felsefe, Modernizm, Çok Kültürlülük, Sekülerleşme, Dindar, Dinci, İdealizm, Pozitivizm, Fundamentalizm olarak listelenebilecektir. Tek tek bu kavramların din ile ilişkisi ise hizmetiçi eğitim alanında verilmesi beklenen birer konu başlığı olarak düşünülmelidir.

5.2. Değerler Listesi

Modelin değerler listesi ise; bilimsellik, demokrasi, insan hakları temelinde, özellikle din ve inanç özgürlüğüne, inanç çoğulculuğuna ve farklılıklara saygı, hoşgörü, anlayış, hakseverlik, vatan ve millet sevgisi, adil olma çalışkanlık, objektiflik, dayanışma, ölçülülük, güvenilir olmak şeklinde sıralanabilir.

Bunun yanı sıra ayrımcılık, hoşgörü eksikliği, önyargılar ve tek tipleşme ile mücadelenin bu değerlerin edinilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Şekil 7: İstihbarat Döngüsü(Çarkı) ve Fikir Ağacı Entegrasyonu

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Sosyal bilim olarak din eğitiminin, entelejansa katkısı nihai hedefinde sonuç ve değerlendirme aşamasına gelindiğinde; ilk olarak din eğitiminin disiplin olma yönünde ilerleyen entelejansa sağlayacağı yararlar ele alınmıştır, müteakibinde istihbaratçının bilgiyi elde etme, üzerinde akıl yürütme ve karar vericilere ulaştırma süreçlerinde kullandığı geleneksel ve bilimsel yaklaşımların yanına dini perspektifi de eklemenin katkısına değinilmiş ve aksiyolojik açıdan Türk toplumunun kültürel değerlerini bir bütün halinde entelejansın hizmet içi eğitim konularına dâhil etmenin önemi vurgulanmıştır. Bunlarla birlikte çalışmanın zayıf yönleri, geleceğe devredilen soru ve konular ile bu çalışmanın literatürde hangi boşluğu dolduracağı ifade edilmiştir.

Küreselleşme, modernleşme, sekülerleşme, bilimsel gelişmeler, demokratikleşme, dini ve kültürel farklılıklar gibi faktörler genelde dinin özelde din eğitiminin, her daim gündemini koruyan, üzerinde düşülmesi çalışması gereken ilgi alanları olarak kalmasını sağlamıştır. Bu itibarla din eğitiminin kendinden beklenenleri karşılamak adına uzun bir tarihsel çabasına tanık olunurken sosyal bilimlerle de sağlıklı bir bağ kurduğu görülür.

Bugün ise dünyanın en eski meslekleri arasında sayılan entelejans daha yeni yeni geleneksel kalıbından çıkıp yeni yöntemsel arayışlara doğru gitmektedir. Bununla birlikte Din ve Din Eğitimi başlıklarının yanı sıra yukarıda değinilen her faktör günümüz koşullarında istihbarat için öğrenilmesi, araştırılması ve süreklilik arz edecek şekilde takip edilmesi gereken olgulardır.

Bu bağlamda, istihbaratı kapsayan toplumsal güvenlik ve stratejik konularda din; gerek kendine ait, gerekse etnik, gerekse de ideolojik temelde olsun her yapı üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Bunu yanı sıra tezde ortaya konulduğu üzere disiplin olma yönünde ilerleyen istihbarat büyük ağırlıkta sosyal bilimler ve onun alt dallarıyla ilişki kurmak durumundadır. Diğer bir ifade ile ilmi ve felsefi disiplinlerin hepsine dair bağından söz edilebilir. Burada insanın hareket ve davranışlarında çok büyük etkiye sahip dini, dili de unutmadan ayrıca vurgulamakta fayda vardır. Çünkü insanın manevi varlıklarına yön veren din toplumsal yaşamın her yönüne yansır. Bu nedenle yaşanan tarih süresince algılar farklı da olsa dinin etkilemediği birey olmadığı gibi toplulukta olmadığı görülmüştür.

Beliren ihtiyaçlara istinaden Felsefe ve Din Bilimleri altında Din Eğitimi, bunun yanı sıra Kamu Yönetimi, Hukuk, Sosyal Psikoloji gibi sosyal bilimlerin verileri kullanarak epey mesafe kaydetmiştir. Hatta bu ve benzeri bilim dalları ihtiyaç duydukları alanlarda birbirlerini desteklemişlerdir. Kendi aralarında kurdukları köprülerle sistematik ve metodolojilerini geliştirmişlerdir. Daha da ötesi dünya üzerindeki çeşitli dini yapılanmalar dahi geleneksel olarak kalmamış eğitim yoluyla felsefi bir kimliğe bürünerek işlevselliklerini artırmış ve sürdürmüşlerdir.

Bu meyanda arayışlara yönelen entelejans diğer disiplinlerle kendisi arasında bir bağ kuracaksa ve kendine gerekli olan kısımları alarak akademik çalışmalara yönelecekse bir yerden başlamak durumundadır. Bu amaçla, Din Eğitimi'nin, sosyal bilimleri, teolojiyi ve eğitim bilimlerini ortak paydada buluşturma deneyimlerinden istihbarat da kolaylıkla yararlanabilir. Bu yönde bir deneyimin aktarılması ise ancak istihbaratçının din eğitimi ile yaklaşması sonucu olur.

Gelenen noktada teze konu din eğitiminin içeriğini açıklamak gerekir: bu açıdan Türkiye’de ileri düzey din eğitiminin merkezi sayılan, İlahiyat Fakülteleri müfredatının temellerine ilişkin Ankara Üniversitesi’nin düzenlemelerine bakıldığında; Antik Felsefe Tarihi, Modern Felsefe Tarihi, Sistematik Felsefe(bilgi teorisi, ahlak), Mantık, Sosyoloji derslerinin programda yer aldığı görülür. Eğitime alınan MİT personelinden beklendi davranış ise, toplumsal güvenliği tehdit eden bir ideoloji bireyin karşına çıktığı zaman, düşmana, düşmanın silahıyla cevap vermek adına felsefeyi bilerek hareket etmesidir. Söz konusu durum istihbaratçıdan beklenen davranış ile birebir örtüşmektedir.

Bununla birlikte istihbarat için, toplumda kendine yer bulmuş mezhep, tarikat ve cemaatler göz önünden uzak tutulamayacak sosyal gruplardır. Zira istihbaratçı toplum içinde yayılmış ve kabul görmüş bu oluşumlara karşı bir takım temel yaklaşımlara sahip değildir. Buna bağlı olarak da hareket tarzını geliştirebilir.

Bu bağlamda, diğer bilimlerden kendine gerekli olan kısımları alarak bunlardan akademik çalışmaları kapsamında istifade etmek ve bir potada eritmek durumunda olan istihbaratta sosyal bilimler ışığında din eğitimin katkısına değinilen bu ilk maddeye ilişkin olarak;

- Toplum yapısına bakıldığında, istihbarat eğitimi veren kurumlarda, entelejansın akademik gelişimine katkıda bulunabilecek bilimler arasında sıralayabileceğimiz Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, İşletme Bilimi, Hukuk, Sosyoloji, Sosyal Psikoloji, Felsefe ve Din Bilimleri gibi disiplinlerden akademisyen ihtiyacının belirgin olduğu ve karşılanması gerektiği,

-Bu sorunun aşılması için nitelikten ödün vermeden, istihbarat eğitimi veren kurumlarda son yıllarda yakalanan nicel gelişmelerin başarı ile tamamlanmasının önem arz ettiği,

-Akademisyen ihtiyacının giderilmesi ve niteliğin artırılması amacıyla desteklenen yüksek lisans ve doktora programlarının İstihbarat ile alakalı olduğu belirlenen din eğitimi gibi bilim dalları ile birlikte hızla değerlendirilmesi gerektiği,

-Uygulamadaki istihbaratçıların yüksek lisans/doktora eğitimlerinin desteklenmesi ve bu istihbaratçılarla istihbaratın yararlanabileceği bilim dallarından akademisyenlerin “İstihbarat Akademisi”nde bir araya getirilmesiyle İstihbarat Akademisi’nin kendi öğretim görevlileri ve üyelerini yetiştirmeye başlayabileceği,

- Öte yandan bu konuda Devlet’in temel kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın din görevlisi yetiştirme tecrübelerinden ve toplumla kurduğu iletişim modellerinden yararlanılabileceği, bu itibarla toplum genelinde değişik adlarla toplumla iç içe olup kontrolsüz eğitim alanlarında din eğitimi verdiği bilinen dini yapıların topluma etkileme ve yön verme çabalarının daha iyi analiz edilebileceği,

-Nihayetinde, entelejans disiplinine yönelik çalışmaların hız kazanacağını dile getirilebilir.

İkincil olarak istihbaratçının bilgiyi elde etme, üzerinde akıl yürütme ve karar vericilere ulaştırma süreçlerinde kullandığı geleneksel ve bilimsel yaklaşımların yanına dini perspektifi de eklemenin gerekliliğine bakıldığında; bilimin tek dayanağı temel bilgiye istihbaratın duyduğu ihtiyaç ortadır.

Bu çerçevede, bilginin epistemolojisinin istihbaratta, tasvir (betimleme), açıklama, anlama, anlamlandırma ve yönlendirme boyutlarında kavranması gerekecektir. Tezde önerdiğimiz fikir ağacının kökleri ile beslenecek din eğitimi,

istihbarat çarkının işleyişinde, bilginin özömlenerek bilinç haline getirilmesini sağlarken ve bilginin etkili kılınmasının yanı sıra yanlış ilişkilendirmelere neden olmasının önüne geçebilecek niteliktedir.

Önerilen din eğitimi modeli ile bilgiyle bütönlöşen bir bilinç oluşumu asgari yanılığ ve netliği sağlayabilecektir. Bu durumda din olgusu, entelejansın hizmet içi eğitimine konu edilirken bilginin özelliğini ve nesnesini iyi tayin etmek amacıyla; istihbaratın üretilme süreçleri ve karar vericilere iletilmesi aşaması bilimsel yaklaşımlarla desteklenebilecektir. Gelineen noktada istihbarat hatalarından uzaklaşılması beklentiler arasındadır.

Karar vericileri sadece anayasaların çizdiği çerçeveye sıkıştırmadan, yazılı hukuk kurallarının ötesinde toplumumuzun beceri, deneyim, alışkanlık, yöntem, gelenek, görenek, değer ve inançları kaynaklı ideallerinin belirlediği alana yönelik uygulamalara yöneltmek önemlidir. Bu tarz bir yönlendirmeyi olanaklı kılmak için költürün gelişiminde dil kadar büyük öneme sahip dinin eğitimi istihbaratçıya verilebilir. Bu sayede karar verici ve istihbaratçı toplumsal gerçeklerden uzaklaşmayacaktır.

Konuya aksiyolojik açıdan bakıldığında üçöncöl olarak din eğitimi ile istihbaratçıya sorunların üzerine önleyici bir bakış açısıyla gidebilecek evrensel değerlere sahip bir bilinç ve barış költürü kazandırılacaktır. İstihbaratın hizmet içi eğitimine konu olacak karma din eğitim modeli; insan haklarına, özellikle din ve inanç özgörlöğüne saygıyı; din ve inanç ile ilgili olarak hoşgörüyü; din, görüş, inanç oğulculuğuna saygıyı; çok költürlölöğü, dinler arası anlayışı; dine veya inana dayalı ayrımcılık, hoşgörü eksikliği, önyargılar ve tek tipleşme ile mücadeleyi kazandıracaktır.

Akademik çalışmalara katkı sağlayacak şekilde programlanmış hizmet içi din eğitim modeli ile entelejans ülkemizin kültürel birikimine ve gelişimine en uygun raporları üretebilecek ve batı toplumlarının istihbaratın bilim dalı olması için ürettikleri bilgi birikimleri kullanılarak karşılaştırmalı çalışmalara yönelebilecektir.

Literatür taraması ile yola çıkılan tezde istihbarat için bilgi belge birikimiyle çoğalan bir bilgi tabanına katkı sağlanmak amaçlanmış ve bu yönde akademik çalışmalar için kaynak zenginliği yaratılmak istenmiştir. Ayrıca, hizmet içi din eğitimi ile ilgili materyal geliştirmede ve eğitimcilere yönelik olarak hazırlanan yardımcı ders kitaplarına fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Tanımsal ve betimsel yönde tamamlanan bu tez ile etnik ve ideolojik konulara, bunun yanı sıra sahada eksikliği görülen ampirik çalışmalara uzak kalınırken, istihbarat eğitimi, istihbarat hataları, istihbarat etiği, istihbarat denetimi, karşılaştırmalı istihbarat araştırmaları konusunda kaliteli yayım ve kaynaklara dayalı bir literatür ile yöntemsel açılım yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akçamete, Gönül, 2005, Ülkemizde Laik Eğilim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı-Bildiri ve Tartışmalar, **Öğretim Birliği Yasası Kapsamında Din Öğretimi ve Öğretmen**, İnönü Üniversitesi, 7-9 Nisan, Malatya.
- Akseki, A. H., (1951), **Dini Dersler**, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul.
- Akyüz, N., Çapçioğlu İ., (2008), **Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi**, Gündüz Yay., Ankara.
- Akyüz, Y., (1995), **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Alganer, Yalçın, Çetin, Müzeyyen Özlem, 2007, "Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.23, S.2, s. 285-309.
- Allen, K. J., Carver, J., Elmore, T., (2004), **Tracking The Dragon : National Intelligence Estimates On China During The Era Of Mao 1948-1979**, CIA, Washington DC.
- Allen, W.D., (2006), **The Craft Of Intelligence**, Guilford, Conn: Lyons Pub., USA.
- Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Abd Ve Türkiye'de Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu**, Ankara Üniversitesi, Ankara 1997
- Alperen, A., 2000, "Türkiye'de İslami Modernleşme Ve Fundamentalist Eğilimler Üzerine Araştırma", **Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.1, S.9, s. 475-490.
- Altunöz, Yavuz, 2005, **Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i ve Nizamül-Mülk'ün Siyasetnamesi Işığında Türk Hakimiyet Anlayışı**, Yüksek lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

- Arabacı, Fazlı, 2005, Din Öğretiminin Sosyolojik Boyutu ve Beliren sorunlar, **Ülkemizde laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı**, 7–9 Nisan Malatya.
- Arslan, A., 2010, **Farabi İdeal Devlet**, Divan Yay., Ankara.
- Attfield, David, 1996, “Learning From Religion”, **British Journal Of Religious Education**, C.18, S.2, s. 78-84.
- Aydın, M. A., (1985), **İslam Osmanlı Aile Hukuku**, İstanbul.
- Aytaç, K., (1972), **Avrupa Eğitim Tarihi**, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara.
- Ayyıldız, Tuğrul, 2006, **Kritik Olaylar Tekniği Kullanarak Analiz Yapma Ve Araştırmalarda Kullanma**, Nitel Araştırma, Detay Yay., Ankara.
- Baktır, Mehmet, 2004, “Hz.Peygamberin Otoritesi’nin Dayanakları”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.8, S.1, s. 23-39.
- Balay, R., 2004, “Kürselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.37, S. 2, s. 61-82.
- Betts K. R., G.Mahnken, T., Cass F.(Ed), (2003),**Forecasting And The Lessons Of Epistemology İn Paradoxes Of Strategic Intelligence**, London.
- Bilgin, B., (1995), **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Yeni Çizgi Yay., Ankara.
- Bilgin, B., Selçuk, M., (1997), **Din Öğretimi**, Gün Yay., Ankara.
- Bruce, B. J., 2008, Making Analysis More Reliable: Why Epistemology Matters To Intelligence, **Analyzing Intelligence**, Georgetown University Press, ABD.
- Bruce, B. J., 2008, The Analyst-Collector Relationship, **Analyzing Intelligence**, Georgetown University Press, ABD.
- Cebeci, S., (2009), **Din Eğitimi Bilimi Ve Türkiye’de Din Eğitimi**, Akçağ Yay., Ankara.

- Cırık, İ., 2008, “Çok Kültürlü Eğitim ve Yansımaları”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.1, S.37, s. 27-40.
- Clark, M. R., (2010), **Intelligence Analysis, A Target-Centric Approach**, Cq Pres, Washington DC.
- Collier, M.W., 2005, “A Pragmatic Approach To Developing Intelligence Analysis”,**Defense Intelligence Journal**, C.14, S.3, s. 17-35.
- Çubukçu, İ.A., 1966, “Türk Filozofu Farabi'nin Din Felsefesi”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.14, S. 1, s. 67-82.
- Dahl, J. E., 2010, “Missing The Wake-Up Call: Why Intelligence Failures Rarely Inspire Improved Performance”, **Intelligence and National Security**, C.25, S.6, s. 778-799.
- Davutoğlu, A., (2001), **Stratejik Derinlik**, Küre Yay., İstanbul.
- Davutoğlu, A., 2012, **İstihbarat Toplulukları Konferansı (İcinta) Açılış Konuşması**, İSAMER, 04-05 Haziran, Ankara.
- Değerler Ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu**, İstanbul 2004, Editörler: Recep Kaymakcan, Seyfi Kenan, Hayati Hökelekli, Z.Şeyma Arslan, Mahmut Zengin, Dem Yayınları, İstanbul 2007
- Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu, Bildiri ve Tartışmalar**, Meb Yayınları, İstanbul 2001,
- Doğan, R., 1997,“Osmanlı Eğitim Kurumları Ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.37, S. 1, s. 407-442.
- Doğru, H., 1999, Yeniçağ'da Avrupa Devletlerinin Bütün Dünya İle İlişki Kurması: Büyük Coğrafi Keşifler ve Sonuçları, **Çağdaş Dünya Tarihi**, Eskişehir.

- Dökmen, Ü., 1987, “Empati Kurma Becerisi İle Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 1, S.2, s. 183-207
- Dulles, A. W., (2006), **The Craft Of Intelligence**, Guilford, Conn: Lyons Press, USA.
- Egemen, B. Z., (1965), **Terbiye İlminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara.
- Ellis, R., 2006, “Revelation, Wisdom And Learning From Religion: A Response To D.G Attfield”, **British Journal of Religious Education**, C.19, S.2, s.95-103.
- Eroğlu, H., 2003, “Klasik Dönemde Osmanlı Devletinin İstihbarat Stratejileri”, **Ankara Üniversitesi Dergisi**, C.21, S.34, s. 11-33.
- Eryılmaz, B., (2010), **Kamu Yönetimi**, Okutman Yay., Ankara.
- Farabi, (1997), **İdeal Devlet (El Medenetü'l Fazıla)**, (Çev.Ahmet Arslan), Vadi Yay., Ankara.
- Fidan, H. (1999), **Intelligence And Foreign Policy: A Comparison Of British, American And Turkish Intelligence Systems**, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Fidan, H. (2006), **Diplomacy in The Information Age; The Use Of Information Technologies in Verification**, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Firth, N., E., Noren H.J., Millikan M., (1998), **1950-1990-Soviet Defence Spending:A History Of Cia Estimates**, Texas Üniversitesi, ABD.
- Fisher R., Johnston, R., 2008, Is Intelligence Analysis A Discipline?, **Analyzing Intelligence**, Georgetown University Press, ABD.
- George, Z. R., Bruce, B. J., (2008), **Analyzing Intelligence**, Georgetown University Yay., Washington.

- Geylan, R., (1992), **Personel Yönetimi**, Met Yay., Eskişehir.
- Gözübüyük, A. Ş., (2005), **Yönetim Hukuku**, Turhan Yay., Ankara.
- Grimmitt, M., (1987), **Religious Education And Human Development**, Mccrimmon Yay., İngiltere.
- Güven, İ., 1979, “Büyük Selçuklu Devletinde Eğitim Ve Öğretime Genel Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.25, S.2, s. 833-848.
- Güvenç, B. (1974), **İnsan ve Kültür**, Remzi Yay., İstanbul.
- Hackman, J. R., O’connor, M., 2005, What Makes For A Great Analytic Team? Individual vs., Team Approaches To Intelligence Analysis, **Intelligence Science Board Task Force Report**, Washington D.C..
- Hallaf, A. (1983), **İlm-i Usulü’l-Fıkh**, İstanbul.
- Hamre, J. John;2006, **Irak’daki Kitle İmha Silahları İle İlgili Başarılarınız Milli İstihbarat Tahmini Hakkında Yorum**, CSIS, ABD.
- Hedley, H. J., 2008, The Evolution Of Intelligent Analysis, **Georgetown University Press**, USA.
- Heimbrock, H. G., Scheilke, C. T., Schreiner, P., (2001), **Towards Religious Competence : Diversity As A Challenge For Education**, Lit, Germany.
- Herbert, M. 2006, The Intelligence Analyst As Epistemologist, **International Journal of Intelligence and Counterintelligence**, C.19, S.4, s.666-684.
- Heuer, J. Jr. R., 1987, “Nosenko: Five Paths To Judgment” in Inside Cia’s Private World:Declassified”, **Studies in Intelligence**, C.31, S.3, s. 71-101.
- Heuer, R. J., (1999), **Psychology Of Intelligence Analysis**, CIA, Center For The Study Of Intelligence, Langley.

- Holzman, D.F., 1989, "Politics And Guesswork: CIA and DIA Estimates Of Soviet Military Spending", **International Security**, C.14, S.2, s. 101-131.
- Hull, M. J., 2003, "Demokratik ve oğulcu Toplumlarda Din Eğitimi Üzerine Genel Değerlendirmeler", **Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart**, Ankara
- Immerman, J.R., 2011, "Transforming Analysis:The Intelligence Community's Best Kept Secret", **Intelligence and National Security**, C.26, S.2-3, s.159-181.
- İlter, E., 2002, **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**, MİT Basımevi, Ankara.
- İstihbarat Toplulukları Konferansı- İcmta**, Mit, Ankara 2012
- Jackson, R., (1997), **Religious Education An Interpretive Approach**, Holder&Stoughton, Londra.
- Jackson, R., (2005), **Din Eğitimi: Yorumlayıcı Bir Yaklaşım**, Çev: Üzeyir Ok-M. Ali Özkan, Değerler Eğitimi Merkezi Yay., İstanbul.
- Jackson, R., 2007, Devlet Okullarında Dini Eğitim ve Değerler Eğitimine Yorumcu Yaklaşımın Katkısı, **Değerler ve Din Eğitimi Uluslar arası Sempozyumu**, 26-28 Kasım, İstanbul.
- Johnston, R., (20059, **Analytical Culture in The US Intelligence Community**, Centre For The Study Of Intelligence, CIA, Washington DC.
- Kamu Yönetiminde Kalite I. Ulusal Kongresi**, Todaie, Ankara 1998
- Kaplan, A., (1964), **The Conduct Of Inquiry: Methodology For Behavioral Science**, Chandler, San Francisco.
- Kapucu, S., 2003, "Yaratıcı Problem Çözme Metodolojisi", **Mühendis ve Makine**, C.54, S. 643, s. 54-62.

- Karaağaçlı, M., 1998, Toplam Kalite Yönetimi Yönüyle Mesleki Teknik Eğitim Süreçlerinin Durumu, **Kamu Yönetiminde Kalite 1. Ulusal Kongresi Bildirileri**, TODAİ, Ankara.
- Karakaya, A., 2001, “Yönetmel Bilginin Kaynakları Üzerine Bir Araştırma”, **Teknoloji**, C.1, S.3-4, s. 85-95.
- Karasar, N., (2005), **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Nobel Yay., Ankara.
- Kerim, Y., 1999, “Genel Öğrenmeden Dini Öğrenmeye Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.39, S.2, s. 55-63.
- Kerr, J.R., 2008, The Track Record: CIA Analysis From 1950 to 2000, **Analyzing Intelligence**, Georgetown University Press, ABD.
- Kılıç, R., 2005, Din Öğretiminin Felsefî Boyutu, **Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı**, Malatya.
- Kılıç, Ü., 2009, “Sadrazam Lütfi Paşa’nın Dimetoka Vakfı”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.24, S.1, s. 53-79.
- Kızılabdullah, Y., 2008, “Toledo Kılavuz İlkeleri Ve Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Programı”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C.11, S.32, s. 175-190.
- Kızılabdullah, Y., Yürük, T., 2008, “Din Eğitimi Modelleri Çerçevesinde Türkiye’deki Din Eğitimi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C.11, S.32, s. 107-129.
- Kitaplar;
- Kömürcüoğlu, M., Kömürcüoğlu, Ş., 2009, “Güç ve Adalet Arasında Bir Devlet Adamı: Nizamülmülk Ve Siyasetnamesi”, **İLEM yıllık**, C.4, S.4, s. 43-65.
- Köymen, A. (Haz.), (1990), **Nizamülmülk; Siyasetname**, Kültür Bak. Yay. Ankara.

- Krogstad, H. L., 2000, Krogstad Religious Education in A Global Perspective: A Contextual Approach. Towards Religious Competence, **Towards Religious Competence: Diversity as a Challenge for Education in Europe**, Germany.
- Kuhn, H.T., (1996), **The Structure Of Sientific Revolution**, University Of Chicago Yay., Chicago.
- Kuhns, J. W., 2003, Intelligence Failures, **Forecasting and the Lessons of Epistomology**, ABD.
- Kuloğlu, G., 2012, “Organize Suç İstihbaratı Organizasyon Yönetimi ve Bir Model Önerisi”, **Polis Bilimleri Dergisi**, C.14, S.4, s. 1-30.
- Kutlu, S., 2002, “Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyumu”, **AÜİFD**, C.23, S. 1, s. 301-322.
- Kuyk E., Jensen, R., Lankshear, D., Mana, E.L., Schreiner, P.(Ed.), (2007), **Religious Education in Europe: Situation And Current Trends in School**, IKO, Iccs, Norway.
- Lee T, W., 1977, **The Estimation Of Soviet Defense Expenditures 1955-75: An Unconventional Approach**, Michigan University, USA.
- Lee, T.W., (1977), **The Estimation Of Soviet Defense Expenditures 1955-75: An Unconventional Approach**, Newyork.
- Lowenthal, M. M., (2009), **Intelligence From Secrets To Policy**, Washington.
- Marrin, S., 2005, Intelligence Analysis: Turning a Craft into a Profession, **International Conference on Intelligence Analysis**, USA.
- Marrin, S., 2008, “Training And Educating Us Intelligence Analysts”, **International Journal of Intelligence and Counterintelligence**, C.22, S14, s.131-146.

- Mayer, D.J., Salovey, P., 1990, **The Intelligence of Emotional Intelligence**, Baywood Pub. USA.
- Meakin, D.C., 2006, “Personal, Social And Moral Education And Religious Education: The Need For Conceptual Clarity”, **British Journal of Religious Education**, C.11, S.1, s. 15-21.
- Menekşe, Ö., 2005, “İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Maverdi Ve Nizamülmülk Örneği”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Merkezi**, C.5, S.3, s. 193-211.
- Mengüşoğlu, T. (2008), **Felsefeye Giriş**, Remzi Kitapevi Yay., İstanbul.
- Miscik, J., 2004, Deputy Director Of Intelligence’s State Of Analysis Speech, **All-Hands Meeting**, USA.
- Mumcu, Ahmet; Din Öğretiminin Hukuksal Boyutu (BULUNAMADI)
- Nipkow, K.E., 2005, Bildungsverständnis im Umbruch; Religionspädagogik im Lebenslauf; **Elementarisierung**, Deutschland.
- Okçabol, R., 2005, Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Sisteminin Kuruluş Mantığı ve Temelleri, **Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı, Bildiri ve Tartışmalar**, 7-9 Nisan, Malatya.
- Okumuşlar, M., 2007, “Çok Kültürlü Toplumlarda “Din Hakkında Öğrenme” ve “Dinden Öğrenme” Modeli”, **Marife**, C.7, S.2, s.251-264.
- Onat, H., 1999, “Din Alanında Yeniden Yapılanma Üzerine”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (75. Yıl Özel Sayısı)**, Ankara.
- Öymen, H. R., (1965), **Eğitime Giriş**, Yeni Desen, Ankara.
- Özbudun, E., (2009), **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yay., Ankara.
- Özdemir, Adnan; Fransız İstihbaratı ve Politik Etkileri, (BULUNAMADI)

Özel, N., (2009), **Bilgi Dünyası**, Ankara.

Pajares, F., 2007, **Elements of a Proposal**,
<http://www.uky.edu/~eushe2/Pajares/ElementsOfaProposal.pdf>

Reimach, H., 1973, **The Rise Of Scientific Philosophy**, University of California Press, USA.

Reichenbach, H., (1968), **The Rise Of Scientific Philosophy**, University Of California Yay., Berkeley.

Richard, J., (2010), **The Arts And Science Of Intelligence Analysis**, Oxford University Pub.

Rudge, J., 1997, İngiliz Din Eğitiminde Kişilik Gelişimi Ve Dini Topluluklar, **Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu**, s.77-88.

Scowcroft, B. (2000), **Letter To The Editor**, Washington Post Pub.

Selçuk, M. (2000), **Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar**, Meb Yay., İstanbul.

Selçuk, M. 2000, **Din Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Selçuk, M. 2001, "Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nce 28-30/03/2001'de İstanbul'da Düzenlenen Sempozyum Açılış Konuşması", **Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar Arası Sempozyumu**, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

Selçuk, M., 1997, "Din Eğitimi'nin Kuramsal Temelleri-Gelişimi Açısından Bir Deneme", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.1, s.145-159.

Selçuk, M., 1997, Din Öğretiminin Kurumsal Temelleri, **Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu**, 20-21 Kasım, Ankara.

- Selçuk, M., 2005, **Dünyada Din Öğretimi Ve Yeni Açılımlar, Ülkemizde Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bir Bilim Olarak Din Öğretimi Kurultayı**, Malatya.
- Senemoğlu, N., (2009), **Gelişme, Öğrenme Ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya**, Pegem Akademi Yay., Ankara.
- Shephard, J., 2000, İngiltere’de Din Öğretiminin Kişilik Gelişimine Katkısı, **Uluslararası Din Eğitimi Sempozyumu**, 20-21 Kasım, Ankara.
- Shephard, J., 2003, Fenomenolojik Bakış Açısı: Eleştirel Anlamda Sorgulayıcı Din Eğitimi, **Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslar arası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart**, Ankara
- Sönmez, V., (2009), **Eğitim Felsefesi**, Anı Yay., Ankara.
- Sun, T., (2007), **Savaş Sanatı**, Çev.Sibel Özbudun, Zeynep Ataman, Anahtar Yay., İstanbul.
- Şencan, H., 2005, **Davranış Bilimleri**, Seçkin Yayınevi, İstanbul.
- Tehanevi, M. A. (19849, **Keşşafü İstılahatı’l-Fünun**, İstanbul.
- Toledo Guiding Principles On Teaching About Religions And Beliefs In Public School**Uluslararası İstihbarat Analizi Konferansı, CIA, Washington 2005
- Tosun, C., (2006), **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, Pegem Yayınevi, Ankara.
- Turhan, M., (1994), **Kültür Değişimleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul.
- unite09.pdf, s. 157-158.
- Urhal, Ö., (2009), **Küreselleşen Dünyada Güvenlik**, Adalet Yay., Ankara.
- Uygur, N., (1984), **Kültür Kuramı**, Remzi Yay., İstanbul.

Ülkemizdeki Laik Eğitim Sisteminde Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi

Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Malatya 2005

Ülken, H. Z., (1958), **Felsefeye Giriş**, Ankara.

Watson, J., 2010, "Educating For Citizenship-The Emerging Relationship Between Religious Education and Citizenship", **British Journal of Religious Education**, C.26, S.3, s.259-271.

Wohlstetter, A., 1974, "Is There A Strategic Arms Race", **Foreign Policy**, C.1, S. 15, s.3-20.

Yaşar, Ş. "**Çağdaş Bilim Anlayışı**", Erişim: [http:// www.aof.edu.tr/kitap /IOLTP/ 1268/](http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/1268/)

Yavuz, Kerim; Din Öğretiminin Psikolojik Durumu(BULUNAMADI)

Yeğin, A., (1997), **Yeni Lügat**, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul.

Yılmaz, K.(Haz.), (1998), **Koçi Bey Risalesi**, Akçağ Yay., Ankara.

Yüksel, A., Mil, B.(Ed.), (2007), **Nitel Araştırma**, Detay Yay., Ankara.

Özbilgin, Koçtuğ Volkan, Toplumsal Güvenliği Tehdit Eden Dinle İlişkili Sorunlarla Başa Çıkma Entelejans Eğitimi Din Eğitiminin Katkısı (Bir Hizmetçi Eğitim Modeli Geliştirme Denemesi), Yüksek Lisans Tezi, Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Yıldız Kızılabdullah, 206 s.

ÖZET

Demokratikleşme sürecinde yaşanan karmaşıklar içinde entelejans sahasında yapılacak reformlara katkı sağlayacak, stratejiler geliştirmeyi olanaklı kılacak ve istihbaratın hizmetçi eğitimine konu olabilecek bir din eğitim modeli arayışında din, eğitim, entelejans olmak üzere üç parametre üzerinde çalışılması gerekiyordu. İstihbarat ile eş anlamlı kullanılan ancak daha geniş içeriğe sahip entelejans ihtiyaçları ise kamu yönetiminin önleyici (proaktif) anlayışa sahip güvenlik konsepti ile karşılanabilirdi.

Bu bağlamda, yasama, yürütme ve yargının işlevleri, entelejansın içeriği ve dinin hizmetçi eğitimine konu edilmesi incelenirken; Türk-İslam düşünürleri, aldıkları eğitimler ve eserlerinden hareketle, Osmanlı Öncesi Türklerde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda istihbarat irdelenmiştir. Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Türk istihbaratı ve gelişiminin yanı sıra günümüzde kamuda bilgi merkezli (istihbarat destekli) karar alma noktaları, yaklaşımlar, entelejansın disiplin olma yönündeki çalışmaları ve hizmet-içi eğitime katkı sağlayacak çağdaş din eğitim modelleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Din, Eğitim, Kamu Yönetimi, Entelejans (İstihbarat), Güvenlik, Çağdaş Din Eğitim Modelleri, Fikir ağacı, İstihbarat Çarkı

Özbilgin, Koçtuğ Volkan, Contribution of Religious Education to Intelligence Education in Dealing with the Religion-Related Problems that Threaten Public Security (An Attempting of development of in Service-Training Model), Master's Thesis, Advisor: Asis. Prof. Dr. Yıldız Kızılabdullah, 206 p.

ABSTRACT

It was essential to be focused on three parameters such as religion, education and intelligence in search for a religious education model to employ in reforms in intelligence in the process of democratization, to enable development of strategies and to be issued in in-service training of information. Can be used interchangeably with information, but possessing a broader content, intelligence needs can only be met by the proactive security concepts of public administration.

Within this context, the functions of legislation, execution and justice, the content of intelligence and utilization of religion in in-service education are sought while former intelligence in Pre-Ottoman and Ottoman era is examined via the works and educational backgrounds of Turkish-Islamic thinkers. Besides these, knowledge centered decision making points in Turkish Republic (with the assistance of intelligence), approaches, the attempts of intelligence in becoming a scientific discipline and modern useful religious educational models in in-service training are examined.

Keywords: Religious, Education, Public Administration, Intelligence, Security, Modern Religious Education Models, Idea Tree, Intelligence Cycle